Россия Федерациясенең Мәгариф һәм фән министрлыгы
Казан (Идел буе) федераль университеты
Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы
Башкарма комитетының мәгариф идарәсе
Бөтендөнья татар конгрессы Башкарма комитетының
Зеленодол муниципаль районы җирле оешмасы
«Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районының
3 нче номерлы гимназия»
муниципаль бюджет гомуми белем бирү учреждениесе

Татары прославившие народ

Куренекле татарлар

исемендәге II төбәкара фәнни-гамәли конференциясе материаллары

Яшел Үзән, 2017

Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы Мәгариф идарәсе Башкарма комитетының редакцияләү, нәшер итү советы карары нигезендә басыла.

Редакторлар:

Сәлахова Р.Ә., Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы Башкарма комитеты мәгариф идарәсе укыту-методик булегенең милли мәгариф һәм төбәкара хезмәттәшлек буенча методисты; югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы;

Ильина М.А., «Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы 3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет белем бирү учреждениесе директоры, югары категорияле тарих укытучысы;

Минһаҗева М.К., «Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы 3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет белем бирү учреждениесенең милли мәгариф буенча директор урынбасары, I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Әхмәдова Э.Ә., «Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы 3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет белем бирү учреждениесенең татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Җыентык «Күренекле татарлар» исемендәге II төбәкара фәнни-гамәли конференциясе материалларын эченә ала.

Җыентык укучылар һәм укытучылар өчен.

ЭЧТӘЛЕК

Мөсәгыйтов Рәмис Рафис улы. АВЫЛЫБЫЗ ГОРУРЛЫГЫ...3
Хәмидуллин Илһам Азат улы Чын укытучы булу – ул талант. (Байсаровлар династиясе)............7
Сундурова Александра Владимировна. Легенда о Птице по имени Свобода……………………..10
Манвелян Кишмиш. Свияжские узники. Великий татарский поэт Хасан Туфан………………...15
Исхакова Асия Фанисовна. «Лучший фотограф среди прокуроров и лучший прокурор среди фотографов»……………………………………………………………………………23
Мөхәммәтшин Айназ. "Без тарихта эзлебез" *(Тарихчы – галим Җүдәт Миңнуллин).....................28*
Валиуллина Алия Фанисовна. Командир из нашей деревни. ………………………………......33
Галимуллина Эльвина Тәбрис кызы. «Үз халкын данга күмгән татарлар»……………………..…39
Мустафина Алина Равилевна. «Какая безмерная тяжесть на женские плечи легла...»…………..…47
Шәрәфетдинова Эльмира Рифат кызы. Мәгърифәтле туган ягым……………………………..…49
Гилязова Ризаля. «Я живу, чтобы делать добро»……………………………………………….....54
Гилязова Ризаля. «Тапшырылмаган хатлар»……………………………………………………..58
Храмова Анастасия Андреевна. Известные татары моего края: поэт - Лилия Газизова…………59
Туранова Дарина Алексеевна. Врач от бога. ……………………………………………………...64
Фәйзуллин Илдар Рәшит улы. Якташ шагыйребез – Мансур Крыймов...66
Низамиева Айсылу Рамисовна. «Я снова здесь, в краю родном»……….......................................72
Баймяшкина Анна Алексеевна. « Близко к сердцу» (о Ренате Сулеймановиче Акчурине)……..73
Камалеева К.Р. " Ренат Харис- тынычлык җырчысы"..77
Мухамедзянова Яна Эдуардовна. Роль Зинатуллина Габдульхамита хазрата в воспитании подрастающего поколения нашего города……………………………………..….80
Гайфуллина Айсылу Илсур. Якташыбыз композитор Риф Гатауллин иҗаты................................80
Вертячих Роман Максимович. Село Агзегитово в истории становления образовательной и воспитательной системы татарского народа……………………………………...………...83
Сибгатова Ландыш Роберт. Туган ягымның күренекле татарлары……………………………...86
Васильева Гөлинә Ильвир. Тукай эзләре уйлап……………………………………….............91
Сираҗиева Әдилә Илшат кызы, Гимадиева Ләйлә Айрат кызы. Фәүзия Бәйрәмова – татар милләтенең легендар шәхесе...95
Хайруллина Инзиля Рамисовна. «Оборванная пулей песня…»(Жизнь и творчество выдающегося татарского композитора Фарида Яруллина)…………………….. ………………100
Харизова Рузиля Рамилевна. Виль Ганиев-мастер литературного перевода............................105
Титова Екатерина Анатольевна. «Асгат Галимзянович Галимзянов – великий благотворитель»……………………………………………………………………. …111
Зәйнуллина Камилә Шәһит. Туган ягым әдибе Туфан Миңнуллин - гаҗәп талант иясе..112

АВЫЛЫБЫЗ ГОРУРЛЫГЫ

(Советлар Союзы Герое Хәбибулла Ибраһимовның тууына 105 ел)

Татарстан Республикасы Балтач муниципаль районы Куныр урта гомуми белем бирү мәктәбенең VIII сыйныф укучысы Мөсәгыйтов Рәмис Рафис улы

Фәнни җитәкчесе: I квалификацион категорияле тарих укытучысы Мөсәгыйтова Гөлниса Рамил кызы

I. Кереш

Үзең турында уйлама,
Илең турында уйла.
Илең турында уйласаң,
Гомерең озын була.

Ф.Кәрим

Хәтер...

Бары тик кешеләргә генә хас изге хис. Ул безнең аңда мәңге яши. Яшәп кенә калмый, ә яңадан – яңа буын кешеләрен батырлыкларга өнди, хәзерге гамәлләрне элекке каһарманлыкларга тиңләргә чакыра.

Бөек Ватан сугышының дәһшәтле һәм канкойгыч 1418 көне һәм төне кешелек хәтереннән мәңге чыкмас. Бу көрәштә илебезнең миллионлаган намуслы һәм батыр ул – кызлары җирдә тынычлык һәм бәхет өчен гомерләрен бирделәр, шуның аркылы алар үлемсезлеккә атлады. Аларның батырлыклары бүген дә яши һәм мәңге яшәячәк.

Авылыбыз горурлыгы булган Советлар Союзы Герое ИбраһимовХәбибулла Ибраһим улына 2017 елның 18 нче январендә 105 яшь тулуга багышланган кичә үткәрүгә хәзерлек эзләнү – эшемнең башлангычы булды. Әлеге эзләнү эшемнең максаты - Советлар Союзы Герое Хәбибулла Ибраһимов тормышы турында тулырак мәгълүмат туплау. Максатыма ирешү өчен үз алдыма түбәндәге бурычларны куйдым.

- Якташыбыз Хәбибулла Ибраһимовның тормыш юлын өйрәнү.
- Авылыбызда яшәгән туганнары, авылдашлары, сугыш һәм тыл ветераннары белән очрашу.
- Бу тема буенча әдәбиятны өйрәнү.
- Аның турында мәктәп сайтына мәгълүматлар бирү.
- Җыелган материалларны системага салу.

Эзләнү эшемнең актуальлеге: һәр кеше туган ягының тарихын, батырларын белергә, өйрәнергә, сакларга тиеш.

II.Төп өлеш

1.Туган йорт – тәүге адымнар

Моннан нәкъ бер гасыр элек, 1912 нче елның 18 январендә Куныр авылының гади крестьяны Ибраһим һәм Һадия гаиләсендә ир бала дөньяга аваз сала. Балага Хәбибулла дип исем бирәләр. Тырыш, үз көнен үзе күрүче гаиләдә 6 малай – Әхмәтсафа, Сәфиулла, Гафиулла, Хәбибулла, Галимулла, Камал һәм иркәлеге өчен “Ак песи” кушаматы алган бердәнбер кыз үсә. Болар янына Ибраһим абыйсының ятим калган өч малае да уенга килеп кушылганын исәпкә алсак, бу бер көтү малай – шалайныңниләр майтарырга сәләтле икәнен күз алдына китереп була.

Һәр авылның баласына хас гөнаһсыз шуклыклар, балык тотулар, уеннар белән балачак үтеп бара. Тиктормас малайларның үскән бере әти – әнисенең кул арасына керә торалар. Гаилә башлыгы Ибраһим абзый үзе дә гаярьлеге, үткенлеге, булдыклылыгы белән дан алган Ногманның 11 улының берсе була.

Ногманныкылар авылда бердәм, абруйлы нәсел санала. Алар кирәк урында өздереп үз сүзләрен дә әйтә беләләр, бер – берсен башкаларга кыерсытырга да юл куймыйлар. Ибраһим абзый да авылда турылыгы, җорлыгы белән дан алган кеше була. Шуның өстенә киң күңеллелеге һәм юмартлыгын да исәпкә алсак, аны авылның Әлмәндәре булган дигән фикергә килергә була. Менә шундый гаиләдә үскән Хәбибулла 1928 нче елда мәктәпнең 5 классын тәмамлый, җәй көне колхозда, кышын агач хәзерләүдә эшли.

2. Зур тормышка аяк басу

Яшь колхозчысы Хәбибулла Ибраһимовны 1934 нче елны армиягә алалар. Ул башта гади кызылармеец булып хезмәт итә, аннары полк мәктәбендә укып, отделение командиры һәм взвод командиры ярдәмчесе була, ә 1938 нче елны, курслар тәмамлагач, кече лейтенант званиесе ала. 1939 нчы елның октябрендә Ибраһимовны 86 нчы мотоукчы дивизиянең өйрәтү батареясы командиры итеп билгелиләр, һәм ул шул батарея белән фин компаниясендә катнаша. Яхшы коралланган һәм хәзерлекле дошманга каршы көрәштә, үтә салкын һәм тирән карлы кыш булуга карамастан, батареячылар беренче көннәрдән үк үзләренең хәрби белемнәрен һәм осталыкларын күрсәтәләр. Алар пехотага һөҗүм вакытында да, оборонада да орудиеләренең төз атылган залплары белән зур булышлык күрсәтәләр, дошманның орудиеләрен һәм ныгытмаларын юк итәләр.

Сугышның соңгы ун көне - дивизиянең Выборг янындагы Фин култыгы бозы аша героик поход ясап, дошманның тылына чыгу көннәре Ибраһимовның хәтерендә бигрәк тә нык саклана. 3 мартта батареяны майор Зашиболовның укчы полкына ярдәмгә бирәләр. Инде сугышка керешкән бу часть позицияләренә тизрәк барып җитәргә ашыккан артиллеристлар әле бил тиңентен карга бата – бата, әле боз өстеннән шуышып баралар. Гәрчә орудиеләр чаналарга куелган булсалар да, аларны тарткан тракторларга өзлексез булышырга туры килә. Артиллеристлар көчләрен кызганмыйлар, чөнки алар тоткарлыкларның һәр минуты урманлы тау каршында финнарның көчле уты астында калган безнең пехотаның зур югалтуларга дучар итәчәген аңлыйлар иде.

Кече лейтенант тракторчыларны:

-Тизрәк, тизрәк! -дип ашыктыра торды.

Финнар артилериясе аткан снарядлар ярыла торган җиргә җиткән, Ибраһимов батареяны позициягә урнаштырды һәм дошманга җавап уты ача. Ул ике орудиедән финнарның артилериясенә, калган икесенә – урман аланындагы өйгә төбәп атарга приказ бирә. Бу өйдә фин пулемётчылары урнашкан була. Сугыш караңгы төшкәч тә тукталмый. Финнар атканда күренгән очкынга ориентир ясап, батарея атуын дәвам итте һәм аларның ут ноктaларын юк итә. Шуннан соң пехота алга китә. Икенче көнне иртә белән батарея сугышчылары, майор Зашибалов приказы буенча боздан чыгып, урманлы калкулыкта позициягә урнашалар. Алар анда ике тәүлек буена, залпка залп белән җавап биреп, дошман белән атышалар.

Яңа һөҗүм 7 нче мартта башлана.Полк алдына Выборгтан 18 километр көнбатыштарак урнашкан Вилла – Йоки дигән авылны алу һәм финнар группировкасың тылына чыгу бурычы куела. Ибраһимов бер взводны резервта калдырып, ике орудие белән авылга һөҗүм итүче батальонга булышлык күрсәтә. Совет сугышчыларына кар каплаган тирән үзәнлек аша үтәргә кирәк була, аның икенче башында авыл урнашкан , ә авыл артындагы урманлы таудагы валуннары арасыннан финнар өзлексез атып торалар . Фронт яклап һөҗүм итүчеләргә бигрәк кыен була. Алар карга ятарга мәҗбүр булалар. Агач башындагы дошман снайперлары – “күкеләр”, бу моменттан файдаланып, карда яткан совет сугышчыларын берәм-берәм сафтан чыгара башлыйлар. Йортларның чарлакларыннан һәм биеклектән пулемётлар оча башлый. Пехота атакага күтәрелгән саен, дошманның уты тагы да көчәя.

Килеп туган хәлгә тиз генә бәя биреп Ибраһимов бер орудиене алга чыгарырга карар бирә. Бу - укчыларны дәртләндереп җибәрә. Бер төркем сугышчылар, орудие тагылган тракторга ышыкланып, алга үтәләр. Фин пулемётлары уты пехотаны карга сыендыргач, артиллеристлар орудиене позициягә урнаштырып ата башлыйлар һәм берничә снаряд белән ут ноктасы юк итәләр.

Шул рәвешчә, совет сугышчылары, һәр адымны зур авырлык белән үтеп, авыл читенә якынлашалар. Сугыш икенче көнне дә дәвам итә. Һәр йорт штурм белән алынды. Артиллеристларның ярдәме һәркайда сизелде. Алар дошманга терәп аттылар. Туктаусыз атудан орудиеләрнең көпшәләре кызды, аңа төшкән кар шундук парга әйләнә иде.

Батарея командиры, сугыш барышын өзлексез күзәтеп, пехота үзенә юл сала алмаган урыннарга артиллерия утын юнәлдерә торды. Аңа орудие расчётларына җитәкчелек итү һәм цельләрне күрсәтү белән генә чикләнеп калмыйча, үзенә дә атарга туры килде. Төз атылган снарядлар белән ул каршылык күрсәтүнең соңгы нокталарының берсе булган таш сарайны җимерде һәм чаңгычылар отрядының алга баруына комачаулаган дошман пулемётын сафтан чыгарды.

Култык бозы аша поход һәм совет гаскәрләренең ныгытылган Выборг районының тылына чыгуы, шәһәр-крепость Выборгның алынуы Финляндия белән сугышта соңгы зур операцияләрнең берсе булды. 12 мартта Финляндия белән вакытлы солых төзелде.

Вилла-Йоки авылы өчен сугышта катнашучылар солых төзелгән көнне хөкүмәт бүләкләре алдылар. Сугышчылар һәм командирларның бер төркеменә, шулар арасында кече лейтенант Ибраһимовка күрсәткән батырлыклары өчен 1940 нчы елның 21 нче мартында Советлар Союзы Герое исеме бирелә.

3. Дәһшәтле еллар

1941 нче ел. Хәбибулланың тынгысыз, җаваплы хәрби тормышы дәвам итә. Шул чорда аның Ленинградта хезмәт итүче энесе Галимулланың армия срогы тулырга якынлаша. Ике туган Ленинградта очрашалар, бергә фотога төшәләр. Ләкин ил өстенә ябырылган афәт – канлы сугыш бөтен планнарны җимереп ташлый. Ил 4 ел буена сузылачак сугыш чоңгылына кереп китә.

Дәһшәтле сугыш бер генә гаиләне дә читләтеп узмый. Фронт сызыгы сугыш позицияләре генә түгел, миллионлаган совет кешеләре йөрәге аша да уза. Безнең Куныр авылыннан гына да 304 кеше изге яуга, дошманга каршы көрәшкә күтәрелә.

Ибраһим карт белән Һәдия әби дә фронтка 6 улларын озаталар. Гомерен хәрби хезмәткә багышларга уйлаган Хәбибулла һәм армия хезмәте срогын тутырып өйгә кайтырга җыенгач, кабат сугышка кереп киткән Галимулла янына калган йөрәк җимешләре Әхмәтсафа, Сафиулла, Гафиулла һәм Камаллар да өстәлә.

Тыл авырлыкларын күтәрү белән бергә көн туган саен фронттан хат көтүче өмет белән билгесезлек арасында бәргәләнүче эти – әни йөрәген кем генә аңламас икән.

Хәбибулла Ибраһимов та сугышның эчендә кайный, үз өлешенә тигән авырлыкларны кичерә. Ул бронепоездлар отрядына командалык итә, үзйөрешле артиллерия полкы командиры урынбасары була. Күп кенә бәрелешләрдә бу отряд хәлиткеч роль уйный. Ибраһимов сугышта күрсәткән батырлыклары өчен Ленин, Кызыл Байрак, I дәрәҗә Ватан сугышы, Кызыл Йолдыз орденнары, күп санлы медальләр белән бүләкләнә.

Озакка сузылган, бөтен ил халкын йончыткан сугыш тәмамлана, җиңү таңы ата. Шул җиңү өчен бик күпләр, шул исәптән Куныр авылының 162 ир
егете башын сала. Европа буйлап сибелгән солдат каберләрендә безнең авылдашлар да ята. Аларның якты истәлеген бары тик һәйкәлләр генә саклый.

Әкренләп илгә солдатлар кайта башлый. Ибраһим карт белән Һәдия әби дә 5 улларының җиңү белән өйгә кайтуын күрү бәхетенә ирешәләр. Камал исемле кече уллары гына эти – әнисе өчен гомер төзәлмәс җәрәхәт булып сугыш кырында ятып кала. Аның истәлегенә Сафиулла абыйсы сугыштан соң туган улына Камал дип исем бирә.

Сугыштан соң Хәбибулла Ибраһимов чит илләрдә хезмәт итә. Кайда гына булса да, аңа намуслылык, тырышлык, тыйнаклык сыйфатлары юлдаш була.

4. Гадилек – батырлык юлдашы

1958 нче елда, отставкага чыккан соң, Хәбибулла абый хатыны Хатирә апа белән Казанга кайтып урнаша. Туган авылында өй салып, җәйләрен авылда, күп санлы туганнары, күршеләре, авылдашлары белән аралашып яши. Авылда беренче булып матур бакча үстерә. Тоташ яшеллеккә, чәчәкләргә күмелгән ишек алды, үзенең игелекле, киң күңелле хуҗасы кебек авыл яме булып тора.
Хәбибулла абый үзенең гадилеге, намуслы, ярдәмчел кеше булуы белән һәркем күңеленә юл алган, бервакытта да үзенең Герой исеме белән мактанмаган, ул ,исемгә ышыкланып, өстенлекләр даулап йөрмәгән. Мәктәп укучылары белән очрашуларга йөри, бөтен республика “аҗаган” уеннарын оештыруда актив катнаша.

Казанда Хатирә апа белән бер бүлмәле квартирда яшәгәндә, аларга 3 бүлмәлене тәкъдим иткәч: “Безнең икебезгә бер бүлмәбез, җәен яшәргә авылда өебез бар - шул җитә, мохтаҗрак кешегә бирегез”,- дип аннан баш тарткан.
Үзе белән тормыш юлларын, дәһшәтле елларны бергә узган Хатирә апа белән матур итеп яшәгәннәр, Хатирә апаның апасы кызын да үз балаларыдай якын күреп тәрбияләп үстергәннәр.

1975 нче елның октябре зур югалту алып килде – данлыклы авылдашыбызның йөрәге тибүдән туктады. Иртә, бик тиз иртә китте ул безнең арадан. Бары 63 яшь иде аңа. Хәер, 93 яшькә җиткән булса

да иртә булып тоелыр иде. Яхшы кешеләрне ничәдә булса да, “их, иртәрәк китте” дип уфтанабыз бит. Советлар Союзы Герое Хәбибулла Ибраһимовның исеме
дә онытылмый. Шундый батыр якташыбыз, авылдашыбыз булу авылга дан – дәрәҗә, ә безнең күңелләребезгә горурлык хисе өсти.

III. Йомгаклау

Халыкның тирән фәлсәфи сүзе бар: “Һәр вакыйгадан яшәү өчен
гыйбрәт ал”, – дигән ул. Якташыбыз Хәбибулла Ибраһимов күрсәткән батырлыкларын, үрнәк тормыш юлын гыйбрәт дими, ни диясең?

- Әйе, чыннан да, әлеге эзләнү эшемнең нәтиҗәсе булып һәркемнең йөрәгенә үтеп керердәй оештырылган кичә генә дә зур мисал булып тора.
- Хәбибулла Ибраһимовның тормыш юлы буенча зур альбом төзелде, презентацияләр эшләнде, мәктәбебездә эшләп килүче музеебызга бәяләп бетергесез зур байлык тупланды.
- Бик күп шул чордагы фотокарточкалар табылды, яңартылды.
- Батыр якташыбызның туганнары, күршеләре,авылдашлары белән очрашулар уздырылды.

Әйе мин максат – бурычларыма ирештем дип уйлыйм. Әлеге эшем мине яңадан – яңа эзләнүләргә этәрде генә. Тырышлыгым бушка китмәде: мин Хәбибулла Ибраһимовның нәсел шәҗәрәсен һәм балалар белән очрашудагы аудиоязмасын таптым, үземнең Советлар Союзы Герое Хәбибулла Ибраһимов белән нәсел җепләребез тоташканлыгын белдем. Бу эшемне алга таба тагын да баетырга, киңәйтергә телим. Билгеле, әлеге хезмәтне укучы үзе генә башкара алмый. Тарих укытучыбыз Мөсәгыйтова Гөлниса Рамил кызы кебек эзләнүчән, максатчан мөгаллимебез булганга авырлыклар җиңел чишелде.

Тормыш ыгы – зыгысыннан туктап,
Мәшәкатьләреңне ташла да,
Әй, туганым, үткәнеңә кара,
Анда синең нәселең башлана.

Ерак бабалардан аваз киләː
“Тамырыңны өйрән и бала!
Оныта күрмә, нинди җепләр белән
Кеше заты җирдә саклана”.

Тугры калыйк изге васыятькә,
Тамырларны барлыйк һәм белик,
Киләчәккә күперләр салучы
Нәсел агачларын тергезик.

Әйе, тамырларыбызны белсәк, кадерләсәк кенә ныгырбыз без киләчәктә. Ә киләчәк ул бүген башлана.

Бүген без шушы изге җиңү өчен гомерләрен биргәннәргә, үзләренең
каны белән, сәламәтлеге белән, аяусыз хезмәте белән Җиңү көнен якынайтучыларга, шәһит булганнарга һәм исәннәргә – һәрбере алдында баш иеп рәхмәт хисләребезне ирештерәбез. Рәхмәт сезгә, изге җаннар, рәхмәт сезгә җиңүчеләр.

IV. Кулланылган әдәбият

1. Балтач энциклопедиясе/ Г.С.Мөхәммәтшин – Казан: ПИК Идел – Прес, 2006. – 416 б.
2. Герои Советского Союза – наши земляки (Сборник документальных очерков и зарисовок в трех книгах). Книга вторая. – Казань: Татарское кн. из – во, 1985. – 248 с. с ил.
3. Книга Героев. – Казань: Татар. кн. изд – во, 2000. –395 с.
4. Они вернулись с Победой, Балтасинский район Республики Татарстан. – Казань: Книга Памяти, 2007. – 368 с.
5. Хәтер. – Казан: Хәтер китабы нәшрияты, 1994. – 548 б.

Чын укытучы булу – ул талант.
(Байсаровлар династиясе)

Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы
«Афзал Шамов исемендәге Татар Танае гомуми урта белем бирү мәктәбе» муниципаль бюджет гомуми белем бирү учреждениесе

Башкарды: 8 сыйныф укучысы Хәмидуллин Илһам Азат улы
Җитәкче: георгафия укытучысы Мөхетдинова Алсу Билал кызы

Чын укытучы булу – ул талант.

Байсаровлар династиясе.

Мамадыш авылында 1896 елда Байсаров Хикматулла семьясында ир бала туа. Аңа **Сөнгатулла** дип исем кушалар. Үсеп егет булгач, 1924 елда Акъегет авылы кызы Өммегөлсем белән тормыш корып җибәрәләр. Икесе дә Зөя өязендә укытучылыкка укып кайталар, һәм Бакырчы авылында укыта башлыйлар. Бу мәктәптә 1933-37 елларда балаларга белем биреп, янәдән Мамадышка кайтып, укытучылык хезмәтен дәвам итәләр. Ул вакытларда Мамадыш мәктәбе укытучыларга кытлык кичерә торган була.Бу мәктәптә алар бик аз, 1937-1939 елларда эшләп калалар, чөнки 1940 елда Сөнгатулла вафат була. 4 бала (2 ул һәм 2 кыз) белән **Өммегөлсем Кәлимулла кызы** тол кала. Иң кечкенә кызлары бары яшь ярымлык кына була әле. Бу укытучылар гаиләсе авылда абруйлы, хөрмәткә лаек була, шуңа күрә дә Сөнгатулланы җирләгәндә мылтык атып салют бирәләр.

Бөек акыл ияләре дә, тиңдәшсез батырлыклар күрсәткән каһарманнар да, ачышлары белән дөньяга танылган галимнәр, исемнәре халыклар тарихына алтын хәрефләр белән язылган әдәбият, мәдәният, сәнгать әһелләре дә, ирешкән уңышлары турында сүз чыккач иң беренче нәүбәттә үзләрен хәреф танырга өйрәткән, зур тормыш юлына чыгарган укытучыларын, остазларын олы хөрмәт һәм ихтирам хисләре белән искә алалар. Байсаров Сөнгатулла белән Өммегөлсем дә шундыйлардан була.

Өммегөлсем оста тегүче булуы белән дан тота:авыл халкына өс киемнәре, күлмәкләр тегә. Шулай итеп гаиләне авыр сугыш елларында ачлыктан, ялангачлыктан саклап кала.

Өммегөлсем Байсарованың **Галия** исемле сеңлесе һәм **Хәлимә** апасы да укытучылар булалар.

Кәлимулла кызы Галия Мадыйгулова 1902 елда Акъегет авылында дөньяга килә.Тимершин Илгизәрнең “Акъегет авылы тарихы сәхифәләре” китабыннан күренгәнчә, Галия Кәлимулла кызы 1930-1940 елларда мәктәптә башлангыч сыйныфларда укытучы булып эшләгән. “Авыл халкы алдында укытучы Әлмиев Хәйрулла һәм Галия Мадыйгуловалар еш кына концертлар белән чыгышлар ясадылар, спектакльләр куйдылар”, - дип языла ул китапта. Шулай ук, Галия апа, шул чордагы укытучылар белән берлектә, авылда мәдәниятне үстерүдә зур эшләр башкаралар.

Галия Мадыйгулова соңрак Бакырчы, Наратлы, Карашәм авылларында башлангыч сыйныфларда укытучы булып эшли. Балаларга белем бирүче, гыйлем нуры чәчүче, күңелләренә яхшылык, рәхимлелек, сафлык орлыкларын салучы кешеләрнең берсе була ул. Хезмәт дәверенең соңгы елларында туган авылы Акъегеттә башлангыч сыйныф укучыларына белем бирә.Үз хезмәтен тырышып башкара, укучыларга белем бирү өстендә армый – талмый эшли. Галия Кәлимулла кызының эш стажы - 34 ел .

Хәлимә Кәлимулла кызы Мадыйгулова (1899-1957) Акъегет авылында дөнъяга килә. Заһидулла Шәфигуллинның җәдит мәктәбендә укып белем ала. 1920-21 елларда Акъегет авылындагы балалар йортында тәрбияче булып эшли. 1922-1933 елларда Акъегеттә башлангыч сыйныф укучыларына белем бирә. Бала күңеле ап-ак кардай чип-чиста, ә Хәлимә Кәлимулла кызы – шул аклыкка тирән юллар сызучы була. Төн йокысын йокламыйча әзерләнгән дәресләр, сыйныфтан тыш чаралар – укытучының тирән белем, әхлак тәрбиясе бирергә тырышуы белән аңлатыла. Чынлап та, ул үзенең хезмәтендә күп төрле матур сыйфатларын ача: укымышлылык, җаваплылык, ихласлык, сабырлык, хезмәт сөючәнлек, ватанпәрвәрлек һәм башкалар. Билгеле, шундый мөгаллим генә үзенең фәненә ярату, кызыксыну хисе уятырга сәләтле.Хәлимә Мадыйгулова шундыйлардан була. Авылда беренчеләрдән булып, спектакльләр, концертлар куеп, халык алдында чыгышлар ясый. Алдынгы авыл яшьләрен мәдәни чараларга тартып, “Галиябану”, “Хаҗи әфәнде өйләнә” кебек спектакльләрне сәхнәләштерәләр.

Татарстанның халык артисты У.Әлмиев “Еллар һәм җырлар” китабында “Мәктәптә укыганда, ни өчендер укытучым Хәлимә Мадыйгулова – бу егет артист булыр, дия иде”- дип искә ала.

1933 елларда Хәлимә апа үзенең тормыш иптәше Әхмәтов Харун Әхмәт улы белән Норлат мәктәбендә укыту эшен дәвам итә. Башлангыч сыйныф балаларына тирән белем һәм тәрбия бирүдә зур эш башкара. Балаларда мөстәкыйльлек һәм белемгә омтылыш тәрбияли. Стажы 34 ел.

Харун Әхмәтов 1899 елда Күгеш авылында туа. 1923-33 елларда Акъегет мәктәбендә рус теле укытучысы булып эшли. Харун Әхмәт улы, тирән белемле, абруйлы укытучы була. Мәктәптә уку – укыту эшләре буенча мөдир урынбасары булып эшли.

1933 елдан Норлат урта мәктәбендә рус теле укыта.Үз эшенең остасы, гаять тирән белемле бу укытучының дәресләре мавыктыргыч, аңлаешлы, тирән эчтәлекле була. Харун Әхмәт улын укучылары бүген дә тирән ихтирам, хөрмәт белән искә алалар. Аның хезмәте район мәгариф бүлеге тарафыннан югары бәяләнә һәм ул дәүләт бүләкләренә лаек була.Стажы -34 ел.

Сөнгатулла белән Өммегөлсемнең олы кызлары – **Нурия** (1925 -2014) әти – әнисе юлыннан китеп, укытучылык һөнәрен сайлый.

Саф күңелле кечкенә бала, мәктәпкә аяк басу белән, беренче укытучысының җылы карашын тоя, ягымлы тавышын ишетә.Укытучы алда торган максатына ирешү юлларын ача: сабыйларга белем һәм тәрбия бирә. Уйлап карасаң, укытучы һөнәре – бик катлаулы, авыр һөнәр. Укытучыдан һәр балага игътибарлы булу сорала. Сыйныфтагы укучының психологик һәм яшь үзенчәлекләрен белү һәм аңа шәхси якын килү – бик җитди эш. Дәресләрне оештыру - укытучының әйтеп бетерә алмаслык зур хезмәте. Моны яшь мөгаллимә бик яхшы аңлый. 1947 – 1951 елларда читтән торып Казан педагогик училищесында укып, укуның тәмен, кирәклеген белеп, киләчәк хыялы – балалар укыту, аларны дөньядагы иң яхшы кеше итеп күрү теләге белән башлангыч мәктәп укытучысы дипломы ала. 1947-1952 елларда Акъегет мәктәбендә башлангыч классларда укыта.

1952 елда Мамадыш авылы егете Әкрам белән Нурия тормыш коралар. Сугыш ветераны Сабитов Әкрам абый (1924-2012) гомер буе мал табибы булып эшләп пенсиягә чыкты. Ялга чыккач та, авыл халкы Әкрам абыйны тик тотмый, әледән әле маллары авырган чакта аңа мәрәҗәгать итә. Хөрмәткә лаек бу гаилә 3 кыз тәрбияләп үстерәләр, хәзер инде һәркайсының үз гаиләләре, оныкларын сөеп яшиләр.

Нурия Сөнгатулла кызы 1952-1956 елларда Наратлы, Күгәй, Бузай авылы мәктәпләрендә укыта. Шул ук вакытта башлангыч мәктәптә завуч васыйфасын да башкара.

1957 -1967 елларда Мамадыш мәктәбендә башлангыч класс укучыларына белем бирә.

1947-1967 еллар аралыгында Нурия апа тәрбияләгән, укыткан укучылар йөзәрләгән. Һәр елны дистәләгән баланы кабул итеп алган ул. Мәктәпкәчә яшьтәге балалар учрежденияләре булмаган

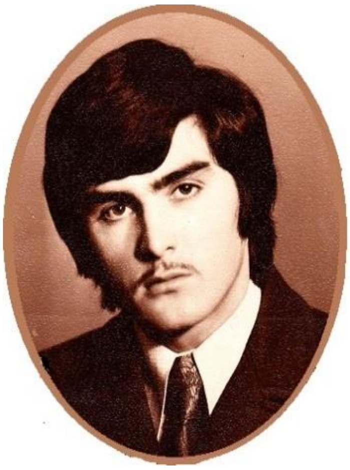

заманнарда, урамнан кергән балаларга хәреф таныту, нәни кулларыннан тотып язарга өйрәтү, әдәп кагыйдәләренә төшендерү җиңел бирелмәгәндер.... Махсус сәнгать түгәрәгенә йөрмәсәләр дә, менә дигән биючеләр, җырчылар, сөйләм теле бай булган, иҗади фикерле, заман белән бергә атлый торган укучылар була аның укучылары. Сабый күңелендә якты эз калдырган укытучыларын гомер буе хөрмәт-ихтирам белән хәтерендә саклаучылар бихисап. Үзенә тормыш бүләк иткән, тудырган ата- анасына бер бурычлы булса, дөньяны танып- белергә өйрәткән укытучыларына мең рәхмәтле булырга тиешлеген яши-яши төшенә кеше!!!. Укытучы үз тәҗрибәсен, белемнәрен балаларга тапшырырга тиеш. Укытучыларга исә укучылары ирешкән уңышларны күрү – бик күңелле. Укучыларының рәхмәте исә укытучылар өчен иң зур бәхет.

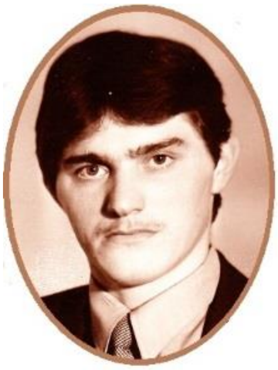

20 ел укыту – тәрбия эшендә булган, шул еллар эчендә никадәр сөенечләр, көенечләр, борчулы көннәр, йокысыз төннәр, дәресләр, тикшеренүләр, тикшерүчеләр булуны Нурия апа үзе генә белгәндер. Хөкүмәт, район тарафыннан , бәлки, хезмәте бәяләп тә бетерелмәгәндер Нурия Сөнгатулла кызының. Әмма гомеренең соңгы көннәренә кадәр аны онытмыйча, саулыгын – исәнлеген сораучы укучыларның, авыл халкының ихтирамын тоеп яшәде ул, бәхетле гомер кичерде.

Сөнгатулла белән Өммегөлсемнең Айрат исемле улларының балалары Рафис Байсаров (1957 -2006) һәм Радис Байсаров (1964- 2006) та әби – бабалары эшен дәвам итүчеләр.

Укытучы балага белем биреп кенә калмый, ул аны мәрхәмәтле, олыларга ихтирамлы булырга да өйрәтә. Әлбәттә, белем бирү һәркайсыбызның олы ихтирамына лаек, дөньядагы барлык яхшы сыйфатларга ия булган, белем юлын күрсәтүче маякларыбыз – укытучыларга, мәктәп җитәкчеләренә барып тоташа.Түбәндәгеләре мәктәптә җитәкче булып эшлиләр.

Байсаров Рафис Айрат улы – 1978 елны КДПИның физика һәи математика факультетын тәмамлагач, 1978-1979 елларда Рус Әҗәле урта мәктәбендә математика укыта. 1980 елда Күгеш урта мәктәбенә директор итеп билгеләнә.

1985 елга кадәр мәктәптә директор вазыйфасы башкару белән беррәттән математика да укыта. Стажы 7 ел.

Байсаров Радис Айрат улы – 1981-1985 елларда КДПИ тәмамлаганнан соң, Урысбага мәктәбенә физика һәм математика укытучысы итеп билгеләнә һәм шунда 1988 елга кадәр эшли.
1989-1990 уку елларында Татар Танае авылында яңа заманча мәктәп ачыла.
Моңа кадәр эшләгән Мамадыш мәктәбенең директоры Фатыйхов Илтөзәр Сафа улы Татар Танае урта мәктәбенә директор булып китә.
Ә Мамадыш мәктәбендә 1988-1990 елларда директор булып **Байсаров Радис Айрат** улы эшли. 2005 елга кадәр Мамадыш балаларына математика һәм физика укыта. Эш стажы – 20 ел.
Байсаровлар династиясенең гомуми эш стажы -127 ел.

Табигать берәүне дә буш итми. Укытучы булып вөҗдан, намус белән янәшә туарга кирәк. Чын укытучыга хас зирәклекне, бала җанын аңлый, кичерә белә торган сизгер йөрәк, акыл, киң күңеллелекне тумыштан юлдаш иткәннәр генә Укытучы дигән олы исемгә ирешә ала.

Без еш кына укытучыларны тәнкыйтьләргә яратабыз, әмма тәнкыйтьне һәрвыкытта үзеңнән башларга кирәклеге турында онытып җибәрәбез. Укытучы нинди булырга тиеш дигән уйлануларым

мине укучы үзе нинди булырга тиеш дигән сорауларга этәрә. Чөнки әлегә безнең төп эшебез уку бит. Минем әлеге эшемдә, ягъни укуымда алдынгы буласым килә.

Легенда о Птице по имени Свобода

МБОУ «Ульянковская основная общеобразовательная школа Кайбицкого муниципального района Республики Татарстан"

Выполнила: Сундурова Александра Владимировна , ученица 9 класса

Руководитель: Низамутдинова Савия Тауфиковна,учитель татарского языка и литературы

Глава I

Жизненный и творческий путь Рудольфа Нуриева

1.1 Легенда о Птице по имени Свобода

Весна 1961 года. Рудольф Нуриев в составе труппы Ленинградского академического театра оперы и балета им. С.М.Кирова (так называлсяя советское время Мариинский) готовится к гастролям в Европу. Нуриев работает над репертуаром - Солор в "Баядерке", Альберт в "Жизели", "Дон Кихот", Андрий в "Тарасе Бульбе", Голубая птица в "Спящей красавице". К пследнему образу Рудольф относится особенно трепетно - именно в нем он видит отражение своей сущности, идеи жизни, своего характера. В точности исполняя хореографию, созданную Мариусом Петипа около 100 лет назад, Рудольф хочет немного изменить тот рисунок, который повторяли десятилетиями. "Я хотел изобразить не птицу, медленно взмахивающую крыльями, как бы парящую в некоем грациозном, но бесцельном полете..., а птицу, обуреваемую сильным желанием вырваться на свободу, улететь и увидеть мир... Я хотел показать птицу, искушаемую таинственным соблазном", - напишет Рудольф потом. В сущности, в этом танце он хотел изобразить самого себя - гордого, сильного, жаждущего свободы и ставящего свою свободу превыше всего.

1.2.**Гнездо**

Рудольф Нуриев родился 17 марта 1938 года. Сами обстоятельства рождения заставляют поверить в значение знаков судьбы. Рудольф появился на свет в поезде, где-то в районе Иркутска. Возможно, поэтому всю жизнь провел в движении и никогда не привязывал себя к какой-либо местности. Тогда семья - мама Фарида ханум, сестры Роза, Лилия и Резеда - ехала к отцу во Владивосток, где Хамит Фазлыевич Нуриев, кадровый военный, служил политруком в артиллерийском дивизионе.
В Иркутске старшая из девочек Роза побежала дать телеграмму - обрадовать отца, который, хотя и очень любил дочерей, все же не терял надежды обрести сына, наследника. Имя мальчику дали Рудольф. Рудик, как его потом все стали называть.
Татары любят имена с красивым, глубоким смыслом, наверное поэтому Нуриевы своих девочек назвали, как цветы -Роза, Лилия, Резеда. А имя Рудольф для сына выбрали за звучность .
Через три года отец ушел на войну. Фарида ханум с четырьмя детьми была эвакуирована из Москвы в Башкирию, где они стали жить в маленькой башкирской деревушке. Здесь многодетную семью подстерегали голод и холод, бесконечная нужда заставляла Фариду ханум работать не покладая рук и искать все возможности прокормить семью. Сестра Рудольфа Нуриева Резеда Евграфова, проживающая сейчас в Москве , вспоминает: "Однажды зимой мама одна пошла за продуктами к родственникам - в деревню за 30 км. Возвращаясь ночью по пустынной дороге, она увидела странные желтые огоньки - и не сразу смогла понять, что это волки! Мама сняла с себя шаль и подожгла ее - так спаслась от голодной стаи". Эта история характеризует Фариду ханум как женщину отважную и сильную, хотя дети запомнили маму "маленькой, худенькой, хрупкой на вид", всегда ласковой, в то же время умеющей, не повышая голоса, быть очень строгой. А отец, наоборот, был человеком суровым и властным, с волевым подбородком, выдающим жесткость характера.

1.3. Проба крыла

Когда Рудольфу было 5 лет, семья переехала в Уфу - к брату отца. Именно в этом городе будущая звезда впервые познал радость танца. По воспоминаниям сестры Резеды, Рудик рос очень подвижным мальчиком, еще совсем маленьким любил прыгать на кухне с одной табуретки на другую. А музыкальный руководитель детского сада, где воспитывался Нуриев, вспоминала, что Рудик в свои 5-

6 лет не мог ни секунды спокойно усидеть или устоять на месте - энергия выплескивалась из него фонтаном. Чтобы как-то отвлечь мальчика и найти применение бушующей энергии, приходилось наигрывать на фортепиано популярную плясовую мелодию "Апипа". Это был первый танец в жизни Нуриева .
Танец и музыка - две вещи, пленившие сердце Рудольфа с юных лет. Он мог часами, не отрываясь, сидеть у радиоприемника, откуда между сообщениями Совинформбюро лилась музыка. "Я знал только, что с ее помощью могу вырваться из комнаты, спастись от собственного детского одиночества. С самого начала я видел в музыке друга, религию, путь к лучшей доле. Тогда я и не предполагал, что вскоре музыка породит единственную страсть, переполняющую мою жизнь -танец", - вспоминал Нуриев в своей автобиографии.
Шестилетним Рудольф попал на спектакль Башкирского театра оперы и балета "Журавлиная песнь". История благородного юноши, бедняка Юман-гула и красавицы Зайтунгуль, рассказанная музыкально-пластическим языком, подняла в маленьком сердце волну ранее не испытанных ощущений необыкновенной радости и восторга. Театр навсегда покорил сердце мальчика.
Он записался в танцевальный кружок Дома пионеров, где работали опытные педагоги, по разным причинам до и во время войны попавшие из Ленинграда в Уфу. Одна из них - семидесятилетняя Анна Удальцова разглядела в Рудольфе природный дар. Умноженный на упорство и неудержимую страсть к танцу, он мог принести к великолепным результатам. Все педагоги были единогласны во мнении, что Рудольфу необходимо продолжить обучение в Ленинградском хореографическом училище.
Но неожиданно желание танцевать встретило сопротивление со стороны отца. Вернувшись с войны, Хамит, кажется, так и не нашел общего языка с восьмилетним сыном. Отец хотел видеть Рудольфа военным или инженером, а профессия танцовщика, "балерины", как он говорил, никак не подходила для настоящего мужчины. И когда начался сбор детей Башкирии для обучения в Ленинградском хореографическом училище, Рудольфа в этом списке не оказалось. Правда потом, спустя годы, отчаянная обида на отца сменилась пониманием: Рудольф узнал, что у отца попросту не оказалось денег на билет до Ленинграда.

1.4. Полет

В заветное училище Рудольф все же попал. Правда, намного позже своих сверстников - ему уже было семнадцать лет. В 1955 году Нуриев в составе Башкирского театра оперы и балета, куда его пригласили после заметных успехов в художественной самодеятельности, участвовал в Декаде Башкирии в Москве. Нуриеву удалось упросить педагогов Ленинградского хореографического училища, которые в те дни тоже оказались в столице, испытать его на профессиональную пригодность.
Результат превзошел ожидания. Просмотревший Рудольфа известный московский педагог заключил, что у юноши профессиональные и природные данные есть, но необходима учеба для совершенствования мастерства и приобретения академических навыков в хореографии. "Если бы Нуриев пожелал поступить в Московское хореографическое училище, то его можно было взять в 8-й класс". Но окрыленный Нуриев выбирает Ленинград - город мечты, который манил с детства.
Так началось восхождение будущей звезды балета. В Ленинградском хореографическом училище он попал в класс талантливого педагога Александра Пушкина, который видел в учениках все их преимущества и недостатки, умел развивать их возможности до совершенства, не жалея для этого своих про- фессональных и душевных сил. Приступивший к изучению азов академической хореографии намного позже, Нуриев отличался среди остальных воспитанников Пушкина особой жадностью к знаниям, цепкостью и трудолюбием.Он, амбициозный танцовщик из провинции, не хотел оставить ни малейшего сомнения в том, что достоин этого прекрасного учебного заведения, в стенах которого обучались легендарная Павлова, Уланова, Фокин, Нежинский, Баланчин...
Успех пришел уже через три года. В 1958-ом случилось два события, сыгравших большую роль в жизни Рудольфа Нуриева. Он отлично станцевал на выпускных экзаменах, самостоятельно подготовив для них три разноплановых партии. А его выступление во Всесоюзном смотре молодых исполнителей в Москве произвело настоящий фурор. С юной балериной Аллой Сизовой, выпускницей своего же училища, Рудольф исполнил па-де-де из балета А.Адана "Корсар". Это выступление было снято на кинопленку для фильма о русском балете, и Рудольф был особенно счастлив, узнав, что его танец

увидели дома. Сестра потом написала ему, что даже в мечтах не представляла себе, как замечательно он будет танцевать. "Полагаю, мать тоже была горда и счастлива, но в нашей семье существовало неписаное правило никогда не говорить вслух о том, что нам дорого. Однако инстинктивно я чувствовал: она любила и понимала то, что я делал". Вскоре понимание пришло и со стороны отца. Сестра Резеда Евграфова вспоминает: "Родители приехали в Ленинград на спектакль с участием Рудольфа. Он выступил прекрасно, публика бурно аплодировала. А когда по громкоговорителю объявили, что в зале присутствуют родители Нуриева, думаю, и суровое сердце отца наполнилось гордостью и любовью".

1.5.Гроза

Итак, свершилось чудо! За три года прежде мало кому известный танцовщик из провинции Рудольф Нуриев стал первым солистом Ленинградского театра оперы и балета имени Кирова. Но взаимоотношения с руководством театра не дают полностью насладиться триумфом. Еще с малых лет, с училища привыкший идти своей дорогой, принимать решения по своему усмотрению, Нуриев не может со-гласиться со многими вещами, навязываемыми ему "сверху". Особенно с ограничением его личной свободы.

Учитывая ожесточенную кампанию, развернутую против него, Рудольф и не надеялся попасть на гастроли в Европу. Но снова произошло чудо. Организаторы тура с парижской стороны захотели видеть на сцене молодое поколение танцовщиков. Старый состав "звезд" Кировского, многим из которых уже за 50, для них был непривлекателен. Нуриеву передают репертуар ведущего танцовщика и главного балетмейстера театра Константина Сергеева. И хотя за рубежом "непокорный" Нуриев мог создать массу проблем, престиж совет ского балета был дороже.

На сцену Парижской оперы Нуриева выпустили только на пятый день. Он танцевал "Солора" в Баядерке. Успех молодого танцовщика был ошеломляющим. Затихшая после дня премьеры французская пресса вновь заговорила о русском балете. А для Рудольфа, кроме выступлений и славы, эта поездка была возможностью общения с коллегами из французекого балета. Он успел познакомиться со многими.В наказание Нуриева решили не пускать в Лондон, где труппа должна была продолжить гастроли, а отослать обратно на родину.

И вот он, решающий момент, миг, который разделит жизнь Нуриева на две части. Там - родина, родные, друзья, учителя, здесь - возможность работать и жить по своему, возможность расти и добиться славы. Нуриев выбирает последнее. И снова молодое сердце Рудольфа бьется, желая вырваться на свободу: "Птица должна летать, видеть соседский сад и то, что лежит за холмами, а потом возвращаться домой, расцвечивать жизнь рассказами о том, как живут другие, новыми возможностями своего искусства".

Глава II
Жизнь Рудольфа Нуреева в эмиграции
2.1. Новые просторы

"У новой свободы был суровый вид". Нуриев, поначалу ожидавший, что на него со всех сторон посыпятся предложения, вскоре понимает, что их и не будет. Опального артиста приютила частная балетная труппа маркиза де Куэвоса, который предложил контракт на полгода. В первое время коммунисты пытались сорвать выетупления Нуриева, устраивая манифестации в зале и кидая на сцену кусочки стекла. Но им не удавалось остановить танец, публика, очарованная талантом Рудольфа, сама наводила в зале порядок. Из дома приходили неутешительные вести. Друзья осуждали его поступок, были убеждены, что на "загнивающем" Западе его талант пропадет. Папа, бывший политрук, истинный коммунист, не мог поверить в поступок сына. Одна мама понимала сына, ее волновала лишь, есть ли у него деньги, неголодает ли он. Родных к Рудольфу не пускали. Сестра Резеда вспоминает: "Нам говорили: хотите увидеть Рудольфа -зовите его обратно.

Рудольф не голодал. Наоборот, удача, кажется, вновь улыбнулась ему. Из Франции он летит в Копенгаген, знакомиться с известным датским танцовщиком Эриком Бруном. После этой встречи Эрик для Рудольфа становится не только кумиром, но учителем и другом. Другая встреча - со звездой мирового балета Марго Фонтейн, стала началом их совместного творчества на много лет. Марго было уже больше сорока, и карьера актрисы, в прошлом прима-балерины Королевского балета Великобритании, близилась к завершению. Фонтейн дала сценическую жизнь Нуриеву на Западе, а Рудольф вдохнул в Марго новую жизнь, продлив молодость на сцене. Вместе они танцевали почти 700 раз, и дуэт "Нуриев-Фонтейн" называли самым романтическим дуэтом нашей эпохи.

Нуриев, теперь уже солист Королевского балета Великобритании, хотел танцевать и танцевал всё-классику, неоклассику, "модерн"... Он был молод, красив, прекрасно обучен, владел высокой техникой танца, замечательными природными данными, фан-тастической работоспособностью -таких на западе в то время не было. Нуриев обладал огромным сценическим темпераментом, удивительной, совершенной музыкальностью. Он как бы физически ощущал музыку, которая, сливаясь с душой артиста, становилась единой составляющей образа, создаваемого им. Он "воодушевил" танец, вдохнул в него живую и трепетную душу Человека и Артиста - этот трепет живой души обволакивал весь зрительный зал, притягивая сердца людей и заставляя их биться чаще..
70-80-е годы - расцвет творчества Рудольфа Нуриева. Он сотрудничает с выдающимся американским балетмейстером, одним из основателей стиля неоклассики Джоржем Баланчиным. Успешно работал в стиле "модерн", хореографы Пол Тейлор и Марта Грехм много ставили специально для Нуриева. Рудольф много снималея в кино и оказался не менее талантливым режиссером, поставив несколько классических балетов для разных компаний.Он поставил»Раймонду» и «Лебединое озеро". "Дон Кихота" и "Спящую красавицу", "Щелкунчика", "Ромео и Джульетгу", "Бурю".
Сбылась мечта, которая когда-то позвала Птицу за собой - он мог
танцевать что хочет и где хочет, мог выступать в самых разных уголках планеты. Голова шла кругом от одного взгляда на его расписание: вечером спектакль в Париже, на завтра с утра репетиция в Лондоне, послезавтра гала-представление в Монреале, еще через двое суток начинаются гастроли в Токио, потом два вечера в Буэнос-Айресе, турне по Австралии, телевизионная съемка в Нью-Йорке...
С 1983 по 1989 гг. он был художественным руководителем балета парижской Гранд-опера. Он успешно ставит балеты классического наследия, в годы его руководства балетная труппа Гранд-опера становится лучшей в мире.
Однажды публика ему аплодировала сорок минут стоя, занавес поднимался 89 раз. Это стало достоянием Книги рекордов Гиннеса. А всего Нуриев исполнил 120 балетных партий, снялся в 29 фильмах и стал в 1983 году Почетным гражданином Австрии. А в ноябре 1992 года министр культуры Франции Джек Ланг вручил Рудольфу Нуриеву орден Командора искусств и литературы. Эта награда присуждается за особо выдающиеся заслуги.

2.2 . Дорога домой

Впервые после "побега" на запад побывать на родине Нуриеву удалось только в 1987 году - он приехал попрощаться с **мамой.** И хотя Рудольф уехал с уверенностью, что мама не узнала его, сестра Резеда утверждает, что это не так. "Она узиала его, но не могла объяснить это". На родине Рудольф смог побывать еще два раза: в 89-ом, когда приехал, чтобы выступить на сцене родного Мариинского театра, и незадолго до смерти, в мае 1992-го. В Казань, родной город матери, он приехал, чтобы участвовать **в** балетном фестивале **в** качестве дирижера. Нуриев дирижировал в "Щелкунчике", в симфоническом концерте "Ромео и Джульетта". Казань в нем оставила впечатление как "город 1830-**х** годов", в котором "глаза отдыхают", а публика "замечательная".
Рудольф Нуриев умер 6 января 1993 года в своем доме в Париже. После него осталось состояние, которое, по разным оценкам, составляло около 80 миллионов долларов. Это дома **в** Париже, в Лондоне, в Нью-Йорке и Монте-Карло, ферма в Вирджинии и свой остров в Италии. Дома Нуриева были полны дорогими вещами - все заработанные деньги он вкладывал **в** антиквариат, в настоящие произведения искусства. По словам сестры Резеды, его тяга к дорогим красивым вещам объясняетея просто. "В детстве у нас не было ничего. Не то, что красивых вещей, а просто даже одеть что-нибудь потеплее, и того не было. Поэтому Рудольф уже с первых заработков всегда старался покупать нам что-нибудь".
Почти все свое состояние Рудольф Нуриев оставил двум балетным фондам, учрежденным им в Европе и Америке. Поскольку прямых наследников у него не оказалось, все имуще-ство было распродано в пользу этих же фондов.
Могила великого танцовщика Рудольфа Нуриева находится во Франции, на кладбище в Сент-Женевьев де Буа. Она оформлена в виде« восточного ковра, привлекающего взгляды прохожих блеском многоцветных камней. По утрам над последним пристанищем великого гения летают стаи птиц. И кто знает возможно, среди них есть и душа той Птицы Свободы, наконец-то освободившейся от всех земных оков.

Выводы

1.Данная исследовательская работа стала для меня интересной и полезной, потому что я познакомилась с великим танцором, изучила его творчество.

2.Его творчество, целеустремленность заставляет задуматься о искусстве в современном мире и о том влиянии, которое она может оказывать на формирование эстетических взглядов зрителя.

3. Также я поняла, что артисты, чьё творчество мы изучаем на уроках литературы, своей жизнью, своим талантом показывают нам, как прожить жизнь достойно, всегда и везде оставаясь человеком.

Заключение

Размышляя о судьбе Рудольфа Нуриева, о том времени в котором он жил, понимаешь, что себя он делал сам. Нелегкий жизненный путь, но цель танцевать была им достигнута. Задумываешься о судьбе танца в целом в современном мире – мире прагматиков, рыночников. О таком искусстве как балет сегодня стали мало говорит, но хочется верить, что это пройдёт. **Балет- жестокое искусство... Искусство должно возвышать человека над обыденностью и как-то немножечко тянуть человека к прекрасному к тому, что он видит, но не может осознать. Я надеюсь, что танцы в исполнении Рудольфа Нуриева способствует этому.**

Сложная штука-жизнь. Странные вещи она делает с человеком: постоянно ставит ему какие-то преграды на пути к цели, роняет лицом о землю, мы спотыкаемся, падаем, а после кто-то изо всех сил старается подняться и пойти дальше, а кто-то бессильно остаётся лежать на земле: первых мы называем сильными, последних - слабыми. Она дарит нам минуты счастья и минуты горя, которые мы помним всю жизнь. Она учит нас, как её прожить, только кто-то учится, а кто-то игнорирует её уроки. Жизнь предоставляет нам на выбор несколько путей, а по которому из них идти, мы выбираем сами. Она знакомит нас с людьми: одних мы пытаемся забыть и забываем, другие становятся нам дороги, третьих мы запоминаем навсегда.

Люди, которых мы помним на протяжении всей своей жизни, - это и артисты создавшие великое искусство как балет.

Артисты о которых мы многое узнаём, своей жизнью, творчеством показывают нам, зрителям, как прожить , достойно, всегда и везде оставаясь человеком, не следуя сомнительным веяниям времени, оставляя за собой право сомневаться. Ярким примером этого является Рудольф Нуриев.

« Я хочу, чтоб мои танцы подействовали на человека, как картины великих художников. Пусть мною восхищаются ,ненавидят, только не остаются равнодушными». (Р.Нуриев)

Использованная литература

Стюарт Отис. Рудольф Нуреев: Вечное движение = Perpetual motion: the public and private lives of Rudolf Nureyev. — Смоленск: Русич, 1999. — ISBN 5-88590-870-2

Рюнтю Юри Мэттью. Руди Нуреев без макияжа. — М.: Новости, 1995. — ISBN 5-7020-0981-9

Диана Солуэй. Рудольф Нуреев на сцене и в жизни.

Ариан Дольфюс. Непокоренный Нуреев.

Сергей Синенко. Рудольф Нуреев: Истоки творчества, превратности судьбы.

Электронные ресурсы

1. http://ria.ru/photolents/20130317/807059296_807051728.html
2. http://ria.ru/spravka/20130317/927499379.html
3. http://www.rudolfnureyev.org/biography/
4. http://ru.wikipedia.org/

СВИЯЖСКИЕ УЗНИКИ. ВЕЛИКИЙ ТАТАРСКИЙ ПОЭТ ХАСАН ТУФАН

МБОУ «Татарско- Бурнашевская средняя общеобразовательная школа», Верхнеуслонский муниципальный район Республика Татарстан

Выполнил Манвелян Кишмиш, 9 класс

Научный руководитель: учитель татарского языка и литературы Латипова Р.А.

Введение

Меня поэтом мать не родила,
Мой стих — итог пережитого:
Всех предков горести, надежды и дела
В душе моей живут и просят слова.
Х.Туфан (Перевод Р. Морана)

С 2010 года наш школьный краеведческий кружок реализует проект «Свияжский некрополь. Забытые имена». Цель этого проекта изучить биографии и деятельность известных людей нашедших последний приют у стен Свияжского Свято Успенского Богородицкого мужского монастыря. Кружок собрал исторический материал об Иване Федоровиче Лихачеве, купцах Каменевых и знакомил жителей района через печатные статьи в газете «Волжская новь» с их жизнью и деятельностью в нашем крае.

Во время очередного нашего посещения острова Свияжска мы узнали о том, что одним из узников свияжской колонии был известный татарский поэт Хасан Туфан. Экскурсоводы, которые ведут экскурсии для туристов, об этом человеке говорят немного. [1] (Приложение №1)

Да, действительно выясняем на территории Свияжска с конца 1923 года до 1953года размещались учреждения тюремного типа. В Свято Успенском Богородицком монастыре с 1928 года - колония для малолетних, в 1929 году колония для беспризорных, а с 1936 г. по 1948г. исправительно-трудовая колония № 11, позднее №5. Основная часть заключённых осуждена по статье 58 - враги народа. Люди были подвергнуты репрессиям по разным причинам за социальную принадлежность, неосторожное слово, политические и религиозные убеждения и просто по доносу соседей. Они поплатились жизнью, семьёй, здоровьем. И, наверное, верили, что справедливость восторжествует.

30 октября 2011 года рядом со стеной Успенского монастыря был установлен памятник жертвам политических репрессий, как вечное упоминание о тех страшных годах и в память об ушедших. Скульптура, изображающего интеллигентного заключенного, отпускающего голубя сквозь решетку, призвана быть символом всех несправделиво заточенных здесь жертв режима.[2] (Приложение №2) Политические заключенные в свияжской исправительно-трудовой колонии содержались в страшных условиях, по непроверенным данным, за годы существования колонии умерло тысячи заключённых. Молодые, достойные, известные люди погибали в расцвете сил. Родственники до сих пор не знают, где находятся их захоронения, да и были ли они вообще. А жители нашего района не знают их имён, поэтому кружок участвует в новом проекте «Свияжские узники».

На территории острова града Свияжск идут большие восстановительные работы, создаются исторические и музейные центры. Посетители и туристы восхищаются этим уникальным местом, но работы по исследованию тайн Свияжска ещё много. Поиск информации о политических заключенных нам представляется важным и нужным занятием. Чтобы наши современники помнили и знали. Найденную информацию об узниках, планируем размещать на страницах районной газеты.

Цели данного исследования:
- выявить и изучить печатные источники и интернет - источники содержащие информацию о Хасане Туфане.
- изучить поэзию Хасана Туфана в определенные периоды жизни.

Задачи:
- собрать иллюстративный материал о Хасане Туфане для школьного краеведческого музея.
- установить дружеские контакты с Государственным историко-архитектурным и художественным музеем « Остров- град Свияжск».

Объектом моей работы является творчество поэта Хасан Туфана.

Предметом моей работы – его биография, произведения.

База исследования – это книги, интернет – источники содержащие информацию о Хасане Туфане.

Научная новизна работы в том, чтобы выявить элементы его поэзии в тот, или иной период жизни.

Практическая значимость данного исследования в том, что мы сможем увидеть значимость судьбы в его поэзии.

Исследование. Чтобы выяснить, жизнь Хасана Туфана, его судьбу, провела поисковую работу: это беседы, опросы учителей, информация из книг.

Основная часть

1.Биография Хасана Туфана.

В начале своей работы обращаюсь к источникам в интернете. Из электронной «Википедии» узнаю, что Хасан Фахриевич Туфан родился 9 декабря 1900 г. в деревне Киреметь Аксубаевского района Татарстана в семье крестьянина. Читать и писать научился у отца, а когда открылась школа в деревне, учился в школе.

Этот псевдоним Хасан Туфан выбрал себе, став уже поэтом, а долгие годы вынужден был носить странную для татар фамилию Гульзизин, по имени своей матери. Сам поэт рассказывал об этом так: «Наш род происходил из беглых крестьян, впоследствии крещеных и считавшихся христианами. Однако в церковь они венчаться не ходили, детей не крестили, поэтому дети их считались «незаконнорожденными» и были лишены гражданских прав. Фамилии «родившимся от блуда» давались по именам матери...» Читать он научился рано у муллы в сельском медресе. Работал старателем на медных копях, токарем на металлургическом заводе, был какое-то время студентом Казанского пединститута, учительствовал, с котомкой на плечах более двух лет путешествовал по России, Средней Азии и Закавказью, за что и получил от своих земляков прозвище «брамат».

Весной 1914 г. братья взяли Туфана с собой на Урал, где он работал старателем на медных копях, осенью его направили учиться в уфимское медресе "Галия". Здесь он знакомится с Г.Ибрагимовым, Ш.Бабичем, С.Рамиевым, М.Гафури и С.Сунчалеем.

В 1918-1924 гг. Х.Туфан учительствовал в школах Сибири и Урала, в 1924-1928 гг. - в школе слободы "Бишбалта" Казани.

В 1928-1930 гг. Х.Туфан совершил пешее путешествие по республикам Закавказья и Средней Азии.

Вернувшись из поездки, Х.Туфан в 1930-1934 гг. работает редактором Татарского радиокомитета, потом несколько лет ответственным секретарем журнала "Совет әдәбияты" (ныне "Казан утлары").

В 1940 г. Х.Туфан был необосновано репрессирован и на долгие годы отлучен от жизни родного народа и родной литературы. И лишь в 1956 г., после смерти Сталина, поэт возвращается в Казань.

Х.Туфан начал печататься с 1924 г. А через два-три года о нем уже заговорили и читатели, и критики, и литературная общественность. Х.Туфан одним из первых привнес в татарскую поэзию тему рабочего класса, его труда и борьбы. Уже на рубеже 20-30 гг. им созданы такие значительные произведения, как "Уральские эскизы", "Между двух эпох", "Бибиевы" и др. Эти лирико-эпические поэмы вошли в золотой фонд татарской поэзии.

С середины 30 гг. в творчестве Х.Туфана начинается новый период. Поэт переходит от эпоса к лирике. Многие лирические стихи стали популярными в народе песнями.

Поэзия Х.Туфана военных и послевоенных лет обогащается глубоким философским содержанием, отличается зрелостью поэтической мысли.

В 50-60-х гг. поэзия Туфана достигает новых высот. Он создает целый ряд таких произведений, которые вправе считаться жемчужинами татарской поэзии. В творчестве поэта последнего времени мы видим углубление социального анализа, значительность и активность поднятых проблем, напряженность мысли.

За сборник стихов "Избранные произведения" (1964) Х.Туфану в 1966 г. присуждена Государственная премия Татарстана им. Г.Тукая.

Х.Туфан умер 10 июня 1981 г. в Казани.

2. "Прости мне, Родина, что я не соловей..."

"Туфан" в переводе с татарского означает "буря", "тайфун", "ураган". Поэт выбрал этот псевдоним по прозвищу деда, отличавшегося буйным нравом и неугомонностью. Псевдоним как нельзя лучше подошёл к характеру его поэзии. Словно тайфун — дерзкий, неожиданный, смело разрушающий общепринятые каноны традиционной поэтики — Туфан вступил в татарскую поэзию середины 20-х годов. В 1924 году он напечатал в газете "Кызыл Татарстан" своё первое стихотворение, а уже в 1929-м известный критик Галимджан Нигмати назвал его имя в числе пяти самых ярких звёзд на небосклоне татарской поэзии.

Хасан Туфан принёс с собой в поэзию необычную и яркую образность, напряжённую метафоричность, так резко контрастирующую с классической напевностью бытовавшего в те годы силлабического стиха.
В стихах Туфана не встретишь ни абстрактной символики, ни оторванных от реальной жизни религиозно-мифологических образов, характерных, например, для раннего Такташа. Туфан творчески усвоил всё то лучшее, чего добилась к тому времени реалистическая татарская поэзия, и повёл её дальше. Он подхватил и развил разработанную Х.Такташем свободную ритмику, максимально приближенную к интонации живой разговорной речи.
Произведения Туфана этого периода выделяются безудержным напором чувств, насыщены неожиданными метафорами, сравнениями и размашистыми поэтическими образами.
Ночь, тёмную, как чёрная корова,
Кто-то полоснул по горлу,
И хлынула алым пламенем кровь.
Это домны, точно проснувшиеся вулканы,
Тянут пожар до звёзд.
Поэт всё видит ярко, укрупнённо, в необычном ракурсе. Так, седой Урал в его стихах, лёжа на боку, попыхивает трубкой, а трубка у него — дымящая фабричная труба. И сразу в нашем воображении возникает образ этакого могучего богатыря из народных сказок — щедрого, добродушного, лениво-неторопливого. Пламя, пляшущее над графским домом во время стихийного рабочего бунта, поэт сравнивает со сворой жёлтых собак, терзающих тушу поверженного медведя. Туфан может подсмотреть, как горновые, обливаясь потом, "прячут в печь солнце".
К сожалению, значительная часть ранних произведений Туфана не переведена на русский язык (а переведённые звучат слабее оригинала). Поэтому русскому читателю непросто составить представление о своеобразии Туфана. Но ему нетрудно заметить общее с поэзией "агитатора, горлана, главаря" Маяковского. Подобно Маяковскому, звавшему рваться вперёд, чтоб "брюки трещали в шагу", Туфан весь устремлён в будущее:
Это тело... Как быть с неуклюжим?
Я пиджак развернул бы крылом,
Ну, а сердцу
пропеллер нужен,
Чтоб рвануться
вперед,
напролом.
(Перевод Р.Морана)
Туфан принёс в поэзию яркие, живые характеры людей труда: уральских рабочих, сезонников, бродяг — колоритных и неповторимых "зимагуров" (полупролетариев), "последних мамонтов" предоктябрьской эпохи. Поэту не пришлось ни выдумывать этих людей, ни специально "изучать жизнь", чтобы "отразить рабочую тему": он знал их как свои пять пальцев. Этим и объясняется жизненность и неотразимая сила поэм Туфана "Уральские эскизы", "Начало начал", "Между двух эпох", "Бибиевы". Произведения эти составили неповторимо яркую страницу в татарской поэзии конца 20-х — начала 30-х годов.
Если до него о рабочем писалось "вообще", как о некоем "условном символе", то поэмы Туфана населены живыми и полнокровными образами. Татарские рабочие впервые заговорили своим языком, зачастую грубоватым, непричёсанным, но всегда сочным и ярким. Поэт настолько проникся пролетарской темой, что даже на привычный сельский пейзаж смотрит глазами фабричного рабочего, и шелест осин под резкими порывами ветра напоминает ему гудение нефтяного пламени в раскалённой печи.
Прости мне, Родина,
Что я не соловей,
Что я твой барабанщик скромный!
Прости, что пахнут порохом и домной
Цветы души моей, —

писал он в поэме "Клятва" (перевод Р. Морана).

Его произведения покоряют правдой человеческих характеров. Вот два брата — Гимай и Чапый из поэмы "Бибиевы". Оба из деревни, оба работают на одном и том же заводе, оба ютятся в неказистом заводском бараке. Но какие они разные! Старший, Гимай, всё ещё бредит землей, мечтает, накопив деньжонок, вернуться в деревню. А для Чапыя завод стал родным домом, и он мечтает не о клочке земли для себя, а о том, чтобы всю землю отдать нищим и обездоленным. Гимай выбирает, где полегче. А Чапый работает у мартенов, где день и ночь стоит адская жара, а если увидит несправедливость, самого управляющего не побоится взять в оборот. Гимай цепко держится "за Аллаха", а безбожник Чапый верит только в рабочее братство. В то же время оба брата по-человечески привлекательны, жизненно убедительны.

Удачей автора можно назвать и образ Минапа. Это тип колоритного последнего мужика-сезонника на уральских заводах. Сочными, яркими мазками выписан Хабул — злой, ершистый, непокорный, не умеющий двух слов связать без замысловатого ругательства...

3. "Мой стих — итог пережитого..."

Своеобразие творческого пути Туфана в том, что полоса раздумий и мучительных поисков наступила у него тогда, когда он уже стал, по единодушному признанию читателей и критики, большим и оригинальным поэтом.

В 1927 году Хасан Туфан написал свои наиболее значительные произведения раннего периода, а в следующем году отправился в продолжительное путешествие по Кавказу и Средней Азии. Это была не комфортабельная поездка в мягком вагоне или каюте первого класса. Подобно Максиму Горькому, Туфан скитался по родной земле пешком, с палкой в руках и котомкой за плечами, пристально вглядывался в жизнь, знакомился с людьми. Когда кончались деньги, устраивался на работу куда-нибудь на строительство железной дороги или канала в качестве грузчика, землекопа или чернорабочего. Заработав немного денег, отправлялся дальше.

Это не было сбором материала в обычном смысле слова. Проскитавшись более двух лет, обойдя пешком весь Кавказ и значительную часть среднеазиатских республик, Туфан почти ничего не написал о своих дорожных впечатлениях. Лишь значительно позднее, в 40-е и 50-е годы, в его стихах появляются упоминания о песках Кара-Кумов, о цветущих долинах Ферганы. Скорее всего, Туфану надо было утвердиться в себе, набраться новых впечатлений, а главное, основательно продумать творческое кредо. Такие случаи бывали в истории литературы. После могучего и многообещающего старта художник вдруг чувствует потребность отойти на время от сочинительства. Как правило, за полосой кризиса наступает период нового взлёта. Так было и у Туфана. Уже в 30-х годах мы видим, как углубляется в его творчестве лирическое восприятие действительности. В качестве примера можно привести стихотворение "Белая берёза", написанное в 1933 году. В нём уже нет той напряжённой метафоричности, которая была характерна для раннего Туфана. Зато отчётливо проступают песенные фольклорные мотивы. Поэт одухотворяет берёзу, обращается к ней как к живому существу:

Точно слёзы, листья наземь падают,
Будто плачет дерево навзрыд...
До сих пор берёзе всё мерещится,
Что на ней качается джигит.
Не грусти, не плачь, берёза белая,
Листьев-слёз напрасно не роняй:
В чистом поле нет и духа вражьего,
Уж давно свободен отчий край.
(Перевод Р. Морана)

В лучших стихотворениях 30-х годов Туфан раскрылся как проникновенный лирик. Это не было просто "дальнейшим совершенствованием мастерства". Произошли кардинальные качественные сдвиги: от эпоса — к лирике, от разговорной интонации и свободной ритмики — к песенной напевности, музыкальности, от ярких, порою излишне размашистых живописных мазков — к более тонкому, точному акварельному рисунку. Литературовед Хатиб Усманов верно заметил, что если прежде Туфан щедро использовал просторечные интонации, народные речевые обороты, пословицы и поговорки, то в дальнейшем его творчество ближается с татарской лирической песней, с её

лаконизмом, отточенностью ритмики и устоявшейся веками образной системой. Его стих становится проще, доступнее, но это простота зрелого мастера, достигнутая ювелирной работой над словом. Писать просто оказалось неизмеримо труднее. Почти все 30-е годы Туфан в поисках. Он ещё впадает то в сухую риторику, то в описательность. Ещё слабы некоторые его стихи этого времени даже по сравнению с произведениями раннего периода. Но можно проследить, как постепенно складывалась та предельно простая, искренняя, раздумчивая интонация, по которой мы сегодня безошибочно узнаём Туфана:

Меня поэтом мать не родила,
Мой стих — итог пережитого:
Всех предков горести, надежды и дела
В душе моей живут и просят слова.
(Перевод Р. Морана)

4. В лагере

Хасан Туфан попал в лагерь, расположенный неподалеку от Казани. Он 10 лет провел в Свияжске. Его поставили на тяжёлые работы, которые ему после болезни были явно не под силу. А не выполнил норму — скудная пайка хлеба сокращается вдвое и человек вскоре превращается в дистрофика. Отрешённые от жизни, полностью ушедшие в себя, они как тени бродили по лагерю и незаметно, в одночасье умирали.

Хасан Туфан заметил, что он начал полнеть. Это была голодная отечность. Нажмешь пальцем — образуется белая ямка, которая долго не затягивается. Он утрачивал не только вкус жизни, но и вкус пищи. Равнодушно дохлебывая порцию лагерной баланды, ловил себя на мысли, что с таким же успехом мог бы глотать глиняную болтушку. Пробовал лизнуть соль — не различал её вкуса. Ему всё сделалось безразличным. Атрофировались все чувства, кроме смертельной усталости.

В таком состоянии его и вызвали в лагерную комендатуру. Он кое-как доплёлся, думая лишь о том, чтобы его оставили в покое. И вдруг ему передают передачу от жены — поджаристые мясные перемячи и эчпочмаки (татарские пироги круглой и треугольной формы). Хасан Туфан смотрел на них как на чудо. Не веря глазам, отщипнул кусочек, положил в рот. И почувствовал вкус сдобного теста и сочного мяса. Первым его побуждением было съесть всё сразу, не сходя с места. Но хватило выдержки удержать себя от этого смертельно опасного шага. Он вернулся в барак, поделился с товарищами. И ел крохотными порциями, растягивая каждый перемяч на целый день...

Когда Туфан после шестнадцатилетней разлуки вернулся в родную Казань, к нему пришли друзья юности, товарищи по перу. Начались расспросы, сочувствия, сожаления. Но Туфан решительно отмахнулся от этих запоздалых соболезнований: "Давайте лучше поговорим о нашей возлюбленной — поэзии".

Когда Туфан был на долгие годы отлучён от литературы, творчество его раскрылось новыми гранями. Именно в эти годы к нему приходит подлинная поэтическая зрелость. Он выступает в своих стихах как поэт-гражданин, умеющий мыслить глубоко и масштабно, формируется как поэт могучего духа и большого сердца. Он живёт делами и думами своего народа, постоянно чувствует себя вместе с ним.

Был с тобой — и с тобой остаюсь,
Боевой авангард наступленья:
Лишь в тебе чистота обновленья,
Лишь в тебе высота вдохновенья,
Лишь в тебе я живу, — не боюсь
Ненадёжного сердцебиенья, —

писал Туфан в 1941 году (перевод Р. Морана). Через шестнадцать трудных лет он повторит ту же мысль в стихотворении "Мой путь".

О Родина, тебя принять прошу
Огонь стихов, как совесть, непродажных, —
Сейчас, пока живу, пока дышу,
Или потом, когда — неважно!
(Перевод Р. Морана)

Стихи Туфана о Родине носят характер личного объяснения, страстного признания, когда человек не в силах сдержать переполняющие его чувства. Вряд ли можно найти такого поэта, который не писал бы о Родине. Но Туфан никого не повторяет, потому что он говорит о том, что накипело на сердце:
И в чужих лесах и рощах есть берёзы,
Есть берёзы средь чужих полей,
Но из глаз моих исторгнуть могут слёзы
Лишь берёзы родины моей.
(Перевод Р. Морана)
Самые тёплые, идущие из глубины сердца слова находит поэт, обращаясь к матери России, которая вывела татарский и все другие народы нашей страны на широкую дорогу истории:
То ль как солнце, ты была светла,
То ли нежность матери хранила, —
Много брал я у тебя тепла,
Если сердце стужа леденила.
Руку на плечо мне положив,
Ты меня вела в года крутые,
Тем, что я ещё сегодня жив,
Лишь тебе обязан я, Россия!

Он был поэт до мозга костей, поэт по складу души, по особенности характера. Таким же однолюбом он был и в жизни. Оторванный от семьи, он долгие годы не знал, что стало с его женой. Ждёт ли, любит ли ещё, верит ли ему... И лишь много лет спустя пришло известие о том, что её нет в живых. Об этом — щемящее по силе грусти стихотворение "На ветру качаются ромашки". Лирический герой стихотворения гадает на ромашках: любит или не любит? И каждый раз ромашки отвечают: "любит". Герой же стихотворения ласково упрекает их за эту щадящую душу ложь, поскольку "на её безвременной могиле уж давно белеет резеда". (Дело в том, что жена Туфана сдавала свою кровь, чтобы носить мужу передачи, и подорвала своё здоровье).

Ему не удалось застать в живых свою жену Луизу, когда он возвратился на родину после сталинско-бериевских лагерей, где его использовали на самых тяжелых и вредных для здоровья работах. Но он сумел все-таки выжить, благодаря поддержке своей жены, которая сдавала свою кровь, чтобы отправить ему посылки с продуктами, а сама ходила полуголодная и падала в обмороки. В эти лагеря поэт попал по доносу, как многие безвинно пострадавшие в годы репрессий. Попал потому, что всегда говорил, и писал то, что думает, не кривя душой. От таких правдолюбцев во все времена и при всяком общественном строе стараются избавляться. Но, несмотря ни на что, этот буранноволосый и рано поседевший поэт, с человеческим достоинством перенесший все ужасы лагерей, поражал своих знакомых вежливостью, интеллигентностью и хорошими манерами.

Как-то во время обсуждения сборника избранных стихотворений Туфана один из рецензентов упрекнул поэта в том, что у него слишком часто, чуть ли не на каждой странице, упоминаются цветы. Замечание справедливое. Привожу взятые почти наугад названия стихотворений: "На ветру качаются ромашки", "Ландыш", "Дождь жасмина", "На цветах твои остались краски", "Цветами земля расцветает" и т. д. У другого поэта это можно было бы расценить как навязчивые повторы. Но только не у Туфана. Если бы рецензент побывал на Лебяжьем озере, он бы убедился, что домик Туфана буквально утопал в цветах. И не в каких-то там царственных гладиолусах и каллах, холёных георгинах, изнеженных розах, а в самых обыкновенных, полевых — ландышах, колокольцах, вьюнках. Хасан Туфан находил их где-нибудь на лесной поляне, выкапывал с корнем, бережно пересаживал, поливал, ухаживал. Нередко можно было видеть, как он подолгу сидит перед ними на корточках, словно разговаривает. И начинало казаться, что он знает язык цветов. А что, может, и на самом деле знал?
Поэт обращается к одинокой фиалке, растущей у дороги, обращается не как посторонний:
Сестрёнка, не дичись меня, мы не чужие,
Меж нами близкое родство:

Ведь я — твой брат, ведь мы — одна стихия,
Мы оба — вещество.
Придя из вечности, в круговращении неком
В цветок ты превратилась тут.
А я, как видишь, в то, что человеком
Здесь, на земле, зовут.
(Перевод Р. Морана)

Туфан называет себя говорящей материей. Как верно заметил башкирский поэт Мустай Карим, вся материя в его стихах — от атома до солнца — очеловечена. Ей приданы человеческая активность и человеческая нежность. Даже плакучие ивы над рекой, как кажется поэту, понимают его. И хотя он с грустью замечает, что ивы не знают татарского языка, но читатель всё равно верит: знают. Ведь поэт только что разговаривал с ними.

III.Заключение

Любовь к цветам, птицам, всему живому на земле придаёт поэзии Туфана особое очарование. Может, именно это и рождает светлый оптимизм его поэзии. Да, поэту было отчего и седеть, и стареть. И в сердце его, конечно же, остались неизгладимые меты трудных дорог. Но в чём-то самом главном, самом важном он на всю жизнь остался несломленным, нерастраченным, по-детски влюблённым в цветущий и солнечный мир. В этой светлой влюблённости нет ни расслабленности, ни дешёвой сентиментальности. Поэт не просто любит — он поэтически одухотворяет жизнь природы. Его метафоры не только эмоционально окрашены, они в самих себе несут мысль. Таково, например, ставшее ныне хрестоматийным стихотворение "Лебедь", где традиционный образ белого лебедя под пером Туфана приобретает большую обобщающую силу.

Глубоко личное, своеобразное переосмысление традиционных образов при опоре на выработанный народным сознанием ведущий эстетический признак — характерная черта творчества Туфана. Вот, скажем, образ луны, в течение многих столетий существовавший в татарской устной и письменной поэзии как символ женской красоты. Сколько поколений поэтов сравнивали лицо красавицы с серебряным лунным диском и ее брови — с серпом молодого месяца! А в стихах Туфана мы встречаемся с совершенно новой, "равнодушною луной", которая ещё "Варфоломеевскую ночь с небес спокойно озаряла" .

Льёт свет она и волку и овце,
Ни на кого как будто не в обиде,
Как будто бы с улыбкой на лице
Казнённые воскресли в Моабите.

Туфановская луна не ведает "ни боли, ни тревоги". Ей безразлично, что освещать — школу или тюрьму. Но сердце поэта не может быть равнодушным. Оно обливается кровью при мысли о павших в борьбе за правду.

Их не отыщешь в тишине ночей
Тюремным осторожным перестуком.
Народ уже повесил палачей,
Которые их предавали мукам.

Поэт надеется и верит:

Ты движешься, история, вперёд,
Бросая обветшалые одежды,
И на широких площадях народ
В лицо твоё глядит сейчас с надеждой.

Во многих стихах Туфана сквозят излюбленные мысли Омара Хайяма о круговращении вещества, о единстве всего сущего на земле. Это мысль, согретая жаром сердца, мысль, обжигающая смелостью и масштабностью.

И всё так же бессмертно,
Всё так же нетленно
На полянах пестреют и пахнут цветы.
От времён Атлантиды,

Времён Карфагена
Сберегла их окраску и запахи ты, —
пишет поэт, обращаясь к Земле (перевод А. Штейнберга).
Даже в самых трудных условиях, в невзгоду и ненастье, поэт умел видеть красоту мира в его постоянном обновлении. Настоящее для него — звено в цепи вечности. Но не безликое, не отвлечённое, а полное своих неповторимых красок, звуков, запахов:
Каждый день по-особому нов,
Будь он короток или велик.
Он имеет свой собственный лик,
Он имеет свой собственный звон.
Каждый день по-особому нов.
(Перевод Л. Хаустова)
На этих примерах мы видим, как влияла его судьба, характер на его поэзию.
9 декабря 1990 года был открыт дом – музей Хасана Туфана в Аксубаевском районе РТ, деревне Киреметь.
Человеку, талантливому поэту выпало жить в сложное время сталинских репрессий, когда карательная машина ломала судьбы миллионов людей. Наверное, судьба Хасана Туфана могла бы сложиться по иному, если бы он родился и жил в другое время. Но, увы….
Ужасные времена прошли, хочется, чтобы знали и помнили.

IV. Список использованной литературы и источников

Избранное: Стихи и поэмы: Пер. с татар.- М.: Сов. Россия, 1987.- 192 с.
Лирика: Пер. с татар./ Вступ. ст. Р. Мустафина.- Казань: Татар. кн. изд-во, 1984.- 384 с.
Фиалка: Стихи разных лет: Пер. с татар./ Вступ. ст. Ф.Хариса.- М.: Современник, 1984.- 112 с.
Хасан Туфан Стихотворения: Перевод с татар. /В.М. Инбер, В.О.Перцов –Москва: Художественная литература, 1970.-208с.
Хәсән Туфанның тууына 100 ел. Буклет. Аксубай, 2000.-15с.
Авторлар коллективы. Туфан. Истәлекләр. Казан: Татарстан китап нәшрияты, 2000-132с.

Источники:

1. Күренекле шәхесләр. Хәсән Туфан. CD диск. Төзүчесе: Газимҗанова Р.Г.
2.Интернет

«Лучший фотограф среди прокуроров и лучший прокурор среди фотографов»

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Набережно-Морквашская средняя общеобразовательная школа»
Верхнеуслонский муниципальный районРеспублика Татарстан
Выполнила Исхакова Асия Фанисовна 11класса
Руководитель: Исмагилова Венера Гарифулловна, учитель начальных классов

Глава 1. «Все мы родом из детства»

В ходе написания исследовательской работы мы встретились с сестрой Амирова Кафиля Фахразеевича- Гульсиной Фахразеевной, которая проживает в селе Шеланга Верхнеуслонского муниципального района . Вот что она нам рассказала:
- 24 мая 1949 года в деревне Нариман в бывшем доме маркизы, за магазином, в семье председателя колхоза Фахразы Амирова и его супруги Махрузы Нурулловны родился мальчик – богатырь Кафиль. Кэндек эбисе (повитухой) при рождении мальчика была Хуснутдинова Малика Хуснутдиновна, она прожила долгую и интересную жизнь и всегда восторгалась успехами своего любимца.

Наш отец-Амиров Фахраза Амирович- родился в 1920 году. Имел 7 классов образования, в то время это считалось очень престижным. В

годы Великой Отечественной войны он был на Ленинградском фронте. После возвращения работал председателем колхоза.

Мама-Амирова Махруза Нурулловна - родилась в 1916 году. Она была очень гостеприимная, скромная, как и подобает женщине в татарской семье. Невзирая на трудности в послевоенные годы и частые переезды, мои родители вырастили шестерых талантливых детей.

В 1951 году наша семья переезжает в Удмуртию. Кафиль с детства был очень серьезным и любознательным. С 8 класса сотрудничал с молодежными изданиями. В 1966году он с золотой медалью окончил 10 классов. Поехал в Казань поступать в университет, но так как первый экзамен сдал на «4», не прошел по конкурсу (требовалось сдать один экзамен на «отлично»). Вернувшись обратно, он устроился работать в редакцию местной газеты.

О том, как Кафиль Фахразеевич стал прокурором, рассказал он сам:

- В 9-м классе учительница истории (а я очень любил историю) сказала, что из нашего класса Амиров и Арефьев будут следователями. Я тогда только посмеялся, потому что мечтал стать журналистом. Но как она была права! Уже став прокурором, я разыскал эту учительницу в Альметьевске. Но не успел спасибо сказать, перед самым моим приездом она умерла.

Судьба определила мне три профессии, все далёкие друг от друга. Два года проработал в редакции районной газеты в Удмуртии. Тогда и начал фотографировать, ведь меня приняли на единственную вакантную должность фотокорреспондента. Серьёзно увлекался театром. И журналистика, и театральное искусство очень пригодились в профессии юриста.

Журналист должен не только чётко излагать материал, но и уметь слушать. Многие следователи почему-то сразу начинают задавать свидетелям или подследственным наводящие вопросы вместо того, чтобы просто выслушать их. Актёрское мастерство помогает контролировать эмоции, владеть собой.

Поступать на юридический меня уговорил прокурор района: дескать, будешь журналистские расследования проводить со знанием закона. И документы мои ушли через прокуратуру Удмуртии в Харьковский юридический институт, потому что Удмуртия тогда была прикреплена к Харькову, там готовили юристов для этой республики.

С тех пор за всю жизнь я за границу так ни разу и не выезжал. В отпуске на пароходе отдыхаю, по Волге плаваю. Когда спрашивают, почему не бываю на заграничных курортах, говорю: «Надоела мне заграница, я же там учился». «Где?!» «Да в Харькове!»

Окончив вуз с отличием, я попросил, чтобы меня направили на работу в Татарию. Татарский язык знал тогда на бытовом уровне. И вначале было большой проблемой написать протокол допроса на татарском. Стал составлять свой словарик. В 1995 г. издал «Русско-татарский юридический словарь», который не издавался с 1927 года.

В Сарманово, где я начинал работать следователем, за полгода удалось закончить столько уголовных дел, сколько в других районах – за год. Мне предложили перейти на работу в Прокуратуру республики Татарстан старшим следователем.

Глава 2. «Свой среди чужих, чужой среди своих»

Без преувеличения можно сказать, что вместе с Кафилем Амировым уходит целая эпоха. Он тринадцать лет находился в кресле главного прокурора республики Татарстан, став настоящим долгожителем на политической арене. Его предшественник Сайфихан Нафиев был прокурором 8 лет и перешел на пост главы Конституционного суда РТ, пока в августе 2004 года не скончался во время отпуска в Ялте от инсульта.

До того как К.Ф.Амиров возглавил республиканскую прокуратуру, он успел проработать там восемь лет: с 1992 года он был начальником следственного управления, а в 1997 году был назначен первым заместителем Нафиева.

И вот в 2000 году Минтимер Шаймиев приехал в Госсовет, чтобы представить депутатам нового прокурора и объявить о назначении Нафиева Сайфихана. на должность руководителя Конституционного суда. Нафиев, поблагодарив Минтимера Шариповича, преподнес ему в подарок бильярдный кий. Журналисты, которые рассказали вечером по телевидению про церемонию дарения, снабдили сюжет комментарием за кадром: «Минтимер Шаймиев будет забивать «российские шары в

татарстанские лузы». Амирову тут же позвонили из Москвы и призвали к ответу: в каком контексте был сделан подарок и что символизирует кий? Поэтому в свой первый рабочий день Кафилю Фахразеевичу пришлось играть в политический бильярд.

Но ситуация в то время была действительно непростой. В то время Владимир Владимирович Путин делал первые шаги в качестве главы государства, и московский Кремль был очень озабочен приведением в соответствие с федеральными местных законов, и в том числе Конституции Татарстана. Эта задача, разумеется, в полном объеме легла на прокурора Амирова, только что вступившего в должность. И, запустив этот процесс, Кафиль Фахразеевич обнаружил, что, мягко говоря, не всей политической элите республики это нравится, позднее в одном из интервью он даже вспоминал, как к нему подходили со словами: «Ты предаешь татарский народ».

Характерным в этой работе моментом, стало выступление Амирова К.Ф. на очередной сессии Госсовета, когда прокурор обратился к депутатам:
«Представьте, что Черемшанский или Дрожжановский районы вдруг объявили о своем суверенитете и перестали подчиняться татарстанским законам. Кто согласен с таким «суверенитетом», прошу встать!»

В зале повисла тишина. Никто из депутатов не встал... Конечно, с точки зрения классики федерализма (а Россия по Конституции – это федералистская страна) подобное выглядит слишком уж наивно. Но в нулевые каждый внутри себя искал оправдание в своей деятельности: прокурор был вынужден играть по правилам центра, его назначившего, местная элита пыталась найти баланс между местными экономическими интересами и нежеланием попасть под каток центра, который наводил порядок в стране после лихих ельцинских 90-х. Как бы то ни было, Амиров К.Ф. имеет шанс войти в историю как человек, который помог Путину В.В. покончить с «вольницей регионов» в той части, что касается Татарстана. А насколько лестна такая награда, каждый пусть решает сам.
Работа Амирова в начале нулевых ознаменовалась задачей, которую поставил на одной из коллегий МВД М.Ш.Шаймиев.

«Слушайте, кто такой Дракон? – спрашивал М.Ш.Шаймиев с трибуны. – Кто он такой, что вы столько о нем говорите? Дракон, Дракон... Депутат? Государственный деятель? Если он и правда такой страшный преступник – сажайте в тюрьму, доказывайте его вину. И вообще, до каких пор мы будем терпеть организованную преступность?! Все, с этим пора кончать! Вот поставьте конкретную задачу и выполните ее».

Так в Татарстане началась организованная борьба с ОПГ. К.Ф.Амиров в тандеме с Асгатом Сафаровым последовательно наносил целенаправленные удары по криминальному миру, начав с самого громкого дела в отношении группировки «Хади Такташ», о преступлениях которой тогда было известно чуть ли не всей России.

Затем уже команда Амирова подписала обвинительные заключения участникам «Жилки», группировке «29 комплекс» из Набережных Челнов, «Севастопольским» и самому Радику Юсупову.
«Мы совершили огромный прорыв в деле борьбы с организованной преступностью, – вспоминает те годы в своей книге «Закат казанского феномена» Сафаров. – И огромная заслуга в этом следователей прокуратуры республики, а позже – следственного комитета. Я уже писал, что статья «Организация преступного сообщества» при вынесении приговоров исключалась судами из-за слабой доказательной базы. Татарстанские следователи на деле «Хади Такташ» впервые отработали методику «двести десятой» и в дальнейшем по уже выработанной технологии направляли дела в суд. Сайфихан Нафиев, Кафиль Амиров, Фарид Загидуллин, Владимир Карузин, Вадим Антипов – это люди, чью заслугу в разгроме казанских ОПГ трудно переоценить».

Этапы карьеры:
1966 - 1968 – корреспондент районной газеты в Удмуртии.
В органах прокуратуры с 1972 года.
1972 - 1973 – следователь прокуратуры Сармановского района ТАССР.
1973 - 1980 – старший следователь прокуратуры ТАССР.
1980 - 1989 – прокурор Вахитовского района города Казани.
1989 - 1992 – заместитель, первый заместитель прокурора города Казани.
1992 - 1997 – заместитель прокурора РТ – начальник следственного управления.
1997 - 2000 – первый заместитель прокурора РТ.

С 2000- 2013 год – прокурор РТ.
С 2013года - советник председателя Совета директоров ОАО «Связьинвестнефтехим».
Награды и звания:
Кандидат философских наук, доцент.
Заслуженный юрист Российской Федерации. Заслуженный юрист Республики Татарстан. Почетный работник прокуратуры Российской Федерации.
Награжден почетной грамотой Республики Татарстан, юбилейной медалью "В память 1000-летия Казани" (2005 г.), медалью "За боевое содружество" (2006г.).
Имеет около 200 печатных работ.
Является почетным доктором Международной кафедры ЮНЕСКО.

Глава3. «Лучший фотограф среди прокуроров и лучший прокурор среди фотографов»

В свободное от работы время прокурор Амиров К.Ф. продолжает заниматься фотографией – это одно из самых известных его хобби, которое стало частью постоянного пиара прокурора. По словам Кафиля Фахразеевича, это увлечение никогда не шло в ущерб основной работе – большинство снимков он делал, выезжая с прокурорскими проверками в районы республики. Творчество прокурора получило широкую известность много лет назад. Основная тема его произведений — природа родного края. Амирову-фотографу, считают поклонники его творчества, удается очень точно передать настроение окружающего мира: рассветы и закаты, пустынную проселочную дорогу, заснеженный лес, поля, плавное течение реки. За 40 с лишним лет им отсняты тысячи кадров.

Многие фотографии и панорамы Татарстана выставлены в личном кабинете Кафиля Амирова. В Казани и в районах неоднократно проходили выставки его фотографий, снимки можно найти и в кабинетах его подчиненных — каждый год он дарит сотрудникам прокуратуры календари с лучшими кадрами, которые удалось отснять за год. О своем хобби Амиров как-то сказал так: «Лучший фотограф среди прокуроров, лучший прокурор среди фотографов».

Каламбур, придуманный прокурором РТ Кафилем Амировым по поводу своего увлечения фотографией, небезоснователен. Прокурор республики Татарстан – участник и победитель различных фотоконкурсов, его снимки получают высокую оценку профессионалов. Однако сам Кафиль Фахразеевич не считает свои фотографии эпохальными шедеврами. «Я думаю, что мои работы вызывают интерес, потому что профессия автора необычна», - говорит он.

Влюбившись в фотографию, Кафиль Амиров мечтал стать пишущим фотокорреспондентом. Идеалом для него был спецкор "Комсомольской правды" Василий Песков. Планировал работать так же: писать о природе и иллюстрировать статьи собственными снимками. Однако жизнь сложилась так, что Кафиль Амиров стал юристом, и увлечение фотографией постепенно отошло на второй план.

Вот как писал о своем увлечении фотографией сам Кафиль Фахразеевич:
- Как лауреат конкурса студенческих научных работ я в числе 25 человек, получивших диплом первой степени, был награжден поездкой по стране. Разумеется, я взял с собой фотоаппарат. Снимки, сделанные тогда в Вильнюсе, Тбилиси, Киеве, Минске, я храню до сих пор. Особенно удачными получились фотографии тбилисских храмов. Потом фотографию забросил, снимки делал только по необходимости, выезжая на происшествия.
Помню, когда работал в Сармановском районе, достаточно далеко от райцентра, в посадке был обнаружен труп. Стоял промозглый, осенний день. Деревья были еще цветные, но листочки уже отсырели. И это было так красиво, что я начал фотографировать лесную опушку. А мне оперативный работник говорит: «Кафиль Фахразеевич, труп не на деревьях, труп под деревьями». Я отвечаю: «Не волнуйтесь, я и под деревьями сфотографирую». Такая вот проза жизни.

Когда родилась дочка, взял фотоаппарат, чтобы ее запечатлеть. Потом снова забросил. А вот года четыре назад к нам в прокуратуру поступили цифровые фотоаппараты. Смотрю, плохо фотографируют наши прокуроры-криминалисты, простейших снимков сделать не могут. Поскольку цифровое фото было для меня делом новым, я изучил инструкцию, сам сделал первые фотографии, затем обучил сотрудников. Так пристрастился к цифровой фотографии.

Амиров, который в юности мечтал стать журналистом, продолжает писать книги, иногда публикует статьи в местной прессе. Большую известность приобрели его книги: путеводитель по Казани «Где эта улица, где этот дом», учебник по основам правоведения для средних школ, а также «Русско-татарский юридический словарь», уникальная книга «Метко сказать – порок наказать» – это сборник пословиц и поговорок для государственных обвинителей, который стал для них чуть ли не настольной книгой

«Здравствуйте, односельчане» - так называется недавно изданная в Казани книга воспоминаний. В этой книге собраны воспоминания земляков Амирова, жителей затопленного в 1967 году в связи со строительством Нижнекамской ГЭС села Голюшурма. Бесхитростно и искренне они рассказывают о своей малой родине, какой ее помнят. И такая любовь к родным краям, такая боль от давней потери звучит в этих воспоминаниях, что невозможно равнодушно читать о судьбе ушедшего под воду села. Эта книга - объяснение в любви своей малой родине, дань памяти и уважения.

Помните, что человеку полагается сделать в жизни? Построить дом, посадить дерево, вырастить сына. Мне кажется, к этому нужно прибавить еще одно: написать такую книгу - о самом дорогом. Если бы каждый из нас решался на такой труд души, жизнь вокруг была бы и краше, и добрее. Сейчас готовится к выходу в свет новая книга Кафиля Амирова «Пережитое», в которой он рассказывает о своём детстве, школьных годах, работе в газете, выборе профессии юриста. «Эту книгу сложно назвать мемуарами, – рассказал Кафиль Фахразеевич в интервью «АиФ Регион». - Я не сразу определился с названием, колебался: прожитое или пережитое? Ведь прожитое – это просто годы, которые от тебя ушли, а пережитое – то, что прошло через тебя».

Глава 4. Встречи на родной земле

В рамках празднования юбилея Верхнеуслонского муниципального района в доме культуры была открыта персональная фотовыставка Кафиля Амирова. Здесь было много снимков, посвященных именно нашему району. Кафиль Амиров с интересом рассказывал о каждом снимке, словно заново переживал все моменты. Каждый год Верхнеуслонская школа проводит уроки правовых знаний, где принимает активное участие и Кафиль Амиров.

- По должности я должен рассказать о требованиях закона, о том, что необходимо соблюдать закон. Но поскольку я нахожусь на родной земле, ведь я родился в деревне Нариман Верхнеуслонского района, мне хочется поговорить и о любви к родному краю, к тем местам, где появился на свет и рос, и ведь это тоже регулируется законом», - так начал свое выступление Кафиль Амиров, - «Когда говорят «правовой урок», то говорят о правах человека, ученика. Но ведь это только одно крыло, но есть и второе крыло – обязанности. Права сами по себе не существуют, они существуют с обязанностями.

Также Амиров К.Ф. рассказал много интересных фактов из истории Верхнеуслонского муниципального района, с удовольствием отвечал на вопросы школьников. Стоит отметить, что вопросы были совершенно из различных областей и касались комендантского часа для детей, и преподавательской деятельности прокурора. Поднимался вопрос и о коррупции в образовательных учреждениях, о поборах в школах и в республике в целом. На вопрос об отношении к духовному образованию Кафиль Фахразеевич выразил свое негативное отношение, так как он считает, что не надо путать духовное образование и историю религии. Историю религии изучать надо, как и историю государства или историю права. А духовное образование - это нарушение Конституции РФ, где четко прописано, что церковь отделена от государства, и каждый должен сам выбирать религию, а не превращать этот урок в назидательную религиозную пропаганду. В завершении встречи Кафиль Амиров призвал активно участвовать в конкурсе сочинений о прокуратуре и подарил на память свои альбомы с фотографиями Верхнеуслонского муниципального района ученикам и сотрудникам школьного музея.

Заключение

Когда я решила писать исследовательскую работу о знаменитых людях нашего края, то ни минуты не сомневалась, что буду рассказывать об Амирове К.Ф.. Я убедилась в том, что Кафиль Фахразеевич Амиров – человек интересной судьбы, о его жизни и трудовой деятельности должно знать не только старшее поколение, но и младшие. А ещё это и разносторонняя личность, и интересный собеседник, и талантливый человек.

Использованная литература

1. Верхний Услон: край родной, навек любимый. – Издательство «По городам и весям», 2001.
2. Газета «Волжская новь» № 93 от 25 ноября 2011 года.
3. Газета «Комсомольская правда» № 16 от 23 ноября 2007 года.
4. Интернет - ресурсы.
5. Семейный архив Амирова К.Ф.

“Без тарихта эзлебез”
(Тарихчы – галим Җүдәт Миңнуллин)

Кама Тамагы муниципаль районы Кама Тамагы татар урта мәктәбе
Авторы: Кама Тамагы татар урта мәктәбенең 10 сыйныф укучысы
Мөхәммәтшин Айназ
Җитәкчесе: тарих укытучысы Нурмиева Флера Нургаязовна

I. Татар тарихчылары.

Татар галим - тарихчыларын өйрәнү, алар эшчәнлеген яктырту - кирәкле хезмәтләрнең берсе дип саныйм. Халкыбыз тарихын өйрәнүгә гомерләрен багышлаган шәхесләребез турында күп язылган дип уйлыйм. Эзләнү барышында мин аларның берничәсе белән таныша алдым.

Сәлам Алишевның “Татар тарихчылары” китабы татар халкында тарих фәненең барлыкка килүен һәм үсүен чагылдыра, тарих язучы галимнәребез, аларның хезмәтләре турында сөйли. “Татар халкы тарихын язу бик кирәкле һәм файдалы гамәл. Ул бездә тарихи белемнәрнең ничек үсүен, аның фән булып урнашуын тасвирлый, үткәндә булган ялгышларны төзәтергә ярдәм итә. Безнең нинди тарихчыларыбыз булган, алар нинди хезмәтләр язганнар? дигән сорауга да җавап бир[1]”.

Мәшһүр татар галиме, тарихчы, журналист, дин һәм җәмәгать эшлеклесе Ризаэддин Фәхреддиннең “Мәшһүр адәмнәр” җыентыгында да татар мәдәниятын, мәгарифен, тарихын өйрәнүчеләр эшчәнлеге яктыртыла.

Ә иң кызыклысы - өченче китабым минем эзләнү темасына кагылышлы китап булды. Ул – Җәүдәт Миңнуллин тарафыннан төзелгән, күренекле татар язучысы, әдәбият белгече һәм тарихчы-галим Миркасыйм Габделәхәт улы Госмановка багышланган “Җыен” фондының “Шәхесләребез” циклында әзерләнгән “Миркасыйм Госманов, тарихи-биографик фәнни-документаль җыентык” дип аталган басма.

Татарстан Фәннәр академиясенең кече залында бу хезмәтне тәкъдим итү кичәсендә М. Госмановтан соң “Шәхесләребез” сериясенең фәнни редакторы булып калган шәкерте, КФУ галиме Җәүдәт Миңнуллин болай ди: “бу хезмәт дүрт елга якын әзерләнде. Миркасыйм абый – киң кырлы шәхес. Бер китап кысаларына аны ничек сыйдырырга – проблема шул иде. Аның 450дән артык хезмәте бар. Тарихчылар өчен генә түгел, әдәбиятчылар өчен дә бай хәзинә бу. Киләчәктә аның хезмәтләренең берничә томлык җыентыгын чыгару турында уйларга кирәк”[2].

Кем соң ул Җәүдәт Миңнуллин? Тарихчы-галим буларак, ул татар халкы тарихын өйрәнүгә, барлауга, саклауга нинди өлеш кертә?

II. Тарихчы-галим Җәүдәт Миңнуллин.

---

[1] Алишев С.Х. Татар тарихчылары. – Казан: Татар, кит. нәшр., 2006. – 4 б.

[2] Минһаж Р., Ул һаман арабызда, тик күренми генә, газета “Ватаным Татарстан”, /№ 180, 02.12.2014/

1. Биографик белешмә.

Миңнуллин Җәүдәт Сәлим улы 1953 елның 7 ноябрендә Кама Тамагы районының Чаллы авылында туган. Гаиләдә алар биш бала үскәннәр. Ул кечкенәдән үк тарих белән кызыксынган: элеккеге тәңкәләр җыйган, китаплар укыган, рус-япон, Беренче бөтендөнья сугышларында катнашкан бабасының истәлекләрен яратып тыңлаган.

Башлангыч белемне туган авылы мәктәбендә алган. Олы Кариле урта мәктәбен тәмамлаганнан соң, Архангельск өлкәсендә армия сафларында хезмәт иткән.

Казан дәүләт университетының тарих факультетында укыганда, Свердлау шәһәренең Красно-Уфимск районына экспедициягә баргач, Шәкүр авылында ул XIX йөз башына караган җыентык тапкан. Соңрак бу аның диплом темасына нигез булган.

1980-1983 нче елларда КДУның аспирантурасында укыган. 1988 елда “XVII-XIX йөз татар хосусый актларының чыганак буларак үзенчәлекләре” дигән темага диссертация яклый. Фәнни җитәкчесе – тарих фәннәре докторы, академик Миркасыйм Госманов әлегә тикшерелмәгән, татарның үзе язган чыганаклары аша тарихны өйрәнүдә егеткә ярдәм итә, киңәшләрен бирә.

Шул көннән башлап, Җәүдәт Сәлим улы, галим буларак, бөтен көчен татар тарихын өйрәнүгә, студентларга белем бирүгә багышлый.

2. Укытучылык эшчәнлеге.

Җәүдәт Сәлим улы 1989 елдан Казан Дәүләт университетында татар филологиясе һәм тарихы факультетының татар халкы мәдәнияты һәм тарихы кафедрасында укытучылык эшчәнлеген башлап җибәрә. Татар халкы тарихы, историография, текстология, гарәп графикасы нигезендә иске татар теле буенча лекцияләр алып бара. Башка ВУЗларда булмаган “XIX гасыр ахыры - XX гасыр башларында татар иҗтимагый-сәяси эшчәнлеген алып баручылар” дип исемләнгән махсус курс программасын төзи һәм укыта.

Ә җәйге ял вакытларында студентларны археографик экспедицияләргә алып чыга. Бу эшне ышанып аңарга остазы тарихчы-галим, Татарстан Фәннәр академиясе академигы, профессор Миркасыйм Госманов тапшыра һәм үкенми дә. “Мин үз вакытында археографик экспедицияләргә җитәкчелекне шәкертләремнән доцент Җәүдәт Миңнуллинга тапшырган идем. Нәтиҗәдә экспедиция эшләре һаман да дәвам итә. Соңгы еллардагы авыр шартларда да! Мин, мәсәлән,шул экспедицияләрне оештырып җибәргән, утыз елга якын җитәкчелек итеп бай тәҗрибә туплаган кеше булсам да, бүгенге эзләнү, җыю эшләрен Җәүдәт кебек башкара алмас идем. Бераз йөреп алыр идем дә арып кул селтәр идем. Ә Җәүдәт исә юк җирдән хәйриячеләрен дә таба, акчасын да, машинасын да булдыра[3]” дип, остазы аның эшен уңай бәяли. Чыннан да, Җәүдәт бу эшкә бик житди карый. “Археография – тарих фәненең язма чыганакларны җыю, өйрәнү белән шөгыльләнә торган тармагы. Казан университетында көнчыгыш кульъязмаларын җыю эше университет оешкан еллардан ук башлана. Ә системалы рәвештә 1963 елдан бирле бара. Элеккеге СССР территориясендә бу юнәлештә даими эшләүче безнең университет кына калды инде дип әйтергә мөмкин.

Әлеге экспедицияләрнең әһәмияте хәзер дә зур. Чөнки татар халкы – ул илен югалткан, барлык мөлкәте, мирасы таланган халык. Бу табылдыклар безнең өчен өлешчә архив ролен дә башкара. Халыктан җыйган чыганакларга таянып, без тарихны торгызабыз, телебезне баетабыз[4]” ди ул.

2013 елның 1-15 июнь көннәрендә Тарих институтының составында доцент Җ.С. Миңнуллин (җитәкче), Ф.Н. Шакуров һәм аспирант И.И. Юсупов булган археографик экспедициясе Новосибирск шәһәрендә һәм Новосибирск өлкәсендә яшәүче татарларның тарихи-мәдәни мирасын өйрәнеп кайтты. 1919-1938 елларда Себердә татар телендә чыккан бердәнбер “Азат Себер” газетасының 77 номерын өйрәнеп, гражданнар сугышы, Совет властен урнаштыру елларында күп кенә татар иҗтимагый оешмаларының эшчәнлеген һәм аерым шәхесләр биографиясен чагылдырган кыйммәтле мәгълүматлар тупладылар[5].

Экспедицияләргә студентлар үзләре дә зур кызыксыну белән йөриләр. Шундый экспедицияләрнең берсе турында Ленар Гобәйдуллинның “Өтнә таңы” район газетасында басылып

---

[3] Госманова Д., Миңнуллин Җ., Миркасыйм Госманов.-Казан:Җыен, 2014.-800 б.

[4] Рәхмәтуллина Н., Җәүдәт Миңнуллин: Хәйриячеләр дәүләт вазифасын да башкарган, газета “Мәдәни җомга”, /16.11. 2013/

[5] http://kpfu.ru/

чыккан “Археографик сәфәр”, “Гасырлар кайтавазы” кебек статьлары (2011. 8 июнь. № 44; 15 июнь. № 46, 2012. 27 июнь) моңа мисал булып тора: “Июль аенда, без, Казан федераль университетының татар халкы тарихы кафедрасы студентлары һәм ТР Милли китапханәсе хезмәткәрләре археограф, галим Җәүдәт Сәлим улы Миңнуллин җитәкчелегендә Әтнә районына археографик экспедиция оештырдык. Арча каласының “Казан арты” тарих-этнография музее хезмәткәрләре безнең фәнни җитәкчелектә Арча районын максатчан этнографик һәм археографик җәһәттән тикшерү эшен башлап җибәрде. Исегезгә төшерәм: экспедициянең максаты татар халкының каурый каләм белән язылган кульязма, басма китап мирасын барлау, туплау, өйрәнү. Кульязма мирас сыйфат, сан ягыннан бик нык саекты һәм эчтәлеге (күбрәк дини әйберләр өстенлек итә) ярлыланды, икенчедән, сакланып калган мирасны китапханәләргә туплау әле дә мөһим, чөнки алар тора-бара юкка чыгып бетәчәкләр. Шулай ук, аларны тиешле шартларда саклау белән бергә фәнни яктан өйрәнү дә мөһим. Чөнки араларында кызыклы мәгълүматлар шактый. Китапларны библиографик тасвирлау, тикшереп, фәнни әйләнешкә кертү – бүгенге социаль-гуманитар фәннең бер максаты булып тора. Шулай итеп археографик сәфәр барышында 225 данә кульязма, 124 берәмлек басма китап, 3 журнал табылды. Бу сандагы язма мирас татар халкы тарихын, динен, әдәбиятын, телен өйрәнүдә мөһим чыганаклар булыр дип ышанабыз”[6].

Экспедицияләрдә кызыклы мәгълүматлар туплап, үзләрен тарихны өйрәнүгә багышлаган студентларның фәнни җитәкчеләренә дә әйләнә Җәүдәт Миңнуллин. Аның 3 шәкерте татар халкы тарихы буенча кандидатлык дисертациясен яклый. Гыймазова Рәфиләгә, Шәйдуллина Риммага “XIX гасырның икенче яртысы XX гасыр башларында бертуган Хөсәеновларның сәүдә-эшмәкәрлек һәм хәйрия эшчәнлеге ”, Хәкимова Әлфиягә “1920-2000 еллардагы Татарстанның тарихи-мәдәни мирасын барлауда һәм популярлаштыруда туган як тарихын өйрәнүнең роле ” исемле дисертация эшләрен язганда җитәкчеләре Җәүдәт Сәлим улының да зур ярдәме тигәндер дип уйлыйм.

3. Тарихчы-галим буларак эшчәнлеге.

Хәзерге вакытта Җ.С.Миңнуллин – КФУның Тарих, Шәрекъне өйрәнү һәм халыкара мөнәсәбәтләр институтының татар халкын өйрәнү кафедрасы доценты. Галим татар иҗтимагый-сәяси җәмгыятьләренең тарихын өйрәнә, археографик экспедицияләрдә катнаша. Җәүдәт Миңнуллин Казан федераль университетының гыйльми совет әгъзасы да булып тора. Җәүдәт Сәлим улы - 4 китап, татар тарихы һәм мәдәнияте буенча 200 фәнни мәкалә авторы. Аның хезмәтләре урыс, татар, алман, инглиз, төрек, венгр телләрендә басылган. Галим даими рәвештә халыкара конференцияләрдә катнашып, татар халкы тарихы, мәдәниятенә багышланган хезмәтләре белән чыгышлар ясый. Берничәсен генә санап үтәм: 1996 елда С.Петербургта “XVIII – XX гасырларда Россия һәм Урта Азиядә мөселман мәдәнияте” исеме астында үткән халыкара түгәрәк өстәл, 1997 елда Венгриянең Будапешт шәһәрендә узган Азия һәм төньяк Африканы өйрәнү буенча 35 нче халыкара Конгресс (ICANAS), 1999 елда Уфада узган “ТӨРКСОЙ әгъза илләренең Милли китапханәләре фондларындагы уникаль кульязма китаплар” халыкара симпозиум, 2001 елда Төркиянең Анкара шәһәрендә Исмәгыйль Гаспралының 150 еллыгына багышланган халыкара симпозиум, 2005 елда Казанда үткән “XIX гасыр ахыры XX гасыр башларында хәйрия җәмгыятьләре һәм татарларда зәкат проблемасы” Ботенроссия фәнни-практик конференциясе. (Чыгышларының, хезмәтләренең тулы исемлеге кушымтада бирелә).

Минемчә, бу үрләрнең башы аның студент елларына барып тоташа кебек, чөнки шул елларда экспедицияләрдә тупланган материаллар аны, үткәннәр белән тагын да кызыксындырып, фән юлына алып кереп китәләр.

“1979 елны Свердлау өлкәсенә беренче кат экспедициягә чыгып киттем. Андагы Уфа-Шәкүр дигән зур татар авылында XIX гасыр башында төзелгән хосусый актлар кенәгәсенә тап булдым. Ул гарәби язулы иске татар телендәге әсәр иде. Аңлау өчен бик катлаулы. Башта иске имлядан кириллицага күчердем. Анда иске архаик сүзләр бик күп. Кайбер сүзләрнең мәгънәләре үзгәреп тә кулланыла башлаган. Шуларның һәммәсен дә өйрәнеп чыгарга туры килде. Соңгы елларда мин XIX гасырның икенче яртысы - XX йөз башында татарларда хәйрия җәмгыятьләрен өйрәнәм. Болар – хатын-кыз хәйрия оешмалары, яшьләр, мәдәни агарту оешмалары, дини-иҗтимагый оешмалар. Дәреслекләр язуда да катнашам. Татар тарихы, татар тарихыннан хрестоматия, иске татар теле

[6] Гобәйдуллин Л., Археографик сәфәр, газета “Әтнә таңнары”,/№ 44, 08.06.2011/

дәреслекләре яздым. Аларның һәммәсен дә студентларга укытабыз[7]" дип сөйли ул "Мәдәни җомга" газетасы журналисты белән булган әңгәмәләренең берсендә.

Шундый дәреслекләрнең берсе "Иске татар язуы" дип исемләнгән уку әсбабы. Галимнең Эльмира Сәлахова белән берлектә язылган, 2015 елда "Хозур" нәшриятендә басылып чыккан бу китабы "Теология", "Лингвистика", "Тарих", "Филология" белгечлекләре буенча белем алучы югары уку йорты студентларын иске татар язуына һәм төрле стильдәге борынгы кульъязмалар белән эшләргә өйрәтә. Басмада теоретик һәм гамәли биремнәр, белемне тикшерү өчен сораулар, күптөрле мөстыкыйль биремнәр, борынгы кульъязмаларның өлешләре китерелә.

Тарихчы-галимнең фәнни эшләренең бер юнәлеше – татар халкы мәдәниятен, атаклы шәхесләрнең тормыш һәм иҗат эшчәнлеген өйрәнү. 2014 елның ноябрендә Г. Тукай әдәби музеенда Җәүдәт Миңнуллинның "Шәрык клубы" исемле фәнни-популяр китабын тәкъдим итү кичәсе уза. Китапны тәкъдим итү өчен Г. Тукай әдәби музее сайлану очраклы түгел. Габдулла Тукайның тормышы, иҗаты Шәрык клубының барлыкка килүе һәм эшчәнлеге белән тыгыз бәйләнештә тора. Әлеге басма тарих фәнен сөючеләр өчен, Г. Тукай тормышы, иҗаты, татар мәдәнияты тарихы белән кызыксынучылар өчен файдалы бер чыганак булып тора.

"Китапны тәкъдим итүдә тарих, әдәбият фәне вәкилләре, мәдәният, сәнгать эшлеклеләре катнашты. Китапның авторы, галим Җәүдәт Миңнуллин үзенең чыгышында "Шәрык клубы"ның татар мәдәнияте үсеше тарихында әһәмиятле роль уйнавын ассызыклап үтте. Шулай ук әлеге клубның оешу тарихы, ул урнашкан биналар, анда уздырылган кичәләр хакында сөйләде. "Моңа кадәр клубның хәтта оешу вакыты да, статусы да дөрес күрсәтелмәде", – ди галим. Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәге мөдире, филология фәннәре докторы Р. Исламов Г. Тукайның Шәрык клубында укыган лекциясе хакында сөйләде, Җ.Миңнуллинның Тукайның тормышы һәм иҗаты белән бәйле фактларны ачудагы эшчәнлеген бәян итте.

Профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Искәндәр Гыйләҗев Җәүдәт Миңнуллинны XIX йөз ахыры – XX гасыр башы татар тарихын иң яхшы белүче галим дип бәяләде, энциклопедик белемгә ия булуына басым ясады. И.Гыйләҗев китап авторының бик күп эзләнергә яратуын, һәр фактны җентекләп тикшерүен югары бәяләде.

Кичәдә Татарстан Милли китапханәсененең кульъязмалар һәм сирәк китаплар бүлеге мөдире Айрат Заһидуллин, тарих фәннәре кандидаты, КФУ доценты Фәрит Шәкүров, тарихчы А. Мәхмүтова да чыгыш ясады. Алар Җ.Миңнуллинның эшчәнлегенә югары бәя бирделәр, китапның милли тарихыбыз һәм әдәбиятыбыз белән кызыксынучылар өчен файдалы булуын билгеләп үттеләр"[8].

Бөек шагыйребез Габдулла Тукайның 130 еллыгын билгеләп үткәндә дә Җәүдәт Сәлим улы үз өлешен кертмичә калмый. "Тукайның 130 еллыгы – искиткеч зур бәйрәм. Бу вакыйганы «Җыен» фонды да зурлап билгеләп үтәргә тиеш дигән фикергә килдек. Иҗатын, шигырьләрен башка нәшриятларның да бастырачагын белгәннән соң, без Тукай турындагы бер нәшриятта да дөнья күрмәгән истәлекләрне туплап чыгарырга булдык. Тукай турында ядкарьләр моңа кадәр китап булып чыкса да, совет чорында күбесе йә кыскартылган, йә аларны цензура бөтенләй үткәрмәгән. Әлеге ике томлыкның дүрттән бер өлеше – моңарчы беркайда да дөнья күрмәгән яисә кыскартылып басылган әсәрләр. Монда төп эшне галимнәр Җәүдәт Миңнуллин белән Рамил Исламов башкарды[9]". РТ Дәүләт Советының Мәгариф, Мәдәният, фән һәм милли мәсьәләләр комитеты рәисе, Г.Тукай бүләге иясе, Татарстанның халык шагыйре һәм атказанган сәнгать эшлеклесе Разил Вәлиевнең "Атна вакыйгалары" газетасына биргән интервьюсындагы бу сүзләре тарихчы-галимне әле тагын җәмәгать эшлеклесе буларак тә тасвирлый.

4. Җәмәгать эшчәнлеге

Фәнни эш белән беррәттән ул җәмәгать эшчәнлеге белән дә шөгылләнә. Миңнуллин Җ.С. 1991-1995 елларда «Ялкын» журналының редколлегия әгъзасы , 1992-1998 елларда «Татарстан» журналының редсовет әгъзасы,1995 елның 19 окябреннән Идел-Вятка елгаара өлкәнең көньяк

[7] Рәхмәтуллина Н., Җәүдәт Миңнуллин: Хәйриячеләр дәүләт вазифасын да башкарган, газета "Мәдәни җомга", /16.11. 2013/

[8] http://tat.g-tukay.tatmuseum.ru/

[9]Вәлиев Р. Тукайны укыган саен яңадан ачасы, газета "Атна вакыйгалары", №14,15-21 апрель 2016, 10 бит

өлешендә урнашкан тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне саклау, куллану, өйрәнү мәсьәләләре буенча Гыйльми совет рәисе, 1997 елның 25 апреленнән бүгенге көнгә кадәр Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең Гыйльми совет әгъзасы, КФУның Н.И.Лобачевский исемендәге Фәнни китапханә директоры булып тора, "Җыен" фонды белән хезмәттәшлек итеп, күп кенә атаклы шәхесләрнең тормышына багышланган китаплар чыгаруда актив катнаша.

Миңнуллин Җәүдәт Сәлим улының куйган тырышлыклары, хезмәтләре хөкүмәт, республика җитәкчеләре тарафыннан югары бәяләнә. Ул Россия Фән һәм мәгариф министрлыгының Мактау кәгазе, "Россия югары һөнәри белем бирүнең Мактаулы хезмәткәре" Күкрәк билгесе, "Россия халыклары мирасына керткән өлеше өчен" һәм "Казанның 1000 еллыгы" медальләре белән бүләкләнә[10].

Йомгаклау.

Өйрәнелгәннәргә нигезләнеп, шуны әйтә алам: нәселемнең җиденче буын вәкиле булган Җәүдәт абыем – татар халкы тарихын өйрәнүгә, барлауга, саклауга зур өлешен керткән шәхес. Тарихчы-галим буларак ул халкыбыз, аның үткәне турында үзе генә белеп калмый, ә аны таратуда да күп хезмәт куя: булачак тарихчыларга белем бирә, аларны тарихи экспедицияләргә алып бара, халкыбызның күренекле шәхесләре турында өстәмә мәгълүматлар туплап, китаплар чыгару кебек җаваплы эшләр башкара. Ә аның халыкара фәнни конференцияләрдә ясаган чыгышлары татар халкы, аның үткәне дөнья тарихының кабатланмас бер җәүһәре икәнлекне исбатлый. Җәүдәт Сәлим улы кызы Ләйсәндә дә тарихка кызыксыну уята алган. Ләйсән Миңнуллина – тарих фәннәре кандидаты.

Бүгенге татар тарихчылары арасында Җәүдәт Миңнуллин кебек туганым булуы белән мин бик горурланам һәм аңа иҗади эшчәнлегендә уңышлар телим.

КУЛЛАНЫЛГАН ӘДӘБИЯТ

1. Алишев С.Х. Татар тарихчылары. Казан: Татар, кит. нәшр., 2006.
2. Бәдретдинов Х.Ф. Гүзәл Кама Тамагы.-Казан, 2006.
3. Вәлиев Р. Тукайны укыган саен яңадан ачасың, газета "Атна вакыйгалары", №14,15-21 апрель 2016
4. Гобәйдуллин Л., Археографик сәфәр, газета "Әтнә таңнары",/№ 44, 08.06.2011/
5. Госманова Д., Миңнуллин Җ. Миркасыйм Госманов. Казан: Җыен, 2014.
6. Миңнуллин Җ., Салихова Э. Иске татар язуы. Казан:Хозур, 2015.
7. Миңнуллин Җ. Шәрык клубы. Казан. 2013.
8. Минһаҗ Р., Ул һаман арабызда, тик күренми генә, газета "Ватаным Татарстан", /№ 180, 02.12.2014
9. Рәхмәтуллина Н., Җәүдәт Миңнуллин: Хәйриячеләр дәүләт вазифасын да башкарган, газета "Мәдәни җомга", /16.11. 2013/
10. http://tat.g-tukay.tatmuseum.ru/
11. http://kpfu.ru/Zavdat.Minnullin
12. http://kpfu.ru/

Командир из нашей деревни.

МБОУ «Янгуловская СОШ имени Героя Советского Союза Г.Г. Гарифуллина» Балтасинского района РТ

Выполнила ученица 8 класса Валиуллина Алия Фанисовна

[10]http://kpfu.ru/Zavdat.Minnullin

Руководитель Набиева Гульчачак Ильфаковна,
учитель истории и обществознания

1.Достойный путь Хариса Замалеевича на войне.

Родился 10 января 1920 года в деревне Янгулово Балтасинского района Республики Татарстан. Окончил Казанский финансово-экономический техникум в 1939 году.

В Советской Армии с 1939г. Окончил Чкаловское военное училище зенитной артиллерии (1941г.). В Великой Отечественной войне участвовал с первых дней. Командовал взводом, батареей, был заместителем начальника оперативного отделения штаба дивизии.

Вероломное нападение фашистской Германии 22 июня 1941 года для нашего народа, особенно для войск, находящихся непосредственно на западной границе, было совершенно неожиданным. Нашим войскам отражать внезапные удары с воздуха и на земле в первые дни войны пришлось в очень тяжёлых условиях и в сложной боевой обстановке. Превосходящим силам фашистской армии временно удалось оттеснить наши части и соединения ценою больших потерь для них в живой силе и технике. Наши воины с первых же дней войны героически сражались с немецко- вфашистскими захватчиками, проявляя при этом мужество, отвагу и героизм.

В сентябре 1941 года после ожесточенных оборонительных боёв в районе г.Старой Руссы (Северо-западное направление), одна из стрелковых дивизий из корпуса Замалеева Хариса осталась в окружении. Однажды рано утром Хариса вызвал к себе командир дивизиона капитан Измайлов и приказал прибыть в распоряжение командира стрелкового корпуса и предупредил, что он будет выполнять особое задание. Харис Замалеевич (приложение1) прибыл в штаб корпуса, где ему начальник разведки и командир корпуса-Герой Советского Союза генерал-майор Лелюшенко Д.В. (ныне дважды Герой Советского Союза, генерал армии) поставили боевое задание. Суть боевого задания заключалась в том, чтобы прорваться через фронт, прибыть к месту нахождения окружённой дивизии и вручить пакет командиру дивизии полковнику Светлякову. В пакете был приказ командира корпуса - всю боевую технику взорвать в лесу, а личный состав мелкими группами вывести через линию фронта к своим. Для выполнения этого боевого задания была создана небольшая разведгруппа в составе 12 человек, командиром которой был Харис Замалеевич.

2. Разведчики.

В состав группы специально был включен один старший сержант, который в совершенстве владел немецким языком. Перед отправкой на боевое задание они все сдали документы, сняли знаки различия, выданные каждому оружие, по 4 гранаты, продовольствие, Харису, как командиру, кроме того и выдали карту.

Линию фронта перешли они ночью, беспрепятственно, так как тогда сплошного фронта еще не было. Двигались только ночью по болотам и лесам по указанному маршруту, не вступая в бой, как было приказано.

Местность была болотистая и лесистая, поэтому двигаться ночью, тем более в тылу немцев, было очень тяжело. На пятый день они прибыли к указанному району и разыскали командный пункт дивизии, где Харис Замалеевич вручил пакет командиру дивизии, полковник Светляков был еще болен, лежал в постели, как только мы вошли, он приподнялся и после доклада Хариса и вручения пакета он вскрыл его и ознакомиться с приказом.

Отряду Хариса Замалеевича он задал несколько вопросов, в частности спрашивал, какая обстановка в их участке, какое настроение воинов и так далее. Они коротко знакомились с создавшейся на нашем участке фронта обстановкой и положением войск.

Во исполнение приказа командира корпуса, командир дивизии приказал: Всю военную технику в течении двух ночей взорвать, что и было сделано, личный состав, мелкими группами вывести через линию фронта к своим. После выполнения боевого задания, группа Хариса держала обратный путь по этому маршруту. Двигались, как и раньше, только ночью по болотам и лесам.

За время следования в тылу немцев, им пришлось иногда проходить непосредственно через боевые

порядки фашистских войск, в частности они прошли через 6 батарей, в основном противотанковой артиллерии, расположенных танкоопасных направлениях.

Как правило, немцы ночью отдыхают, оставляя часовых дежурного, радиста и телефониста. С целью сохранения личного состава группы, они старались не вступать в бой с немцами, а как можно обойти боевые порядки. Но это не всегда нам удавалось. Продолжая движение, однажды отряд Хариса Замалеевича наткнулась на колонну машин немцев, которая стояла на шоссе рядом с населенным пунктом. Их группа вышла на опушку леса и дальнейшее наше движение временно остановилась. Харис вынужден был с двумя разведчиками ночью пойти в деревню и выяснить обстановку. Они зашли в крайний дом, правда их долго хозяин не пускал, очевидно, испугался, но когда Харис Замалеевич потребовал, как следует, он вынужден был открыть дверь и убедиться, что они русские. Харис спросил хозяина: « Немцы есть в деревне?» Старик отвечает: « Немцев очень много, в каждом доме, а к нам не зашли, очевидно, побоялись, поскольку наш дом самый крайний». Старик их очень торопил, чтобы они быстрее ушли из дома. Группа Хариса долго не задержалась, на прощение попросили у него немного соли, если можно что-нибудь из продуктов питания. У них на обратный путь продовольствия уже не было. Старик им ответил, что у них ничего нет, ни соли, ни хлеба, все немцы забрали. Удовлетворенные таким ответом Харис и разведчики вышли из дома, и вдруг возле соседнего дома услышали разговор пьяных немцев. Им очень хотелось разделаться с ними, но Харису, как командиру отряда, не хотелось рисковать жизнью своих товарищей. Разведчики зашли в огород, выкопали немного картошки, 3 кочана капусты, вернулись к опушке леса к своим ребятам. После коротенького объяснения обстановки, Харис и его отряд решили до рассвета перейти эту дорогу.

Для выполнения этой задачи Харис посылал 3 разведчиков на шоссе, где стояла колонна, с целью выбора участка для безопасного перехода. Вернувшись, разведчики Харису Замалеевичу доложили: « Всю колонну разведать нам не удалось, так как колонна очень большая, но мы нашли этот участок. Немцев на машинах нет, только часовые, большинство из которых спали, как говорят мертвым сном». Один из разведчиков Харису доложил: «Лейтенант, в колонне находится 2 крытых штабных автобуса, обязательно надо их уничтожить, тем более часовой, который охраняет эти автобус, сидит на крылышке кабины и храпит». Сначала Харис не разрешил, но ребята его уговорили, и он отдал приказ уничтожить гранатами эти автобусы и, не вступая в бой, двигаться по лесу. Привели все оружие, гранаты в полную боеготовность и двигались для выполнения этой задачи. Ползком подошли к этим машинам, без шума сняли часового, в автобусы зайти не могли, так как они были закрыты на замок, из кабин вытащили несколько мешков. Из них отряда Хариса интересовал только один мешок, где был хлеб и несколько банок консервов. Подорвав гранатами эти автобусы, они без шума двинулись вглубь леса. Услышав взрыв, часовые открыли стрельбу, подняли тревогу, немцы выбежали из деревни тоже открыли беспорядочную стрельбу, а Харис и его отряд продолжали двигаться по лесу. Ребята двое суток ничего не ели, поэтому они вынуждены были остановиться. Разожгли костёр в лесу, испекли картошки, организовали ужин. Немного отдохнув, продолжали двигаться дальше. Пройдя несколько километров, они вышли на опушку леса, где стояла вдоль дороги немецкая батарея противотанковой артиллерии. Харис решил, что дальше двигаться нельзя, так как уже стало светло, и они пошли вглубь леса, чтобы до вечера отдохнуть. Очевидно, немцы их заметили и стали преследовать. Сзади внезапно открыли огонь из автоматов, примерно с расстояния 40-50 метров. Завязался жестокий бой, в результате которого немцы потеряли около 15 человек убитыми и ранеными, а наши потеряли 8 человек убитыми, кроме того, Харис Замалеев был тяжело ранен в ногу, и один старший сержант получил легкое ранение грудной клетки. Таким образом, их осталось в живых 4 человека, из них двое раненых. Немцы дальше отряд Хариса не преследовали. Подобрать трупы товарищей им не удалось. Усталый отряд Хариса Замалеевича пошёл дальше. Порвав нательную рубашку, Харису и старшему сержанту сделали перевязку, и до наступления темноты они "отдыхали". Их настроение было подавлено,они очень тяжело переносили утрату своих боевых товарищей. Вечером отярд Хариса двинулся дальше, но Харис Замалеев уже идти не мог, ребята несли его на руках. Через несколько дней в лесу они наткнулись на партизанский отряд, командиром которого был секретарь местного райкома партии - пожилой человек. У них в лесу своё хозяйство: коровы, небольшой магазин,2 станковых пулемёта и другие. Партизаны накормили их, расспросили кто они такие, откуда, куда они следуют? Харис Замалеев всё подробно рассказали им. Прежде всего, отряда Хариса интересовал

вопрос, где проходит фронт. Они им ответили, что примерно в 15 километрах. Действительно выстрелы артиллерийских орудий были слышны. Отряду Хариса очень хотелось как можно быстрее добраться до своих людей. Обратный путь для них был очень тяжёлым. Наши войска в то время с большими боями, нанося немцам огромные потери, отходили на восток. Догонять их было очень трудно. Кроме того, на обратном пути у них почти ничего не было из продуктов питания. Ели картошку без соли и хлеба, Харису пришлось пристрелить в лесу двух баранов.

Командир отряда уговаривал их остаться в отряде, тем более, что двое из отряда Хариса были ранены. Они не могли согласиться, им необходимо было доложить командиру корпуса о выполнении боевого задания.

3.Маленький проводник - Юра.

Командир отряда оказал отряду Хариса большую помощь, дал им проводника- двенадцатилетнего мальчика. Они, с одной стороны, очень обрадовались, но, с другой стороны, думали, что же этот мальчик сделает, тем более ночью, но в последствие своей смелостью, мужеством, отвагой он их удивил. Вечером, с наступлением темноты, Харис Замалеев и разведчики попрощались с партизанами, двинулись в путь. Теперь их командиром стал двенадцатилетний Юра, который двигался впереди. На опасных участках маршрута он их оставлял, а сам разведывал, если всё благополучно, он разведчикам давал условный сигнал, и они продолжали двигаться за ним.

Двигались медленно, тем более ночью и кроме того ребята всё ещё несли на руках Хариса. Юра маршрут знал отлично, впоследствии разведчики и Харис Замалеев узнали, что по этому маршруту он много раз проводил наших солдат и офицеров, которые попадали в окружение или бежали из плена. На рассвете они вышли на лесную дорогу, где был сделан лесной завал, у которой стоял часовой наш солдат сапёры, они подошли к нему, он вызвал своего командира ,который с Харисом беседовал, дал сухари, хлеб и банку консервов, они от души поблагодарили мальчика, отважного партизана, хотели подарить ему что-нибудь, но у них ничего не было кроме облигаций займов, но Юра их не взял и сказал, что им самим это нужно будет, Харис и его разведчики со слезами проводили его на обратный путь.

Командир саперов дал им машину и приказал отвести разведчиков в ближайший медсанбат, Харис Замалеев у него спросил о том, что не знает ли он место нахождения штаба их корпуса, к счастью, он оказался из их корпуса и сказал, что штаб корпуса находится в 12 километрах. Харис Замалеев попросил его, чтобы он доложил командиру корпуса о выполнении боевого задания. На другой день в медсанбат приехал сам командир корпуса и, лёжа на койке, Харис доложил ему о выполнении боевого задания. Он долго сидел и беседовал с ними, поблагодарил и сказал, что Харис Замалеев и разведчики будут представлены к правительственной награде. Правительственную награду Харису не пришлось получить, так как его отправили в госпиталь, в город Барнаул (Алтайский край), и его корпус был расформирован.

О боевых подвигах мальчика-партизана Харис Замалеев написал статью на фронтовую газету, и он был награждён правительственной медалью "За отвагу".

После Сталинградских сражений 5 гв. армия (командующий генерал-лейтенант Жадов, ныне Герой Советского Союза, генерал- армии),в состав которой входила на кратковременном отдыхе в районе города Старый Оскол, Курской области.

После окружения и уничтожения под Сталинградом небывалого в истории войны такого большого количества войск(300.000),немецкое командование решило организовать контрнаступление против наших войск, находящихся на Курском выступе, с целью окружения и уничтожения.

Для выполнения этой задачи, они подтянули в район г.Белгорода и Орла крупные резервы, в основном танковые войска и авиацию.5 июня 1943 года немецко-фашистские войска перешли а контрнаступление с массовым применением танков и авиации. В этих боях немцы впервые применили самоходные орудия "Фердинант" и тяжёлые танки "Тигр".

В связи с этим, по приказу Верховного Главнокомандования, армия Хариса была поднята по тревоге и отправлена в район Курского выступа. Наши войска вступили в бой непосредственно с железнодорожных эшелонов. (Приложение 2) 1943 года ночью, наш зенитно-артиллерийский полк, занял боевой порядок в районе станции Прохоровки с задачей прикрыть наши войска с воздуха, обороняющихся на главном направлении. С рассвета 12 июня немцы начали артиллерийскую и

авиационную подготовку с применением большого количества самолётов. В этот день, несмотря на сильный артиллерийский обстрел, наши зенитчики вели героическую борьбу с воздушным и наземным противником. Батарея, которой командовал Харис Замалеев, сбила три самолёта противника. Прорвав передний край обороны наших войск, во второй половине дня, немецкие танки (в наступлении участвовало по 100-150 танков) вплотную подошли в нашим боевым порядкам. Пехота, где и был Харис, была вынуждена оставить ранее занимаемые позиции. Артиллеристам отходить было некуда о поздно, так как немецкие танки уже были непосредственно в наших боевых порядках. В частности, в расположение батареи Хариса заехали 18 немецких танков. Оставалось одно: принять неровный бой с немецкими танками. Бой был кратковременным, но очень тяжёлым для Хариса Замалеевича и его батареи. Связи со штабом полка не было, так как штаб полка в это время сменил свою дислокацию. Решение на отражение танков противников Харису пришлось принимать самостоятельно. В упор обстреливали немецкие танки, израсходовали весь запас противниковых гранат.

Зная расположившуюся обстановку, солдаты и офицеры батареи не дрогнули, а смело и героически сражались с немецкими танками. В этом бою батарея Хариса замалеевича уничтожила 3 танка и подбила один. Большую поддержку оказали им в сражении атаки немецких танков, артиллеристы второй линии, которые открыли ураганный огонь по немецким танкам и заставили их отойти назад. Они уничтожили ещё 5 танков противника. Им одновременно пришлось испытать как на своих плечах, разрывы снарядов своей артиллерии. Дорого обошёлся этот бой для них. В этом бою они потеряли 17 человек убитыми и раненными, в том числе командира взвода, лейтенант Заборский был убит прямым попаданием танка. Было подавлено одно орудие с боевым расчётом и два орудия выведено из строя. Наводчики лежали на платформе орудия, не выпуская рук из маховиков, заряющий не расстался со своим снарядом. Страшная картина создалась в батарее после боя. В этом бою и Харис Замалеев был ранен осколком снаряда, но остался в строю продолжал командовать. Вечером положение наших войск было восстановлено. Через 2-3 часа после окончания боя командир полка майор Сумаров приехал на батарею. Приказал личный состав и материальную часть привести в порядок, раненых отправить в санчасть полка ,убитых отвести в деревню и там похоронить. Приказ командира полка был выполнен.
Для личного состава батареи и полка это была очень большая утрата. За этот бой Харис Замалеевич первым в дивизии был награждён орденом "Красного Знамени".

После взятия города Кировограда осенью 1944 года наши войска продолжали наступление. В это время Харис Замалеевич работал заместителем начальника оперативного отделения штаба дивизии. Командир дивизии полковник Вялов вызвал к себе и поставил Харису боевую задачу- создать разведгруппу в составе 8-10 человек, выехать в город Александрию (УССР),разведать маршрут и выбрать командный пункт дивизии .В этот же день вечером разведгруппа вступила в выполнению поставленной задачи. Они ехали 15 километров всю ночь, было очень грязно, машину толкали почти всё время руками. На рассвете выехали на грунтовую дорогу. Не заметив передний край обороны наших войск продолжали двигаться и, не доезжая ещё 3 километра до города Александрия, их разведгруппа заехала в боевой порядок немецкой пехоты. По данным их разведки город Александрия был занят нашими танковыми частыми, но в связи с тем, что наша пехота отстала от танков, танкистам пришлось отойти назад, а немцы успели восстановить положение своих войск. Испуганные немцы внезапным появлением русских разведчиков в начале стали бежать из окопов, но после команды немецкого офицера они вернулись в окопы и открыли ураганный огонь, из автоматов по машине Хариса. Первой очередью водитель машины был убит. Харис Замалеевич успел выскочить из кабины и разведчикам приказал оставить машину, ползком отойти в кукурузное поле и занять оборону. Завязался бой между разведгруппой (всего 9 человек) и немецкой пехотой, обороняющей этот участок. Немцы непрерывно обстреливали их из автоматов, но они их не подпускали к себе и машине. Когда стало светло, разведгруппа узнала, что они находятся в нейтральной зоне и передний край обороны наших войск находится примерно в 500 метрах сзади их.

Наша пехота, к сожалению, разведгруппе во главе Харисом никакой поддержки не оказала. Видя, что разведгруппа оказывает упорное сопротивление, немцы открыли ураганный огонь из пулемётов. Для них создалась очень тяжёлая обстановка ,так как они оборонялись почти на открытой местности,

правда им помогло в некоторой степени кукурузное поле в отношении маскировки. Бой длился до вечера. В процессе боя постепенно теряли личный состав, сначала один вышел из строя, потом сразу трое и к концу боя в живых остались 5 человек. Из них двое: Харис Замалеев и командир отделения сержант, были ранены осколками мин. Немцы тоже понесли большие потери. Оставшиеся ребята ползком вынесли их из поля боя, оставили в кувете дороги, а сами продолжали держать оборону. Харис Замалеев вызвал к себе одного разведчика и с донесением послал к командиру дивизии. Одновременно приказал ему: "Как только дойдёте до переднего края наших войск, доложить о случившемся". К исходу дня разведгруппа почти полностью израсходовала все боеприпасы. Вечером, с наступлением темноты, к ним подошли наши миномётчики, погрузили их группу на машину, в том числе трупы убитых, и привезли в ближайший медсанбат. В эту же ночь Харису и сержанту сделали операцию.

Получив донесение Хариса Замалеева, командир дивизии послал две пулемётные роты на машинах для выручки разведгруппы. К сожалению, уже было поздно, они доехали до переднего края, рассказали им о случившимся и направили их в медсенбат, где разведгруппа находились.

На другой день утром в медсанбат приехали командир дивизии и начальник политотдела. Харис замалеев им подробно рассказал об этом. Командир дивизии приказал Хариса и сержанта оставить в дивизии. Командир дивизии с трудом согласился и приказал лечить в санчасти дивизии, где Харис находился в течение двух с половиной месяцев.

4.Сандомирсский плацдарм (Польша)

12 января 1945 года наши войска, после продолжительной артиллерийской и авиационной подготовки с Санд мирского плацдарма (Польша), перешли в решительное наступление. Наступление было настолько стремительным и быстрым, что немецкие войска не успевали отходить, подразделениями и частями сдавались в плен.

27 января 1945 года танковая бригада (командир бригады - подполковник Серов) в составе которой входила батарея Хариса Замалеева, с ходу, ночью форсировала реку Одер(Германия) и во взаимодействии с другими частями заняла небольшой плацдарм. Как можно быстрее им необходимо было расширить плацдарм, тем самым обеспечить форсирование основных сил. Немецкое командование, собрав последние резервы, решило контратаковать наши войска находящиеся на плацдарме, и сбросить их в реку.

С этой целью рано утром немцы начали авиационную подготовку, в которой участвовали в основном только истребители, которые бомбили и штурмовали наши боевые порядки. К этому времени у немцев бомбардировочная авиация почти была уничтожена. Личный состав батареи показал образцы отличного владения боевой техникой, мужества и отваги. Когда Харис Замалеев доложил о том, что за день было сбито 7 самолетов противника, командир дивизии не поверил.

Через несколько часов на батарею приехали командир дивизии полковник Вялов и командующий артиллерией армии генерал-лейтенант артиллерии Полуэктов, который приказал Харису показать все сбитые самолёты. Все самолёты были налицо. Тогда, командующий приказал построить весь личный состав батареи. Он поздравил личный состав с блестящим выполнением боевого приказа и командиру дивизии приказал представить к правительственной награде до единого солдата. Все получили ордена и медали Советского Союза. За форсирование реки Одер и за этот бой Харис Замалеевич был награждён орденом "Александр Невский".

Наши войска готовились к наступлению с целью расширения плацдарма, с последующим продвижением вглубь территории Германии. Наступление было намечено на 5 февраля 1945 года в 6:00 утра. В эти дни Харис был болен и находился в санчасти полка.

В связи предстоящим наступлением наших войск, с разрешения командира полка, ночью 4 февраля прибыл на командный пункт батареи. Ровно в 5 часов утра 5 февраля немцы, внезапно прорвав передний край обороны наших войск, высадили танковый десант. Таким образом, они нас опередили на один час.

На рассвете с тыла на батарею заехали 9 немецких танков с пехотой. Харис Замалеевич сначала думал, что это наши танки, поскольку они явились с тыла, и выходят на исходные позиции для наступления. Но когда они вплотную подъехали к батарее, он увидел фашистский знаки на танках. Харис

Замалеевич не успел подать команду на открытие огня, как немецкий танковый десант открыл ураганный огонь из автоматов и танков.

Огонь вели беспорядочно, так как все немецкие солдаты были пьяными, у них это была последняя так называемая "психическая" атака на этой плацдарме. Завязался ожесточенный бой с танковым десантом. Личный состав батареи героически отражал атаки немецких танков. Огнём из пулемётов, автоматов и орудий они почти полностью уничтожили немецкую пехоту. О героическом подвиге солдат и сержантов говорит тот факт, что на одном орудии расчёт из 7 остались всего 2 человека, командир орудия сержант Мулюков и наводчик ефрейтор Мусатов, которые мужественно вели огонь по немецким танкам и уничтожили один танк. В уничтожении танкового десанта активное участие принимали и другие артиллеристы, которые подбили 5 немецких танков.

Батарея в этом бою уничтожила 4 танка и танковый десант. Таким образом, все танки и немецкие солдаты остались на поле боя.

Танковый десант своим внезапным появлением в тылу наших войск наделал много шума. В результате этого тяжелого боя батарея потеряла 24 человека убитыми и раненными. Заместитель командира батареи старший лейтенант Шильников был убит прямым попаданием из танка. Два орудия с боевым расчётом были подавлены танками.

Харис Замалеевич сам тоже был тяжело ранен, остался между танками. Сержант Мулюков и ефрейтор Мусатов положили Хариса на плащ-палатку,п олзком вынесли его из поля боя.Они попросили у пехотинцев подводу и сопровождали Хариса Замалеевича в санчасть полка. В пути они попали на обстрел, прямым попаданием лошадь была убита, Харис Замалеевич вторично был ранен. В результате большого кровотечения он потерял сознание и пришёл в себя только примерно через 10 дней, когда уже находился в госпитале. Позднее Харису стало известно, что после окончания боя, туда приехали фотокорреспонденты армейской газеты и сфотографировали результаты этого боя.

За проявленное мужество, отвагу и героизм весь оставшийся личный состав батареи был представлен к правительственной награде, в том числе командир орудия сержант Мулюков получил орден "Красного Знамени", наводчик ефрейтор Мусатов Орден "Отечественной войны". Харис Замалеевич был представлен к званию Героя Советского Союза. По какой-то причине ему не дали звание. Наверное, его считали погибшим.

5.Встреча с военными друзьями

В его время имелись много свидетелей, в том числе командир дивизии, который писал Харису реляцию. После окончания войны по этому вопросу Харис Замалеев никуда не обращался. В мае 1965 года в его жизни произошло интересное событие. Бывший командир орудия сержант Мулюков Р.Б., который спас жизнь Хариса в бою с немецкими танками на Одесском плацдарме, принимал все попытки разыскать его. Он разыскивал Хариса Замалеевича в течении последних трёх лет. Писал в райвоенкомат, где Харис родился, писал статью в газету и только в начале мая 1965 года они друг друга нашли. В связи с 20-летием победы над фашисткой Германией, Харис Замалеевич его пригласил к себе в гости. Их первая встреча состоялась в 4 часа утра 8 мая 1965 года на Казанском вокзале через 20 лет. В это время он работал машинистом тепловоза в городе Нурлат, Октябрьского района ТАССР.

Кроме того, летом 1966 года Харис Замалеевич разыскал своего самого близкого боевого друга, командира батареи Семенова Владимира Ионовича, с которым в одном полку и дивизии воевали с 1942 года.

Их первая встреча с ним состоялась в сентябре 1966 года в Москве через 21 год.

Заключение

Война испытала его на прочность. Он вынес на себе самую большую тяжесть войны, заплатил за Победу здоровьем. Харис Замалеевич победу встретил в госпитале. Передний край уже не звал его. Война была позади, всю меру тяжести, которой он испытал. Впереди-жизнь, которая казалась бесконечной.

Мы всегда будем помнить о своих земляках - героев и гордиться ими. Я была бы очень рада, если смогла донести до вашего сведения весь жизненный путь Замалеева Хариса Замалеевича.

Воспоминания о военном времени продолжают передаваться из поколения в поколения. Я не видела войны, но я знаю о ней. Мы должны знать, какой ценой завоевано наше счастье! Мир на нашей Земле!

Быстро летит время. В памяти стираются воспоминания о прошедших годах. Все меньше остаются среди нас ветераны Великой Отечественной Войны. Нашему поколению стоит гордиться военным и трудовым подвигом нашего народа, низко поклониться ветеранам, почитать уже ушедших от нас героев Великой Отечественной войны и бережно хранить то, что завоевано ими

Список литературы.

1.Материалы из интернета.
2.Письменные материалы из школьного музейного альбома.
3.Материалы из семейного архива Замалеевых.
4.Брошюры из печатных источников.

«Үз халкын данга күмгән татарлар»

Татарстан Республикасы Балтач муниципаль районы муниципаль бюджет гомуми белем бирү учреждениесе "Шеңшеңәр төп гомуми белем мәктәбе"

Башкарды: 9 нчы класс укучысы Галимуллина Эльвина Тәбрис кызы

Җитәкчесе: тарих һәм җәмгыять белеме укытучысы Гизатуллина Ризида Габдрахман кызы

Кереш өлеш

Туган як, изге җир, ата-ана нигезе, кече Ватан... Үзен зыялы, шул туган җиренең ихлас патриоты, газиз улы-кызы итеп санаган һәркем өчен тирән, кадерле төшенчәләр болар. Кояш системасында, иксез – чиксез галәмдә Җир шары бәләкәй генә планета булса да, аның без яшәгән ноктасы гаять зур, һәрхәлдә, ул шулай тоела, бу урын безне мәңгелек чиксезлек белән бәйли. Шуңа күрәдер, соңгы сулышыбызга кадәр һәркайсыбызда бер татлы хис-туган як хисе яши.

Халкыбызның бөек улы, шагыйрь Габдулла Тукай, үзенең туган җиренә чиксез мәхәббәтен тасфир кылып, болай дип язган:

"Бу дөньяда, бәлки, күп-күп эшләр күрәм,
Билгесездер, кая ташлар бу тәкъдирем;
Кая барсам, кайда торсам, нишләсәм дә,
Хәтеремдә мәңге калыр туган җирем..."

Шик юк ки, үлемсез шагыйрь меңнәрнең, миллионнарның фикерен чагылдыра. Кеше туган иленең бер авыл - шәһәрендә тәүге сулышын ала, аннары газиз әнкәсенең күкрәк сөте белән авызланып, гөнаһсыз сабыйлык дәверен кичерә, буй җитә, балигь була, җиң сызганып дөнья көтәргә керешә. Язмыш - тормыш аны кай тарафларга алып китсә дә, ул инде туган төбәген беркайчан да онытмый. Әвәл -әвәлдән җырлаганнар ич: "...яхшы булса да торган җир, сагындыра туган ил".

Шагыйрь М.Миншин танылган композиторыбыз Сара Садыйкова көйгә салган шигырендә:

Таш өстендә гөлләр үстерерлек
Кешеләрең синең, Балтачым!

—дип язган иде. Безнең якның кешеләре, үз куллары, үз акыллары, үз фидакарьлекләре белән илебезне бизәгән, районыбызны, авылларыбызны данлаган шәхесләр тудырган җирлек. Аларның эшләре чыннан да сокланырлык. Без алар белән һәркайда, һәрдаим очрашабыз. Инде ерак тарихыбызга караган Батырша, Пугачев яуларында, болгавыр революция, гражданнар сугышы зилзиләләрендә, Бөек Ватан сугышы фронтларында, егерменче гасырның бөек төзелешләрендә-вакыйгаларында…Ерак Америкада һәм Японияядә, эссе көньяк илләрендә һәм салкын төньякта… Сәнәгатьтә, сәнгатьтә, фәндә, әдәбиятта, дини хәрәкәттә, эшмәкәрлектә, спортта… Язмыш җилләре кая гына илтеп ташласа да безнең як кешеләренең үз йөзе, үз фикере, үз сүзе бар. Алар вакыйгаларның уртасында, көрәшнең алгы сафында, иҗатның уртасында кайныйлар.

Төп өлеш

Халкыбызның бик тә гыйбрәтле бер сүзе бар. «Үткәнен белмәгәннең киләчәге юк»- ди ул. Туган ягыбызның киләчәге матур булсын өчен аның үткәнен, хәзергесен, киләчәген бергәләп өйрәник,

бергәләп барлыйк. Шушы төбәктә туып үскән күренекле шәхесләребезне беркайчан да онытмыйк, алар белән горурланып яшик.

Кеше китә — җыры кала, диләр,
Бер җыр калсын әле бездән дә.
Ул җыр җанга шатлык булып керсен,
Кояш булып калсын йөзләргә.
Җыр калдырыйк җирдә, нур калдырыйк,
Җырда калсын безнең гомерләр.
Безнең дөрләү, безнең януларны
Киләчәккә җырлар илтерләр,

- дип әйтә кебек Альберт абый Әсәдуллин.

Һәр төбәкнең үз җырчысы була. Туган авылының үткәненә гашыйк булган, халкыбызның гореф-гадәтләренә чын күңелдән ихтирам иткән, җырлар җырлаганда алардан илһам тапкан якташыбыз – туган ягыбыз горурлыгы, авыл җырчысы – ул безнең авылдаш җырчы- артистыбыз–Альберт абый Әсәдуллин.

Татар авылының җырчысы бездән бик еракта яши. Ләкин бездә аның кабатланмас рухи мирасы –ул башкарган җырлар яши.

Ирексездән күзләр җырчының җылы эзләрен саклый торган яшел хәтфәгә төренгән, табигатьнең илаһи матурлыгына чумган күрше ишегалдына төшә. Ул йортка кайткан кунаклары арасыннан күңелем белән Аны эзлим. Кулларын артка куеп, бик дикъкать белән әле һаман да тирә-юньне күзәтеп йөри кебек. Хисләр дәрьясында уйларым йөзә дә йөзә һәм Альберт абыйның безнең белән очрашуында: ”Мин кая гына барсам да, авылдашларым белән горурланам, аларның хезмәт яратуларына, эшчән булуларына куанып бетә алмыйм”,- дигән сүзләре әле дә булса колак төбемдә чыңлап тора.

Җырчыбыз юкка гына авылыбыз тарихын, аның безгә үрнәк булырлык, сагынып сөйләрлек шәхесләрен яратмаган икән шул.

“Ор басуы тын, бик тын. Шундый тын, дөньяның зыңлаган тавышы ишетелә, дөнья сабырлык, акыл чәчә, кызыл шар күмелеп бара, җир әйләнә, ә мин шушы мәһабәт тынлык уртасында әкрен генә моңланып, берүзем басып торам...

Яшәү һәм җырлау өчен авылым суы, авылым һавасы кирәк. Шул басуларының исе кирәк. Миңа көзен сентябрь кояшы астында моңсу камыл басуында тезелеп утырган салам эскертләре кирәк. Шул эскертләрнең баш әйләндергеч исе кирәк. Шуларны исни-исни мин җыр сузам...

Исәнме, туган ягым! Исән – сау тордыңмы? Мин бит әллә ниткән күтәренке романтик хыяллар, куәтле җырлар патшалыгыннан кайтып киләм. Синдә яшәп, синдә җырларга дип кайтып киләм. Тормышның авыр минутларында юатырга онытма мине. Син бит җырларга бик бай. Бик моңлы, бик хәсрәтле алар. Шулай да, миңа авыр булганда, мине юатырга онытма…”

Уйна тальян гармуныңны
Безнең авыл көенә.
Тәрәз саен моңнар тулып,
Керсен авыл өенә.
Уйна тальян гармуныңны,
Яшьлек әрәм узмасын шул;
Моңсызлар да бер моңлансын,

Йөрәкләре сызласын.

Әйе, Альберт абый нәкъ шушы җырдагыча, үзенең туган ягы дип санаган Орны беркайчан да онытмый. Аның әнисенең эзләрен саклаган сукмаклар буйлап йөргәнен карап торсаң, һич кенә дә сокланмый мөмкин түгел. Нәгыймә апа кечкенәдән шушы без атлап йөри торган урамнардан үткән.(Кушымта №1) Шушы басу-кырларда җиң сызганып, тир түгә-түгә эшләгән. Аның белән бергә атлый-йөгерә Альберт абый да үткән бу урамнардан. Шушындый олы шәхеснең эзләре безнең якларда

саклануы , үзенең туган ягын беркайчан да онытмавы белән мин горурланып яшим һәм Аны үзебезнең авылдашыбыз дип саныйм.Мин шуңа күрә дә бу эшемне “Шушы яктан, шушы туфрактан без”дип исемләдем.

Шушы яктан, шушы туфрактан без,
Китә калсак үзебез бер якка.
Таллар җырлап, чишмәләре чыңлап,
Иянкеләр елап озата.

Шушы яктан, шушы туфрактан без
Читкә йөрсәк шуңа күрәдер.
Чишмә чыңлап, иянкеләр елап,
Таңнар җырлап төшкә керәдер.

Шушы якта безнең эзләр калсын,
Мираз булып килер яшьләргә.
Шушы яктан, шушы туфрактан без
Шул туфракта язсын яшәргә.

Әсәдуллин Альберт Нурулла улы – РСФСРның атказанган артисты, танылган эстрада җырчысы.

1948 нче елның 1 нче сентябрендә Казан шәһәренең Суконная бистәсендә туган. Әнисе Ор, әтисе – Чапшар авылыннан. Альберт үзенең туган җире дип Балтачны атый.(Кушымта №2) Казан шәһәренең 43 нче мәктәбендә укый, шул ук вакытта рәсем сәнгате мәктәбенә йөри. 1966 нчы елда Казан сәнгать училищесын тәмамлый һәм Ленинградтагы И.Е. Репин исемендәге рәсем, скульптура һәм сәнгать институтының архитектура бүлегенә керә. Монда укыган чорда кечкенә балачактан ачылган рәсем сәнгатенә булган сәләте белән янәшә әти-әнисеннән бирелгән җыр-музыкага булган таланты ачыла – Альберт ул чорларда үтә модада булган рок-группада җырлый башлый һәм бик тиз дан ала. Ул «Призраки», «Фламинго» группаларында җырлый. (Кушымта №3)1968 нче елда комсомолның Ленинград өлкә комитеты оештырган «Питер» рок-фестивалендә катнаша һәм яхшы вокалист булып таныла. Укуын дәвам итү белән беррәттән җитмешенче елларда «Невские волны» группасында җырлый. 1974 нче елда институтны тәмамлый. Шушы чорда А. Васильев белән А. Журбин аны «Орфей һәм Эвридика» исемле беренче совет рок-операсында Орфей партиясен җырларга чакыралар. Шушы партия белән Альберт Әсәдуллин бөтен илгә, дөньяга таныла, күп чит илләрдә чыгыш ясый. Аның исеме Бөтендөнья джаз, поп һәм рок музыкасы энциклопедиясенә кертелгән. Халыкара фестивальләр лауреаты.(Кушымта №4)

1989 нчы елда Идел Болгарстанының ислам динен кабул итүенә 1100 ел тулуга багышланган тантаналарда «Мәһди» исемле Коръән сюжеты буенча эшләнгән фолк-рок сюитасында төп партияне башкару аның милли сәнгатькә тирән мәхәббәтен күрсәтте. Ул үзенең дөнья һәм Россия сәхнәләрендәге концертларында татар халык җырларын зур осталык белән башкара, милли сәнгатебезне пропагандалый.

Әсәдуллин репертуарында милли традицияләрне заманча популяр көйләр стиле белән бәйләүче тарихи сюжетка корылган татар җырлары да бар. Казанда Р. Кәлимуллинның «Ерактагы кәккүк авазы» (И. Юзеев либреттасы, 1989 ел) рок-операсында, «Мәһди» музыкаль тамашасында (М. Шәмсетдинова либреттасы һәм музыкасы, 1989 ел) төп партияләрне башкара. Әсәдуллин катнашында Мәскәүнең «Мелодия» фирмасы «Җыр белән гомер итик» («С песней по жизни», 1978 г.), «Орфей һәм Эвридика» («Орфей и Эвридика», 1980 г.), «Мин кайтырмын» («Я вернусь», 1981 г.), «Җырлый Альберт Әсәдуллин» («Поёт Альберт Асадуллин», 1989 г.), «Чагылыш» («Отражение», 1989 г.), «Мәһди» («Магди», 1989 г.) һәм башка дисклар чыгара. Аерым концерт программалары белән чыгышлар ясый. Россия һәм чит илләрдә (Польша, Финляндия, Германия, Һиндстан ...) гастрольләрдә була. Сочи шәһәрендә совет җырларын башкаручыларның бөтенроссия (1 нче бүләк, 1978 ел),

Ленинград шәһәрендә эстрада артистларының бөтенсоюз (1 нче урын, 1979 ел) конкурслары, Болгариядә уздырылган «Алтын Орфей» халыкара конкурсы (1 нче бүләк, 1979 ел) лауреаты.

А. Әсәдуллин – РСФСРның атказанган артисты. 1998 елда Татарстанның халык артисты исеме бирелде. II Бөтендөнья татар конгрессы делегаты.

Хәзерге көндә Санкт-Петербург шәһәрендә яши һәм иҗат итә.

Санкт- Петербургта яшәп , рус эстрадасында эшләсә дә, Альберт Әсәдуллин үзенең татар икәнлеген онытмый, татарча уйлый, фикер йөртә. “Кызым Алисәгә көн саен иртән татарча эндәшәм, хәерле иртә телим”, - ди җырчы.(Кушымта №5) 1980 нче елларда аның репертуарына да татарча җырлар керә. “ Донецк шәһәрендә концерт куябыз. Программада бер генә татарча җыр да юк. Залдан татарча җыр сорадылар. “Әниемә хат”ны башкардым. Тамашачы җырны әсәрләнеп тыңлады. Мине озак сәхнәдән җибәрмәделәр”- дип искә ала ул бу турыда Балтачка килгәч биргән әңгәмәсендә. “Парижга баргач, “Тәфтиләү” җырын башкардым. Халыкның гаҗәпләнүен, соклануын күрсәгез иде. Мин нинди генә телдә җырласам да татар булып калам”,- дип әйтә ул. Ул үзенең дөнья һәм Россия сәхнәләрендәге концертларында татар халык җырларын зур осталык белән башкара.

Чөнки бу моңнар, бу җырлар аңа шушы туган авылында сеңеп калган бит. Туган як моңы, туган як җырлары һәркем өчен кадерле.(Кушымта №6)

Шуңа күрә һәр кешегә Туган ягы кирәк. Әйе, чыннан да туган яктан башка тормышның яме, ризыкның тәме юк –дип, юкка гына әйтмәгәннәрдер безнең әби-бабаларыбыз. Шушы хис-кичерешләр белән яшәүче ерактагы авылдашларыбыз, үзләренең бала чагын, туган авылын, нигезен, яшьлек елларын, анда үткәргән көннәрен сагынып, еш кайталар безнең якларга. Кайткач, үз сукмакларын гына искә төшереп калмыйлар, үзләренең иҗатлары, уңышлары белән дә уртаклашалар.

40 градуслы эссе җәй көнендә күңелне юата, җаныңны дәвалый, татар булуыңа сөендерә, милләтең белән горурландыра торган концерт карарга насыйп булды безгә. Россиянең атказанган, Татарстанның халык артисты Альберт Әсәдуллинның хәйрия концерты иде бу.Бу концертларны ул хәзер ел саен диярлек куеп китә авылдашларына. Бу чыгышларны без дә бик яратып тыңлыйбыз. Һәр ел саен аның белән әңгәмәләр үткәрәбез. Бергәләп фотога төшәбез. Үзенең танылган шәхес булуына карамастан, ул безнең белән дә бик теләп аралаша. Әле ул үзенең күрше-күләннәрен, ерак туганнарын җыеп, авылыбыздагы “Ял” кафесында әнисе рухына багышлап дога укыта. Бу эше дә аның туган ягын, туган нигезен, туган туфрагын, әти-әнисен онытмавын искәртеп тора.(Кушымта №7)

Күпләр белмиләрдер әле: Альберт әфәнденең тормышында әнисенең туган авылы – Татарстанның Балтач районы Ор авылы шактый матур бизәк булып тора. Казанда туып үссә дә, тамырларының авылдан икәнен беркайчан да онытмады ул. Әнисенең җирсүен басар өчен һәр ел саен авылга кайтып йөргән малайның киләчәктә зур артист буласын авыл агайлары белде микән? Алар өчен Альберт Нәгыймә улы гына иде. Яшьтән әнисен тирән хөрмәт иткән, кешеләрдән оялмыйча, әнкәсенә җылы мөнәсәбәтен һәрдаим күрсәтеп торган бу егеткә карап, күп аналар көнләшкәндер дә. Чөнки авылда матур хисләрне күрсәтергә адәм баласы никтер ояла. (Кушымта №8)

Гомер буе шәһәрдә яшәгән, бик күп илләрдә йөргән артист татарчаны әйбәт белә. Һәрбер сүзнең тәмен тоеп, мәгънәсен тирән аңлап җырлый, сөйләшә. Моның өчен әнкәсенә рәхмәтле ул. Туксан бергә җитеп, бакый дөньяга күчкән әнисен ярату, сагыну хисе алып кайта бу ирне Орга. Әнкәсе белән бергәләп йөргән сукмаклардан үтте ул, әнкәсе белән аралашкан, ап-ак яулыкларын безнеңчә, татарча бәйләгән авыл әбиләренең хәлен белде. Сәхнәдән Нәгыймә карчыкның ахирәтен, безнең иң кешелекле күршебез – гомер буе балалар укыткан Язилә апаны да туган көне белән котларга онытмады.

Тамашачы “саекты”, аңа җиңел музыка, утырган җирдән сикертә торган җырлар гына кирәк, шундыйларны халык яратып тыңлый, дигән фикерләр очрый. Альберт Әсәдуллин концертын караганнар, аның тамашачысы белән очрашканнар болай дип әйтмәс.

Концертта башкарылган һәрбер җыр үзенең биюе белән үрелеп, тирән эчтәлекле бер спектакль хасил итә. Альберт Әсәдуллинның шушы җәйге челләдә Чаллы шәһәреннән үк килгән иҗатташ дуслары, “Болгар” бию театры коллективы чыгышын карап, халык җырларына да шундый биюләр куеп була икән дип сокланып утырасың. Конферансьеның “Җырчы бүгенге чыгышын әнисенең якты истәлегенә багышлый”, – дигән сүзләрен ишеткәч, тирәбездә утырган тамашачылар концертны карап бетерерләрме, кубып чыгып китмәсләрме – күңелдә шундый шик туган иде. Тамашачының яшь үзенчәлекләрен истә тотып төзелгән концертның ни арада беткәнен сизмәдек тә.

“Сирәк язасың, дип үпкәлисең, әнием,
Үпкәләргә син генә хаклысың.
Безнең өчен күргән хәсрәт эзләреннән
Маңгаеңда сырлар саклыйсың”.

Акапелла башкарылган бу җыр артистның мимикасы, тирән хисләре аша аналарга булган яратуны да, алардан гафу үтенүне дә, тамашачыга җырчының теләк-хисләрен дә аңлатты. Классик җырларга, чын күңелдән башкарылган җырларга сусаган икән халык. Яулык читләре белән сак кына күз яшьләрен сөрткән апаларны күптән күргән булмаган икән инде. (Кушымта №9)

Гел шәһәр халкына тамаша күрсәткән артистларга авылның кечкенә сәхнәсендә концерт кую сәердер. Авыл тамашачысының психологиясе дә үзгә кебек тоела безгә. Сызгырып, кычкырып, залны “куптару” кирәктер инде... Авыл кешесе башка бит ул.

Концертлардан соң Альберт Нурулла улы Әсәдуллин белән әңгәмәләр корылды. Шул әңгәмәне дә язып үтим әле.

Казанда Татарстанның халык, Россиянең атказанган артисты Альберт Әсәдуллинның юбилей концерты узды. 2013 елның 1 сентябрендә җырчыга 65 яшь тулды. “Мин үземнең 65 яшемне тоймыйм. Кешенең яше туган елы белән билгеләнми, ә аның күңел халәтенә бәйле, диләр. Бу чыннан да шулай. Өстәвенә, кызларым да картаерга ирек бирми. Олысына - Алисәгә әле 13 яшь кенә, ә кечесе - Алинәгә 11 яшь ярым гына”, - ди Альберт Әсәдуллин.

- Альберт әфәнде, гадәттә зур юбилейлар үткән көннәргә нәтиҗә ясарга этәрә. Сез 65 яшегезне нинди уйлар белән каршы алдыгыз?
- Чыннан да һәр кешенең үз гомерендә үткән тормышына нәтиҗә ясый торган көннәре була. Шушы алтмышынчы дистәне ваклый башлавым миңа да уйланырга сәбәпләр бирде. Иҗади уңышларым, казанышларымны барларга теләк уятты. Узган елларга әйләнеп карасаң, бик күп эшләнгән икән бит... Юбилей уңаеннан концертлар оештырырга дусларым тәкъдим итте. Әлбәттә, бер концертта гына бөтен иҗатымны чагылдырып булмый. Шулай да аларга кызыклы гына программалар төзедем. Юбилей концертларын мин өч шәһәрдә үткәрергә карар кылдым: иҗатташ дусларым, минем иҗатымны белгән һәм яраткан кешеләр яшәгән шәһәрләрдә - Мәскәүдә, Санкт-Петербургта һәм Казанда. Мәскәүдәге концерт 5 октябрьдә Светлановский Зур орган залында узды. Төп концерт исә Санкт-Петербургта оештырылды. Мин Казанда туып үссәм дә, артист буларак сәнгатьтә үз урынымны Санкт-Петербургта таптым. Монда инде 46 ел яшим. Концерт “Октябрьский” Зур концерт залында үтте. Тамаша залы шыгрым тулы иде, шәһәрнең бөтен бомонды җыелды. Сәхнәдән дусларым котлап, чыгыш ясады... Пьеха, Боярский, Буланова, Корнелюк...
- Казанлыларга нинди музыкаль программа тәкъдим иттегез?
- Казандагы концерт башкалардан аерылып торды. Концертта татар телендә дә җырлар башкардым. Бәйрәм «Орфей һәм Эвридика» операсыннан увертюра белән башланып китте. Мин бу әсәр белән профессиональ сәхнәдә артист буларак туган кеше. Шулай ук профессиональ музыкага килгәнчегә кадәрге иҗатымны да күрсәттем : рок-н-рол көйләреннән попуррилар яңгыраттым.
- Казандагы концертка кунаклар килдеме соң?

- Казанның М.Җәлил исемендәге Татар дәүләт академия опера һәм балет театры бинасында концертта танылган татар җырчылары катнашты. Мәсәлән, Илһам Шакиров, Венера Ганиева, Салават, "Зө-Ләй-Лә", "Казан егетләре" чыгыш ясадылар. Татарстанда артистлар арасында эчкерсез мөнәсәбәтләр саклана, дип әйтәсем килә. Мәскәү кебек зур калаларда, әйтик, чын дустанә мөнәсәбәтләрне очратуы инде бик кыен. Анда берәр таныш артист сине туган көнең белән котлап, концертыңда җырлавын теләсәң сүз шунда ук акчага барып терәлә, "йолдызлар" бик зур гонорарлар таләп итә. Югыйсә, бенефис бит ул гадәти концерт түгел, ә тәбрикләүләр кичәсе, эчкерсез бәйрәм булырга тиешле чара. Аллага шөкер, мин юбилей кичәләремне оештырганда андый хәлләргә дучар булмадым.

- Казанның 1000 еллыгы уңаеннан сез татар җырларыннан торган "Энҗеләр" дип аталган диск чыгарган идегез. Концерта андагы җырларны да башкардыгызмы?

- Әйе, "Энҗеләр" дискына кергән биш җырны башкардым. "Энҗеләр" проекты өстендә мин бик теләп, кызыксынып эшләгән идем. Анда иң матур татар халык җырлары да, заманча композиторларның да танылган җырлары урын алды.

Бу дисктагы бер-бер артлы яңгыраган җырлар, минемчә, гомумән алганда, тулы бер әсәрне тәшкил итә. Чөнки анда җырлар арасында бернинди пауза юк, алар сизелми генә бер-берсенә бәйләнеп китә. Дисктагы беренче трек җыр түгел, ә шушы әсәргә кереш өлеш, андагы тавыш-авазлар минем поездга утырып, Санкт-Петербургтан Казанга килүемне тасвирлый. Менә мин вокзалга аяк бастым, янәшәмнән чәчәк сатучы татар апалары узып китә, шул арада дусларым шатланышып мине каршы ала, хәлемне сораша. Шулай мин акрын гына Казан урамнары буенча атлап, әнием өенә кайтам, юлда туктап эскәмиядә утырган әбиләр белән сөйләшәм... Җырлар белән үрелеп барган бу сәяхәт минем сагынып, туган шәһәремә кунакка кайтуым турында. Дискка "Киек казлар", Тәфтиләү", "Күбәләк", "Хуш авылым", "Тала-тала" җырлары керде. Аларны мин концертымда җырладым.

Әйтергә кирәк, минем "Тала-тала" җырында башка төрле милләтләрнең көйләре, музыка уен кораллары да ишетелә. Минемчә, дөньяда милләтләр, мәдәниятләр арасында чикләр булырга тиеш түгел. Без XXI гасырда яшибез. Бүгенге көндә очкычка утырып, берничә сәгать эчендә дөньяның теләсә кайсы иленә барып җитәргә мөмкин. Бөтен мәдәниятләр янәшә яши, "Тала-тала"да шуны аңлатырга теләдем. Мин нинди телдә җырлыйсым килсә, шул телдә җырлаячакмын. Милләтләр үз эченә бикләнеп ятмасын иде. Башка мәдәниятләр белән кызыксыну ул әле үзеңнең милләтеңне оныту дигән сүз түгел. Һәм мин онытмыйм да. Дисктагы "Хуш авылым" җырында әниемнең тавышы яңгырый. Мин аңа: "Әнием утыр әле яннарыма, сөйләшик әле", - дим. Ә ул җавапка: "Әй улым, сөйләшер сүзләр күп булыр, син илеңне, туган нигезеңне, нәселеңне онытма", - дип изге теләкләрен әйтә.

- Концерт программасы бик кызыклы булды. Тагын нинди сюрпризлар әзерләдегез?

- Концертның икенче бүлегендә "Мәгъди" музыкаль проектыннан әсәрләр тәкъдим иттем. "Мәгъди" - 1989 елда Бөек Идел буе Болгарстаны халыклары Ислам динен кабул итүгә 1100 ел тулуга багышлап, Казанда зур стадионда күрсәтелгән музыкаль фолк-рок опера ул. Россия Мөфтиләр шурасы рәисе Равил хәзрәт Гайнетдин мине шушы проектны тормышка ашырган өчен Шураның данлыклы бүләге - "Аль-Фахр" ордены белән бүләкләде. Әлеге музыкаль проект турында сөйләшергә мин беренче булып аңа килгән идем. Равил хәзрәт бик куанып: "Альберт, Аллаһы Тәгалә сине үзе җибәргәндер, - диде. - Бу музыкаль әсәр мөселман халкы өчен зур бүләк булачак", - диде һәм аны тормышка ашырырга зур ярдәм күрсәтте.

- Казанда туып үстем, Санкт-Петербургта үземне артист буларак ачтым, дидегез. Төньяк башкаланы яуларга нәрсә этәрде?

- Кеше бер төбәктә туып, тормыш юлын икенче төбәктә, икенче шәһәрдә дәвам иткән, анда үз урынын тапкан очраклар бик күп алар. Мин балачакта Казанда сәнгать мәктәбендә укыдым, аннары сәнгать училищесына кердем. Каникулларда безне Ленинградка Югары политехника институтына һәм Сәнгать академиясенә экскурсиягә алып баралар иде. Мин андагы иҗади мохиткә хәйран калып кайттым. Нәтиҗәдә училищены ташладым, кичке мәктәпне тәмамладым да, Сәнгать академиясенә укырга киттем. Студент чакта музыка белән ныклап кызыксына башладым, дуслар белән үз рок төркемебезне оештырдык... Шул чордан бирле музыкадан аерылганым юк.

Читтә яшәсәм дә мин Казанга бик еш кайтам, сагынырга өлгерәм, дип тә әйтә алмыйм. Кызганычка, әнием инде вафат. Ул минем Казанда яшәвемне бик тели иде. Соңгы елларда күренекле

жырчы үз ягына еш кайта. Ор урамында да очратырга була аны. Әнисе ягыннан туганнары яшәгән авылны якын күреп, ӘНИСЕ йөргән урамнарны сагынып кайтадыр ул.(Кушымта №10)

Безнең татар халкы борын-борыннан җырга-моңга хирыс халык. Шатлыгын да, сагышын да җыр аша белдерә ул. Татар халкы моңнан яралгандыр, ахрысы. Шулай булмаса, халкыбызның "Кара урман", "Шахта", "Гөлҗамал", "Тәфтиләү", "Әллүки", "Зиләйлүк"ләре булмас иде. Әйтерсең, җырларда бөтен үткән фаҗигале татар халкының күңелен нечкәртеп, җанына рәхәтлек бирүче аһәң булып яңгырый, аның йөрәгенә барып җитә дә күңелендәге изге хисләрне уята, тетрәндерә.

Җырлар бабаларыбыз тарафыннан калдырылган иң кадерле вә иң бәһале мирастыр. Җырларның җәүһәр вә якутлардан да кыйммәтле бер нәрсә булганы өчен аларга зур әһәмият бирергә кирәк. Аларны кадерләргә, югалтмаска, буыннан буынга тапшырырга кирәк.

Кеше, үзенең көндәлек тормышында, сагыш, кайгыдан арынасы, яки, киресенчә, эченә сыймаган шатлыгын, куанычын белдерәсе килсә, җырлап җибәрә. Күптән ишетелгән, күңелендә сакланган, үзенең хис – тойгыларына туры килә торган көйне суза.

Җыр туа, җыр яши, җырлаучысы булганда – җыр мәңге яши. Җыр ул – яшәү чарасы. Җыр – ул халыкның җаны. Үзенең теле булмаган халык булмаган кебек, үзенең җыры, музыкасы һәм музыка уен-кораллары булмаган халык та дөньяда юк.

Татар халкының гасырлар буе тудырган бай җыр культурасы үсеп килүче яшь буынга музыка тәрбиясе бирүнең нигезен тәшкил итә. Кешенең туганнан алып бөтен гомере җыр һәм музыка белән тыгыз бәйләнештә уза. Ул иң элек бишек җыры тыңлап үсә. Соңрак кеше тормышында уен, хезмәт һәм көнкүреш җырлары киңрәк урын алып бара.

Җыр – ул рухлану, җыр – ул матурлыкка соклану. Җыр кешенең юлдашы. "Җырсыз кеше – канатсыз кош" – ди халык.

Җыр – кешенең балачагыннан алып соңгы гомеренә кадәр аерылмас юлдашы. Җыр яраткан кеше матурлыкны ярата. Ул нечкә күңелле, мәрхәмәтле була. Ә нечкә күңелле, матурлыкны яраткан кеше беркайчан да начарлык эшләми. Ул кешеләрне ярата, чит җирләрдә яшәгәндә дә туган ягын сагынып яши, йомшак бәгырьле кешеләргә ярдәмчел, мәрхәмәтле була.

Җырларны, халыкның милли көйләрен, уен җырларын бөтен нечкәлекләре белән оста һәм матур итеп башкару – ул үзе бер сәнгать.

Йомгаклау

Үз халкыңның улы яки кызы булу өчен аның гореф-гадәтләрен, җыр-моңнарын, әкият-дастаннарын, күп гасырлы тарихын, әхлак, тәрбия тәртипләрен ана сөте белән сендереп үсү кирәк. "Ана сөте белән кермәгән, тана сөте белән кермәс" – дип халык юкка гына әйтми.

Танылган педагог В.А.Сухомлинский үзенең "Чын кеше тәрбияләү" хезмәтендә: "Музыка лирик поэзия белән тыгыз бәйләнгән һәм аны кешенең рухи үсешендә алдагы этап дип әйтергә була. "

Җыр – халыкның иң таралган, иң хөрмәтле иҗат җимеше.

Татар халкының җыр хәзинәсе үзенә күрә бер тарих ул. Анда без ерак гасырлар тавышын да, бүгенге һәм киләчәк көннәр аһәңен дә ишетәбез.

Халык җырны юлдаш һәм сердәш дип, сабак һәм васыять дип атый. "Җыр – эшнең камчысы", "көй-күңелнең моңы" дигән әйтемнәр яши.

Татар халкының җыр чишмәсе чал гасырлар түреннән агып килә. Юлында карурманнар, биек тау-кыялар очраса да, туктамаган ул чишмә, үзенең сихерле моңнары, тылсымлы авазлары белән

кешеләргә куаныч, юаныч, дәрт биреп һаман аккан, һаман җырлаган. Яңа тормыштан матур аһәңнәр алып ул чишмә бүген дә чылтырап ага.

Җыр чишмәсе чылтырап аксын өчен, бүгенге көндә безгә илһам биреп торучы якташыбыз, авылдашыбыз булуы белән, без һәрвакыт горурланып яшибез. Альберт абый Әсәдулинның моңнарын, җырларын һәркөнне үзебезгә девиз итеп кабул итәбез, шул җыр- моңнар белән дәртләнеп яшибез, тормышны, дөньяны таныргa өйрәнәбез.

Яшь буында татар халкы иҗатына мәхәббәт тәрбияләүдә җырлар әһәмиятле роль уйный. Җыр мирасы – татар халкының бетмәс-төкәнмәс рухи хәзинәсе, күңел көзгесе ул. Үзендә тарихи шигърият һәм көй-моңны берләштергән булуы белән җыр элек-электән халыкның рухи таләпләренә җавап биреп, эстетик ихтияҗын канәгатьләндереп килгән һәм килә.

Мин бу эзләнү эшемне әле күп елларга дәвам итәргә уйлыйм. Чөнки Альберт абыйның эшчәнлеге, аның иҗаты әле һаман да дәвам итә, һәм ул дәвамлы булсын. Аның тормышының, иҗатының ничек булуын күрсәткән материалларны, аның белән үткәргән интервьюларны барлап,авылыбыз музеена тапшырсам, мин бик бәхетле һәм кирәкле эш башкарган булыр идем. Безне сөендереп, дәртләндереп ел саен авылыбызга эзен суытмасын иде. Мин дә аннан үрнәк алып, аның җырларын тыңлап, үземнең язмышымны җыр, музыкага бәйләргә уйлап торам әле. Минем дә хыялларым тормышка ашсын иде. Һәм бу урында “ Амин, амин, амин” диясем генә килә.

Кулланылган әдәбият

1. Фатих Урманче. Татар халык иҗаты. Казан - Мәгариф, 2005 – 383 б.
2. Хрестоматия. Татар халык иҗаты. Казан – Мәгариф, 2004 – 479 б.
3. К. М. Миннулин, Ф. И. Урманче. Татар халык иҗаты. Казан–Мәгариф, 2001–183 б.
4. Р. Х. Шәймәрданов, Ә. Н. Хуҗиәхмәтов. Татар милли педагогикасы. Казан – Мәгариф, 2007 – 399 б.
5. Ә. Н. Хуҗиәхмәтов. Педагогика. Казан – Матбугат йорты, 1998.
6. Ягъфаров Р. Ф. Йомгак таптым: Балалар фольклоры. Казан – Мәгариф 2000 – 159 б.
7. Надиров И. Н. Татар халык иҗаты. Казан – Татарстан, 1980 – 319 б.
8. Орлов Ю. М. Психологические основы воспитания. Москва Издательство – Московского университета, 2000 – 80 с.
9. И. Алмазов. Бишек җырлары. Казан, 2000.
10. З. Мансуров. Җырларыбыз. Казан, 1989 – 542 б.
11. З. Мансуров. Җырлап ачыла күңел. Казан, 1993.
12. “Тәрбия” газетасы. Яр Чаллы, 1999 ел № 12 (34)

«Какая безмерная тяжесть на женские плечи легла...»

МБОУ «Татарско-Танаевская СОШ имени Афзала Шамова» ЗМР РТ

Выполнила: ученица 11 класса Мустафина Алина Равилевна

Руководитель: учитель истории Мирхатуллина Гульназ Рафгильевна;

учитель начальных классов Галиева Гульгана Гарафовна

В мир приходит женщина, чтоб свечу зажечь,
В мир приходит женщина, чтоб очаг беречь,
В мир приходит женщина, чтоб любимой быть.
В мир приходит женщина, чтоб детей родить.
В мир приходит женщина чтоб цветком цвести.
В мир приходит женщина чтоб мир спасти.

Женщина и война. Оба эти слова женского рода. Но они не совместимы.

Женщина и война

Да разве об этом расскажешь-
В какие ты годы жила!
Какая безмерная тяжесть
На женские плечи легла!

Великая Отечественная война была огромным испытанием для советского народа. Все достижения экономики в военный период были бы невозможны без подлинного героизма людей, которые работали не жалея сил, не считаясь со временем и в тяжёлых условиях, делая всё для Победы. Подвиг на фронте смыкался с подвигом в тылу. Усилия тех, кто сражался с оружием в руках, сливались с усилиями тружеников тыла.

Женщина грозных сороковых спасли мир. Они защищали Родину, шли в бой с оружием в руках. Сражались с врагом в небе перевязывали раненых, уходили в партизаны, стояли у станка, рыли окопы, пахали, сеяли, растили детей.

Война не обошла стороной и деревню Карашам Зеленодольского района. С первых же дней на фронт ушло все трудоспособное население, все кто мог держать оружие, всех собрала война. В тылу остались старики, женщины, дети и подростки. Вся работа легла на плечи этого населения. Из книг, документов я узнал о женщинах, которые оказывали непосильную помощь фронту, работая в сельском хозяйстве. Женщины овладели профессиями, раньше считавшимися исключительно мужским. На место трактористов за руль сели женщины и за годы войны доказали, что женщина за рулем не отстает от мужчин, а многие работают лучше чем мужчины.

С этого и началась моя поисково-исследовательская работа о женщинах трактористах. Из рассказов моей бабушки я узнала, что Саттарова Магмура Муталлаповна в годы войны освоила профессию тракториста и 38 лет проработала на тракторе.

Меня это заинтересовало и я начала исследовательскую работу.

Актуальность исследовательской работы.

В 2017 году наша страна отмечает 72-летие Победы над фашистской Германией и данная работа является воспоминанием о Саттаровой Магмуре Муталлаповне.

Задачи исследовательской работы:

1. Из бесед с местными жителями, из газет узнать о трудовой жизни М.М. Саттаровой.
2. Встретиться с сестрой Фирдаусой Сагдиевой и записать воспоминания.
3. Дополнить материалами школьный музей.

Саттарова Магмура Муталлаповна родилась в 1926 году в деревне Карашам. В семье их было 6 детей Хаерлебанат, Галия, Магмура, Зулайха, Фирдауса, Миляуша.

Окончила в Карашамской школе 4 класса. В 14 лет она поступила на курсы трактористок в Нурлатскую МТС. То было суровое военное время. На разных машинах пришлось трудиться Магмуре Саттаровой за 38 лет своей трудовой жизни. В сороковые годы пахала землю на Харьковских колесницах. Помнила Магмура Муталлаповна и пятидесятые годы, когда наравне с мужчинами водила мощный дизель. Тогда же в 1953 году вступила она в партию коммунистов. Шли годы и с ними росло и мастерство старательной трактористки. Ежегодно она пахала, сеяла, обрабатывала почву ни в чем не уступала мужчинам трактористам.

Магмура Муталлаповна неоднократно участвовала на районных и республиканских соревнованиях пахарей и занимала призовые места.

Нередко обращались к ней с различными просьбами специалисты, товарищи по работе. И всегда приходила на помощь это отзывчивая, трудолюбивая женщина. Она делала все возможное, чтобы выполнить работу быстро и хорошо.

В колхозе знали за трактористкой Саттаровой проверять качества работы не нужно. У ней очень высоко развито чувство ответственности за порученное дело. Будь она на весеннем севе или поднимают зябь. Она всегда шла впереди соревнующихся.

За добросовестный труд по итогам восьмой пятилетки Магмура Муталлаповна награждена орденом Трудового Красного Знамени, а за самоотверженный труд в 1973 году передавая трактористка колхоза «Комсомолец» Зеленодольского района коммунистка М.М. Саттарова удостоена самой высокой правительственной наградой – орденом Ленина. Магмура Муталлаповна имеет 5 грамот

Республики Татарстан. 12 районных грамот, 15 колхозных грамот. Она ветеран труда. За доблестный труд она награждена медалями и нагрудными знаками.

Магмура Муталлаповна была депутатом двух созывов Городской Думы Республики Татарстан. Она удостоена звания Почетной гражданки г. Зеленодольска.

Россия всегда была богата героями. Они жили и умирали за нее во все времена, не афишируя свои подвиги на войне и в ратном труде. И мы обязаны внимательно относиться к людям, вынесшим на своих плечах все тяготы, лишения и ужасы Великой Отечественной. С каждым днем все меньше и меньше остается участников тех страшных событий. Но жизнь продолжается. Саттаровой Магмуры Муталлаповны уже нет в живых. 28 августа 2015 года Магмура Муталлаповна умерла. Я считаю, что Магмура апа и все те, кто помогал приблизить победу на трудовом фронте - настоящие герои. Ведь они не жалели ни своих сил, ни своего здоровья, чтобы наши солдаты на фронте не знали нужды в хлебе.

А это всего лишь одна история трактористки Саттаровой Магмуры Муталлаповны , а ведь таких женщин –трактористок не мало. Я испытываю гордость, что такая женщина была среди моих односельчан.

Своё выступление я хочу закончить стихотворением моего дяди Альберта Ильмухаметова

Еракларда калды данлы юлың,
Моңлы җыры корыч атыңның.
Ару-талу белмәс кызы идең
Сөеп туймас бөек халкыңның.

Төшләреңдә генә күргән сыман
Калды синең ул чак түзгәннәр.
Белә аны күктә ходай гына,
Бер үзең дә, янә үзәннәр.

Яшьлегеңнең чәчәк аткан чагын
Илгә дошман кереп утырды.
Бирешмәдең, тырыш хезмәтләрең
Дошманнарның көчен сындырды
Кырык еллап гиздең басуларны,
Илаһи көч табып җаныңа.
Синдәй көчле рухлар ярдәмендә
Сыйлар тулы булды табында
Мендең җырлап корыч атың белән
Кешелекнең бөек тавына.
Кеше өчен мондый бәхеттән зур
Нәрсә булыр икән тагын да.
Маңгаенда тирән сырлар бүген
Язмышларың алда, узганың.
Һәр сырында хезмәт даның юлы
Рәхмәт сиңа, Мәгъмүрә апа,
Тикмәгә син гомер узмады

Мәгърифәтле туган ягым

Гомуми белем бирү бюджет учреждениесе
“Татарстан Республикасының Кайбыч муниципаль районы
Чүти урта гомуми белем бирү” мәктәбе
Эшләде: 9 нчы сыйныф укучысы
Шәрәфетдинова Эльмира Рифат кызы

Фәнни җитәкче: татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Козлова Раилә Навафил кызы

Төп өлеш

1.1.Чүти авылы тарихына кыскача күзәтү

Моннан якынча 400 - 500 еллар элек авылга нигез салынган. Хәзерге Аксубай районының Иске Кармәт (Хәсән Туфанның туган авылы) авылыннан ике туган Тутый кош елгасы буена килеп утырган (хәзерге мәчет урыны). Шуларның берсе - Чүти исемле булган (Болгар халык исеме). Чүти - чүт-чүт итеп ялтырый торган нур дигәнне аңлата. Авылыбызның атамасы шуннан килеп чыккан. Килеп урнашкан ике туган тирә – яктагы урманнарны кисеп, үзләренә чәчәргә җир ясаганнар. Тиздән бу җиргә Сергачтан отставкадагы офицер Кариевлар гаиләсе дә килеп урнаша. Дүртенче гаилә булып алпавыт - морза нәселеннән бер бик булдыклы кеше килеп төпләнә. Шулай итеп, авылга нигез салына. Дүрт гаиләнең җирләрендә дүрт тамга пәйда була: сәнәк, чүкеч, урак, өзәңге (иярнең аяк белән баса торган урыны).

Д. А. Корсаков җыентыгында да Чүти авылы турында мәгълүмат бар. Анда 68 йомышлы, 28 керәшен татары теркәлгән (Сборник 1908, № 194, б.324). А.Артемьев Чүти хакында түбәндәгеләрне яза. Андагы 145 хуҗалыкта 497 ир – ат һәм 503 хатын – кыз көн күргән. Авылда бер тегермән булган (Список 1866, №2745, б.138). 1898 елгы китапта Чүти авылында татарлар яшәгәнлеге искәртелә (Список 1898, №196, б. 66). К. П. Берстель хезмәтләрендә күрсәтелгәнчә, авылда барлыгы 1876 татар кешесе исәләнгән (Список 1908, №14,б.138).

1.2. Мәхәлләләр тарихы

Без Татарстан Республикасының милли архивыннан алып кайткан “Ведомость о магометанских приходах” дигән тарихи кулъязмадан Казан губернасы Цивиль өязенең Чүти авылында 1880-1903 елларда ике мәхәллә булганын төгәл белдек. Аның берсендә Шәрәфетдин Таҗетдин улы Бәширов имам торса, икенчесендә аның улы Габдрахман мулла - хатиб вазыйфасын башкара.

Аңа кадәр дин сабакларын аларның әтисе Таҗетдин алып барган була. Ул үзенең мәхәлләсендә җәдид мәдрәсәсе ачкан. Икенчесендә Мөхәммәтзариф Җәләлетдинов мулла була.

1903нче елны Чүтидә Акъегет авылыннан атаклы хәйрияче – сәүдәгәр Заһидулла Шәфигуллин яңа мәчет төзетә, үзе төзеткән мәдәрәсә каршындагы мәхәлләне ул дәресләр өчен кирәкле уку әсбаплары белән тәэмин итеп тора.

Әлеге уку йортында, дин сабакларыннан башка, арифметика, география һ.б.укыталар.

Мәдрәсә мәктәп бинасы составында 1994 нче елга кадәр укучы балаларга хезмәт итте. Анда 1- 3нче сыйныф балалары укыды.

Чүтидә 1996 нчы елда ике катлы, заман таләпләрен күздә тотып төзелгән яңа мәктәп бинасы ишекләрен ачты. Язын мәктәп алмагач чәчәкләренә күмелсә, җәен күз явын алырлык бакча гөлләренә төренә.

1.3.Мөгаллимнәр нәселе.

1880 елда агачтан беренче мәчет бинасы салына. Анда Таҗетдин Бәширов муллалык вазифасын башкара. Мәчет янына ук мәдрәсә дә ясап куялар. 1885 нче елда икенче мәчеткә дә манара күтәреп, авылда ике мәчет эшли башлый. Аның берсендә Шәрәфетдин Таҗетдин улы Бәширов имам –хатиб хезмәтен үти, икенчесендә аның улы Габдрахман имам - хатиб вазыйфасын башкара. Шәрәфетдин, Габдрахман - икесе дә белемле,читтән мәдрәсәдә белем алып кайткан муллалар булалар.

Бәшировлар нәселеннән (халык теленә мулла нәселе дип кереп калган) гомер - гомергә халыкны белемле итүгә күп көч куючы бик күп мөгаллимнәр чыккан. Алар нәселнең тарихы мәхәллә тарихы белән тыгыз бәйләнгән. Авыл халкы биргән белемнәре өчен аларга бик рәхмәтле.

II бүлек. 2.1. Шәрәфетдин Бәширов нәселе

Икенче мәчетнең мулласы киләчәктә булачак шагыйрь, язучы-прозаик, мәгърифәтче – педагог Зариф Бәширинең әтисе - Шәрәфетдин Бәширов була. Чүти мәдрәсәсе губерна хакимиятендә борчу тудырган. Анда еш кына тентүләр булып, берничә тапкыр ябарга тырышканнар. 1911 нче елның 17 нче октябрендә Бәширов Шәрәфетдин Таҗетдин улы имам –хатип вазифаларыннан читләштерелә.

2.2.Тукай чордашы,татар халкының күренекле мәгрифәтчесе, шагыйрь, язучы, әдәбиятчы Зариф Бәшири

Зариф Шәрәфетдин улы Бәширов (Зариф Бәшири) егерменче йөз башында татар көндәлек милли матбугаты барлыкка килгәннән соң әдәбият мәйданына күтәрелеп чыккан дистәләрчә яңа исемнәрнең күренеклеләреннән берсе. Шагыйрь, язучы - прозаик, мәгърифәтче педагог Зариф Бәшири 1888 елның 5 маенда Чүти вылында туа.

Зарифның әтисе Шәрәфетдин хәзрәт, авылда рухани вазифаларын алып барудан һәм мәдрәсә мөдәррисе булудан тыш, ул заманның барлык авыл имамнары кебек, крәстиян хезмәте белән дә шөгыльләнгән – җан башына тигән имана җирен сукалап иген чәчкән, урган, урман кискән, ат, терлек асраган. Зариф та абый –энеләре белән бергә кече яшьтән шушы мәшәкатьле авыл тормышында чыныгу ала.

Зарифның укуга сәләте, әдәбиятка омтылышы да бик иртә уяна. “Мин җиде яшемдә чагымда укырга – язарга өйрәнгән идем. Минем бөтен бирелеп укыганнарым “Таһир-Зөһрә”, “Бүз егет”, “Мәгъшукнамә”, “Кәҗә бәете”, “Килен бәете” кебек нәрсәләр була торган иде”, - дип яза ул истәлекләр китабында. Аеруча аңа “Йосыф китабы” (“Кыйссаи Йосыф”) һәм “Ярым алма” шикелле әсәрләр сөйкемле күренешләре белән җанланалар; аларның һәрбер юлы мине яктылыкка алып барган юл булып, һәрбер битләре аллы-гөлле чәчәкләр белән бизәлгән бакча мәйданнарына охшап торалар иде”, - дип яза ул.

Чүти -Тау ягының Гөбенә елгасы буена урнашкан һәм Казан ханлыгы чорыннан ук билгеле зур авыл булып, тирә-ягында чуваш авыллары да күп булганлыктан, төбәк халкы милли яктан бер - берсе белән якыннан аралашып, “тел-лөгать алмашып” яшәгән. Шуңа күрә булачак язучы балачактан ук чуваш телен һәм гореф - гадәтләрен тирәнтен белеп үсә, һәм аның әдәби иҗатында да чуваш темасы аерым бер урынны били.

Зариф Бәшири 1906 - 1907 нче елларда Чүти авылы мәдрәсәсендә балаларга белем бирә. Аннан соң илебезнең күп төбәкләрендә яшәп һәм эшләп, күп халыкларның мәдәниятен өйрәнгән, тугыз телдә сөйләшкән . Чуваш, уйгыр, үзбәк әдәбияты турында фәнни хезмәтләр яза.

Чуваш,үзбәк, уйгур телләрен өйрәнеп кенә калмый, аларның тормыш – көнкүрешләрен гореф – гадәтләрен чагылдырган әдәби әсәрләр дә яза. “Ефәк корты”,Чуваш кызы Әнисә” повесте шуларның ачык дәлиле. Башкортстандагы сәнәкчеләр хәрәкәтен яктырткан "Каракош явы”дип аталган повесте дөнья күрә.

Зариф Бәширинең “Чуаш кызы Әнисә” повесте 1910 нчы елда басылып чыга, ләкин әсәр дөнья күргәч, авторга күп кенә үтенеч хатлары килә, укучылар бу әсәрне яңадан тулырак язуын үтенеп сорыйлар. “Бигрәк тә чуашларның үзләренә генә хас тормыш гадәтләрен киңрәк итеп күрсәтүемне үтенәләр”,- ди әдип, үзенең “Замандашларым белән очрашулар” китабында. Бу хатларны алганнан соң Зариф Бәшири әсәрен тулыландыра. Сюжет араларында чуашларның гореф - гадәтләрен, көнкүреш тормышларын, татар һәм чуаш халыклары арасында үзара җылы мөнәсәбәтләрен күрсәтә. Бу әсәр күршедә яшәүче халыклар арасындагы көчле дуслыкны күрсәтүе белән кыйммәтле.

Зариф Бәшири безгә бөек Тукайның, Мәҗит Гафури, Сәгыйть Сүнчәләй, Сәгыйть Рәмиев, Нәҗип Думави һәм ул вакыттагы башка күренекле кешеләрнең чордашы буларак та кадерле. Аның бу истәлекләре "Замандашларым белән очрашулар” дигән баш астында 1968 нче елда Татарстан китап нәшриятында аерым китап булып басылып чыга.

Зариф Бәширинең иҗаты лаеклы бәяләнмәсә дә, аны туган ягында онытмыйлар. Кайбыч районы үзәгендә Чүти авылында әдипнең 100, 110, 120 еллык юбилейлары зурлап билгеләп үтелде. Мәктәбебез бинасында әдипкә истәлек тактасы (авторы – сынчы Фәһим Фәсхетдин) куелды. Чүтидә үткәрелгән юбилей тантанасында улы Сизгернең һәм оныгы Эдуардның әйткән сүзләре дә күңелгә уелды. Эдуард бабасының эшен дәвам иттерүе, эзләнү эшләре белән шөгыльләнүе,Чүти авылына нигез салучы Чүти бабайдан башланып киткән татар ыруы Бәшировлар нәселенең тулы булмаган шәҗәрәсен төзү турында сөйләде.

2.4. Шәрәфетдин мулланың кызлары, оныклары

Кызлары Хәлимә, Рокыя абыстайда укыйлар.

Зариф Бәширинең бертуган сеңлесе Хәлимә Бәширова - Шыгырдан авылында туган телгә хөрмәт тәрбияләгән атказанган укытучы, бөтен гомерен балаларга белем бирүгә багышлаган олы мөгаллимә. Аның хәсрәт, гыйбрәтле үткәне, туган ягын сагыну хисләре тулы шигырьләре укучылар күңелендә үз урынын тапты.

Гөбенә буе булган чиксез матур,
Тирә – якны ямьгә тутырган.
Менә шунда инде безнең нәсел -
Чүти бабай килеп утырган.
Уң як ярда булган яшел болын,
Суң як ярда куе тарлыклар.
Гөбенә суларында йөзеп йөргән
Елтыр түшле көмеш балыклар.
(Х.Бәширова)

III бүлек.

3.1.Габдрахман Бәширов нәселе

Габдрахман 1907 нче елда Буада рус мәктәбен тәмамлап кайта. Шул ук елны беренче мәхәлләдә имам тора, мәдрәсәдә дә укыта башлый. Ә кызларны аның хатыны Рокыя абыстай укыта.

Габдрахман мулланың беренче улы Фатыйх абый башта мәдрәсәдә дин сабагы укыта, аннары ул мәдрәсәдә үк дөньяви белемнәрне дә өстәмә рәвештә укыта башлый. Мәдрәсә ябылып, бу бина башлангыч мәктәпкә әйләнгәч тә, Фатыйх абый анда укытучы булып эшли башлый һәм авылның беренче укытучысы булып тарихка кереп кала.

Икенче улы Вәгыйз абый Бәширов. Бөек Ватан сугышының беренче көннәрендә сугышка алына. Җиңү язын Польша җирендә каршылый.

1965 -1982 нче елларда Чүти урта мәктәбендә математика фәнен укыта. Мәгариф өлкәсендәге нәтиҗәле хезмәте өчен дәүләт бүләкләренә лаек була.

Габдрахман мулланың кызы Әсма апа - РСФСР ның атказанган укытучысы,Чувашстан Республикасы, Комсомол районы, Тукай авылы мәтәбендә озак еллар мәктәп директоры булып эшли.

3.2 Габдрахман кызы Мәрьямбану нәселе

Габдрахман мулланың кызлары Мәрьямбану, Әсма, Мөнирә әнисеннән дин сабагы алалар, кече яшьтән укырга - язарга өйрәнәләр.

Мәрьямбану апа өч бала тәрбияләп үстерә. Уллары Памир, Наил,
династиягә тугры калып, мөгаллимлек юлын сайлыйлар.

Памир Мөдир улы Салихов – РСФСР ның атказанган укытучысы, Чувашстан Республикасы, Батыр районы, Шыгырдан авылы мәктәбендә математика, физика фәннәре укыта.

Лаеклы ялга чыккач, Памир абый татар халкы тарихы белән кызыксына башлый. 2010 нчы елда аның татар һәм чуаш халкының килеп чыгышы, Шыгырдан авылының тарихы буенча фәнни әһәмияткә ия булган “Шыгырдан” исемле китабы дөнья күрә.

Наил Мөдир улы Шыгырдан авылы мәктәбендә 40 ел математика, физика фәннәре укыта.
Эшендәге уңышлары өчен ул “РФСР ның Халык мәгарифе отличнигы” исеменә лаек була

Оныгы Изамиева Римма Наил кызы хәзерге вакытта Шыгырдан мәктәбендә физика, информатика фәннәрен укыта.

Кызы Гөлинәнең олы улы - Ркаил Зәйдулла - безнең горурлыгыбыз. Аның исеме шигърият сөючеләргә шактый таныш. Ул шигъриятькә беркемгә дә охшамаган гаять үзенчәлекле иҗаты, темалары һәм иҗат алымнарының яңалыгы белән килеп керде. Ркаил абый 1962 нче елда Чувашстанның Комсомол районы Чичкан авылында укытучы гаиләсендә туа. Кечкенәдән кызыксынучан, зирәк бала була ул. Инде биш яшьтән укый-яза белә. Сигез яшьләр тирәсендә шигырь чыгара башлый. Икенче сыйныфта чакта ук аның кечкенә хикәяләре "Яшь ленинчы”, "Татарстан яшьләре” газеталарында, "Ялкын” журналы битләрендә дөнья күрә. Унынчы сыйныфны тәмамлар алдыннан аны Татарстан язучылар союзына чакырып алалар һәм, шигырьләрен тикшереп, В.И. Ульянов-Ленин исемендәге Казан дәүләт универстетының татар теле һәм әдәбияты бүлегенә укырга керергә рекомендация бирәләр. Ул чакта ук инде Ркаил абый шактый кызыклы, үзенчәлекле шигырьләрнең авторы була. Казан дәүләт университетын уңышлы тәмамлаганнан соң,ул төрле редакцияләрдә эшли. Хәзер ул Казанда яшәп иҗат итә.

Соңгы елларда " Ел җырчысы”, " Ел китабы”, " Иң яхшы хикәя” конкурслары үткәрелә. Г. Камал исемендәге татар дәүләт театры оештырган " Яңа татар пьесасы” конкурсында Ркаил абыйның " Хөкемдар” пьесасы өченче урынга лаек булды. Ркаил абый бер үк вакытта өч – дүрт жанрда иҗат итүе

белән 21 гасыр әдипләре арасында күренекле урын алып тора. Ул Фатих Хөсни, Муса Җәлил, Габдулла Тукай премияләре лауреаты.

-Һәркем шигырь яза...
Һәм Тукайга
Мөрәҗәгать итә чор аша.
Һәр кешенең үз Тукае!
Мин дә үз Тукаем белән очрашам.
("Кояшлы күзләр" китабыннан)

Күптән түгел аңа Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе дигән исем бирелде. Аның пьесалары Г. Камал, К. Тинчурин, Буа, Әлмәт театры сәхнәләрендә куелып тамашачының мәхәббәтен яулады. Ркаил абыйның төрле елларда дистәләгән китаплары дөнья күрде: "Кояшлы күзләр", "Күрәзә", "Урыс кышын озату", "Ил", "Татар тажы", "Мәгарә", "Ташка ордым башны"…

Ркаил абыйның аерым әсәрләре инглиз, төрек, үзбәк, рус һәм чуваш телләренә тәрҗемә ителеп, төрле басмаларда дөнья күргән. Шулай ук аның башка телләрдән татарчага үз шигъри тәрҗемәләре дә байтак кына.

Гөлинә апаның кызы Рамилә дә татар теле һәм әдәбияты укытучысы һөнәрен сайлый. Менә 30 ел Чувашстанның Чичкан авылында укучыларда туган телебезгә карата мәхәббәт тәрбияли. Яшь буынга белем бирүдә уңышлары өчен "Мәгариф өлкәсендәге казанышлары өчен" күкрәк билгесенә лаек була.

3.2 Габдрахман кызы Мөнирә нәселе

Мөнирә апаның балалары Гиният абый, Нажия апа, Зарифа апа - өчесе дә гомерләрен яшь буынны тәрбияләүгә багышлаган укытучылар булдылар.

Мотыйкова Зарифә 1934 – 1935 нче елларда мәдрәсә каршында оештырылган мәктәпнең беренче укытучыларының берсе була.

Мотыйков Гиният Мотыйк улы - Бөек Ватан сугышы ветераны. Сугышта күрсәткән батырлыклары өчен Кызыл Йолдыз Ордены һәм икенче дәрәҗә Дан Ордены белән бүләкләнә.1935 – 1972 нче елларда Чүти мәктәбендә математика фәнен укыта.

Хәйрулина Нажия апа1948 -1979 нчы елларда Чүти урта мәктәбендә рус теле һәм әдәбиятын укыта. Фидакарь хезмәте өчен дәүләт бүләкләренә лаек була.

Нажия апаның улы Хәйруллин Ринат абый табиб һөнәрен сайлый. Берничә ел Алабуга шәһәрендә хирург булып эшләгәннән соң, аны шәһәрнең медицина училищесына укытучы булып эшләргә чакыралар. Монда эшләү дәверендә ул директор вазифасын үти башлый. Алабуга медицина училищесында 30 елга якын фидакарь хезмәт куя, ола дәрәҗәләргә ирешә.

Йомгаклау

Сүземне йомгаклап, шуны әйтәсем килә: без үз Туган төбәгебез тарихын ныграк өйрәнәбез икән, аның киләчәге турында да тирәнрәк уйланырбыз дигән нигез бар. Үткәнебез турында мәгълүматлар табарга, тарихи фактларны ачарга һәркемнең кулыннан килә. Мәктәпләрдә Туган якны өйрәнү эшен тагын да киң җәелдерсәк, әлегә исән булган өлкән яшьтәге кешеләр белән очрашсак, аларның истәлекләрен һәм сөйләгәннәрен язып алсак, Туган ягыбыз безгә үзенең кабатланмас тарихы һәм матур үзенчәлекләре белән тагын да тирәнрәк ачылыр иде. Аны белү, тарихи истәлекләрне бергә туплау, саклау безгә тормышта үз урыныбызны табарга, Ватаныбызга файдалы булып үсәргә ярдәм итәр. Һәрбер яңа буынның язмышы үткән заман белән аерылгысыз бәйләнештә тора. Бүгенге материаль һәм рухи культурабызның, барлык казанышларыбыз һәм җиңүләребезнең чыганагы әнә шуннан килә.

Авылым тарихын төрле яклап өйрәнгәннән соң, мин түбәндәге нәтиҗәгә килдем: Һәр авылның тарихы булган кебек,Чүтинең дә үткәне, бүгенгесе, гыйбрәтле язмышы, истәлекле урыннары бар. Ил күләмендә барган бер генә вакыйгадан да минем авылым халкы читтә калмаган.

Чүти авылының мәгариф тарихын өйрәнгәннән соң, Бәшировлар нәселенең татар әдәбиятына Зариф Бәшири, Ркаил Зәйдулла кебек олы шәхесләрне һәм халыкны белемле итүгә зур өлеш керткән мөгаллимнәр биргән авыл икәнлеген ачыкладым.

Файдаланылган әдәбият

1. Гарипова Ф. Авылларны сөям жаным-тәнем белән. – Казан:Тат. кит. нәшр., 1998

2. Г.Тукай мирасы һәм милли-мәдәни багланышлар//Г.Тукай тууына 125 ел тулуга багышланган халыкара фәнни-гамәли конференция материаллары. - Казан, 2011
3. Бәшири З. Замандашларым белән очрашулар. - Казан: Татар. кит. нәшр., 1968. - 291 б.
4. Зарипов Р.С. Үткәннәр эзеннән.// Мәгариф.-- 1998.- №7.
5.Салихов П.М. Шыгырдан. – Ульяновск: ОАО “Областная типография “Печатный двор”, 2010.
6. Туган җирем – Кайбычым. – Казан: Идел – Пресс.,

«Я живу, чтобы делать добро»

МБОУ «Нурлатская средняя общеобразовательная школа Зеленодольского муниципального района Республики Татарстан»

Выполнила: Гилязова Ризаля , ученица 9 класса
Научные руководители: Ягудина Р.И., Абзалова С.С.

Рядом с древними стенами Казанского Кремля стоит необычный памятник - старик ведет коня, запряженного телегой с детьми.

Он совсем не похож на другие памятники, не величественный и недоступный: и старик, и лошадь, и телега с детьми, хоть и бронзовые, но какие-то добрые и искренне, словно настоящие, трогательные в своей простоте.

Это памятник известному в России и Татарстане самому активному благотворителю, почетному гражданину Казани Асгату Галимзянову был поставлен 30 августа 2008 года. Он изготовлен на средства семьи первого президента РТ Минтимера Шаймиева**,** это работа скульптора Асии Миннуллиной**.**

Асгата Галимзянова можно назвать скромным героем наших дней, святым человеком, посвятившим свою жизнь и нелегкий труд служению добру и милосердию исключительно по велению души.

Как только не называют этого уникального человека: миллионер из трущоб, святой, чудак, малиновый кардинал, водитель кобылы, но факт остается фактом. Он самый щедрый меценат в нашей стране.

Жил в Казани Человек с большой буквы, не считавший себя героем, хотя при жизни ему был поставлен памятник. Но он настоящий Герой нашего времени. Известность его поразительна. Ведь причина её – не богатство, не блестящая карьера и личный успех. Главное в Асхате Галимзянове – редкий, щедрый талант человеческой доброты.

Асхат Галимзянович Галимзянов родился 2 марта 1936 года в селе Булым-Булыхчи Апастовского района ТАССР. С детства любил трудиться на земле: и за скотиной ухаживал, и рыбу ловил, и траву косил. Уже в 7 лет он наравне с взрослыми заготавливал на зиму сено, дрова. На детские забавы у мальчика времени не было. А по ночам в сарае он лепил из глины кирпичи на продажу.

Детство Асхата пришлось на голодное военное и послевоенное время. Мать на рассвете посылала его рвать крапиву для супа. Однажды в поисках хлеба мальчика отправили в соседнее село, и он упал на дороге без сил. Асхат не запомнил лица мужчины, который поднял его и накормил, но всю жизнь помнил лишь вкус этого спасительного куска хлеба из чужих рук.

Об этом трудном времени Асхат Галимзянович вспоминал: « С войны отец приехал без обеих ног. Были времена, когда мы по пять дней не видели ни кусочка хлеба. Мать суп варила из крапивы, а хлеб пекла из лебеды». Делать добро людям его научил отец.

Закончив восемь классов, Асхат пошел работать в колхоз. Так закончилось его голодное, безрадостное детство, из которого он вынес главное правило: *твори добро другим во благо по зову души и не требуй за это благодарности.*

В 18 лет Асхат, как и все юноши, пошел в армию, после службы поехал в Казань, чтобы поступить учиться и работать. С детства он мечтал стать музыкантом, хорошо играл на гармошке и пел народные песни.

Но жизнь была трудной, надо было работать, рассчитывать на помощь от отца- инвалида ему не приходилось. Сначала Асхат работал милиционером, затем водителем автокрана, извозчиком в Бауманском райпищеторге Казани. Он возил продукты на рынок, чуть позже завел подсобное хозяйство и выращивал там скот.

На колхозном рынке Асхат увидел несметное количество пищевых отходов: арбузные и дынные корки, подгнившие фрукты и овощи… Тогда ему и пришла в голову мысль, что все это можно использовать для выращивания домашних животных. Купив на последние деньги поросят, Асхат Галимзянович организовал для них подземное жилище в сарае по соседству с конем Орликом. Чтобы не заметили соседи, вырыл погреб, подвел воду, свет, сам придумал и сделал агрегаты для подачи кормов, уборки навоза. Навоз приходилось вывозить по ночам на свалку в металлических флягах. Каждую ночь запрягал в санки своих собак. Лошадью не пользовался, чтобы не привлекать внимание стуком копыт. Вставать приходилось в три часа ночи.

12 лет он держал живность в вырытом им погребе на улице Ухтомского, и почти 6 лет об этой его деятельности не знал никто. Заводить скот населению было строжайше запрещено, и Асхат всячески оберегал тайну, держа свое хозяйство в фантастической чистоте.

Оказалось, что выращивать свиней на пищевых отходах очень выгодно. После сдачи выращенной свинины государству, получался неплохой заработок. Асхат не пил и не курил, никогда на это не тратил деньги. Скоро за исключительную честность его позвали сторожить по ночам казанский рынок.

Деньгами Асхат Галимзянов распорядился по-своему: он не купил себе не новой одежды, ни машины, ни шикарной квартиры...

Именно тогда он появился у ворот Казанского детского дома, а тележка запряженная Орликом была полна фруктов. С тех пор возчик с Колхозного рынка стал постоянным посетителем этого детдома. Его повозка всегда была заполнена гостинцами, каждый визит заканчивался катанием на повозке. Ребятишки, многие из которых видели живую лошадь впервые в жизни, были очень счастливы.

Однажды Асхат абый взял с собой любимую гармошку «Казань» и играл для детей внутри здания из-за плохой погоды. Тогда он увидел скромную казенную обстановку, обшарпанную мебель, заштопанное постельное белье. Узнал, что часто дети не могут выйти на прогулку из-за нехватки теплой одежды. А через месяц Асхат Галимзянович привез на своей лошадке десятки шубок из натурального меха. Сказал: “Без теплой одежки настоящего человека не вырастишь”.

Все свои доходы Асхат всегда делил на три части: одна - на развитие хозяйства, другая - на помощь нуждающимся, третья - на собственные нужды, которая всегда была самой маленькой. Он считал, что гораздо важнее купить цветные телевизоры в Дом ребенка, чем в собственную квартиру. А жена, Роза, его всегда поддерживала. Она работала лаборанткой на меховой фабрике. Для этого доброго и скромного человека материальные блага были не самым важным делом.

В то время в детском доме была одна единственная старенькая машина. И вот однажды в воротах этого учреждения снова появился Асхат а на новенькой "Ниве". Без лишних слов передал директору ключи от машины. Потом были куплены детская мебель, велосипеды, телевизор и даже автобус "Пазик".

Детский дом находился в новом районе города, вокруг был голый пустырь. Асхат Галимзянович помог облагородить территорию, оплатил посадку голубых елей. Многих удивляла его непонятная щедрость. А он на все вопросы о смысле его благотворительной деятельности отвечал кратко и ясно: «Я живу, чтобы помогать другим!»

Каждый раз, возвращаясь из детдома, он думал только об одном - чем еще можно помочь обездоленным детям. Он часто вспоминал крапивный суп и хлеб из лебеды, самодельные кирпичи в сарае и пустой стол в родительском доме. Асхат стал помогать другим детдомам. Где бы он ни появлялся, всегда были подарки и ключи от новых машин. Но чтобы все успеть, нужны еще деньги, много денег. Чтобы заработать еще, он увеличил количество свиней и завел коров, потом кур.

На Галимзянова стали жаловаться соседи. Настоящий колхоз посреди обычного уличного двора в миллионном городе. Никаких слов благодарности за помощь детям не было. Вместо этого начались бесконечные проверки.

Начались унизительные допросы. В горисполкоме завели на него досье — папку с надписью «А. Галимзянов, дело № 2891».

Слухи о странном благодетеле детдомов поползли по городу. Сумасшедший! Чудак! Замаливает грехи! А он просто любил детей. Часто его можно было видеть на улице, катающего на своей повозке обычную городскую детвору, или покупающего им печенье, фрукты, шоколад.

Позднее Асхат приобрел заброшенный барак возле железнодорожной насыпи за колхозным рынком и вместе с братом и сыном обустроил там настоящую ферму, с транспортером, приспособлением для изготовления комбикорма и местом для выгула. С огромным трудом добился в администрации города разрешения увеличить поголовье разводимого скота и многократно увеличил продажи мяса. Это была колоссальная работа - в год выращивал до трехсот бычков весом в полтонны.

Не всякий колхоз мог похвастаться такой работой. Доходы постоянно росли, тех огромных денег, заработанных тяжелейшим многомесячным трудом, Асхат и не видел. Они по велению его сердца уходили по адресу человеческой беды. Только один раз он решил купить себе «Волгу», но через некоторое время подарил очередному детскому дому, а для работы выбрал «Газик».

У него всегда можно было взять в долг, но часто долги ему не возвращали. А иногда он и сам не брал деньги, которые ему отдавали.
В его барак, находящийся рядом с железной дорогой, часто приходили люди, отставшие от поезда, а он помогал им, чем мог: поил, кормил, оставлял ночевать и снабжал деньгами на билеты.

С годами благотворительная деятельность Асгата Галимзянова расширялась, его уже знали не только в детских домах Татарстана, но и соседних регионах.

Галимзянов был первым, кто помог семьям ликвидаторов аварии на Чернобыльской АЭС, пришел на помощь жителям разрушенного землетрясением Спитака в Армении, помог семьям моряков, погибших на подлодке «Курск. За годы своей благотворительной деятельности Асгат Галимзянович подарил разным детским домам в общей сложности более 75 автомобилей.

Сколько сделал добра Галимзянов, вряд ли кому-то удастся посчитать. Сам он всегда старался помогать людям без лишней огласки. Ведь главное – помочь, а не сообщить об этом всему свету. Кому он только не помогал: детские дома в Татарстане, Башкирии, Чувашии, Ивановской области, на Украине, а также в других регионах и странах. Разрушенная Грузия после схода снежных лавин, Чернобыль, беженцы из Чили, дети пострадавшей от войны в Южной Осетии... В детские дома передано более **80** автобусов! Не поддаётся счёту количество телевизоров, шубок и пальтишек,

башмаков и игрушек, которые он передал в приюты, интернаты, дома малюток, инвалидов, престарелых.

Никогда не забывал Асхат Галимзянович и о родном селе. Он помог очистить озеро, построить и обустроить мечеть, дом престарелых, проложить в село асфальт, водопровод - все на свои честно заработанные нелегким трудом деньги.

Несколько лет он строил в селе большой каменный дом. 1 сентября, как только дом был готов, передал его местному детскому саду вместе с ключами от новенького автобуса для сельской школы. Свою двухкомнатную квартиру в центре Казани он подарил многодетной семье, приехавшей из Казахстана.

«Деньги для меня не главное. Важно, чтобы дети, у которых нет родителей, хорошо жили. Не надо воровать, пить, надо просто работать и хорошо жить», - так считал Асхат абый.

Постепенно Асхат Галимзянов становился известным, и не только в Татарстане. 1988 году в Москве состоялась первая конференция Детского фонда Альберта Лиханова, ее делегатом стал и Асгат Галимзянов. С 1 октября 1999 года он был сопредседателем правления Татарстанского республиканского отделения Российского Детского фонда, почетным членом этого Фонда.

В 1997 году популярный журнал «Огонёк» посвятил подвижнической деятельности А.Галимзянова большой очерк под заголовком «Малиновый кардинал. Герои минувших дней, что они для нас сегодня?». В очерке, в частности, говорилось: ***«…Первый татарский капиталист, на 20 лет опередивший время, или святой, жизнь которого всем нам не то пример, не то укор? Сумасшедший – или единственно нормальный человек в каком-то нескончаемом дурдоме?»***

После публикации очерка редакция журнала и сам Асхат Галимзянов получили сотни взволнованных откликов из всех уголков России и многих стран СНГ.

«Как хочется верить в существование таких людей, как Асхат Галимзянов – бескорыстных, скромных, самоотверженных в своей заботе о людях. Люди, подобные Асхату Галимзянову, необходимы нам как воздух, как глоток свежей воды…»,- *писал один из читателей журнала.*

Известный писатель Диас Валеев А. Галимзянова «***человеком особой души, человеком новой эпохи, новых побуждений и великой доброты»***.

«Я свой народ любил и тогда, и сейчас — одинаково. Все равно, разрешено или нет, животных держал, людям помогал, хоть Советский Союз, хоть Россия. Я живу, чтобы делать добро», — говорил Асхат Галимзянович.

Человек благородной души. Где же истоки его безграничного милосердия?

Асхат абый говорил, что каждому человеку дана возможность проявить свои дарования в том или ином добром деле. Только работой с прилежанием, только честно и добросовестно. Именно такой работой на честном промысле сумел он заработать деньги и посвятить многие годы жизни заботе о детях-сиротах, тех, кто лишён полноценного детства.

Если бы раньше простому извозчику Ахгату Галимзянову сказали, что ему при жизни поставят памятник, он бы не поверил и долго смеялся. Однако, памятник поставили, да еще в центре города, на площади Тысячелетия, рядом с казанским Кремлем..

Этот памятник изготовлен по инициативе М.Ш.Шаймиева и на его собственные средства

Великий татарстанский благотворитель был награжден орденами Трудового Красного Знамени, «За заслуги перед Республикой Татарстан». В конце 2007 года в Москве ему была вручена Международная премия святого апостола Андрея Первозванного «За Веру и Верность» - за милосердие и обширную благотворительную деятельность.

Асхат Галимзянов – лауреат редкой международной награды – Золотой медали имени Л.Толстого «За выдающийся вклад в дело защиты детства».

3 января этого года пришла печальная новость - на 80-м году жизни скончался известный татарстанский благотворитель Асхат Галимзянов. Государственный Советник Татарстана Минтимер Шаймиев, выступая на траурном митинге, назвал Галимзянова «святым человеком и целым явлением, личностью, посвятившей свою жизнь служению добру».

Асхата Галимзянова похоронили на Ново-Татарском кладбище Казани.

Сегодня об этом удивительном человеке написано немало книг и статей. Одни относятся к нему как к святому, другие считают едва ли не сумасшедшим. Ясно одно — таких людей на земле очень мало. А обычный пенсионер из Казани- Асгат Галимзянов – стал настоящей легендой 20 века. О себе он говорил: « ***Я считаю себя самым счастливым человеком и жизнь свою прожил не напрасно. Давайте же, мои дорогие, ценить жизнь, помогать друг другу, проявлять в нужную минуту заботу и внимание, чтобы сделать нашу жизнь добрее и лучше».***

Асхат Галимзянов считал себя счастливым человеком, поскольку «выполнил своё единственное призвание в жизни — помогать людям».

«Тапшырылмаган хатлар»

(Фатых Каримнең фронттан язган хатлары)

МБОУ «Нурлатская средняя общеобразовательная школа Зеленодольского муниципального района Республики Татарстан»

Выполнила: Гилязова Ризаля , ученица 9 класса
Научные руководители: Ягудина Р.И., Абзалова С.С.

Төннәр буе хатлар яза
Фатыхына Кадрия,
Назлы сүзләр белән урә
Саф хисләрдән такыя.
Йөрәкләрне йөрәкләргә
Бәйлиләр безнең хатлар,
Күңелләрдән күңелләргә
Күпер сала бит алар.
Утта янмый, суда батмый
Чын мәхаббәт хатлары,
Явыз үлем дә җиңә алмый
Өзелеп сөйгән ярларны.
Елый-елый хатлар яза,
Йөрәге тулы яра...
Сугыш бирә каты җаза-
Җан сөйгәннән аера.
Сүзләр түгел, хисләр ята
Ак кәгазъ битләренә.
Сүзләр түгел, яшьләр тама:
Сизелә эзләреннән.
Күздән түгел, ә күңелдән
Тама кайнар тамчылар...
Мәңгелек югалтуларга
Кадрия ничек чыдар?
Өметләнә, алыр, диеп,
Шул хатларны сөйгәне,
Ышана ул, аңлар, диеп,
Җаны ничек көйгәнне...

Оча сылуның хатлары
Ут эченә, афәткә...
Була мени чикләр куеп
Җиңелмәс мәхаббәткә!?
Яу кырында калды Фатих,
Ачы язмыш кулында.
Табалмады аны хатлар
Шомлы сугыш кырынды.
Фатих үлде, гүргә керде,
Кадриясе белмәде.
Көндә аңа хат җибәрде,
Югалтуны сизмәде...
Кадриягә кире кайтты
Тапшырылмаган хатлар.
Изге сөю шаһидларын
Тап төшермичә саклар!
Бер хатны да ачмады ул,
Фатихка дип саклады,
Күп газаплар кичерде ул,
Мәхаббәтен сатмады.
Шундый матур, шундый көчле
Бу дөньяда кем сөя!?
Мәңге сүнмәс ике йолдыз -
Фатих белән Кадрия.

Известные татары моего края: поэт - Лилия Газизова.

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение « Средняя общеобразовательная школа с углубленным изучением отдельных предметов» города Буинска РТ

Выполнила: ученица 8 А класса Храмова Анастасия Андреевна
Руководитель: Каримуллина Гульгена Завдятовна,
учитель татарского языка и литературы

Биография поэта.

Лилия Газизова — поэт, эссеист.Родилась в Казани (Россия, Республика Татарстан) в семье профессора истории РивкатаКурбангалиевичаГазизова. Окончила Казанский медицинский институт и Московский Литературный институт им. М. Горького (1996). Шесть лет проработала детским врачом. Ныне – руководитель секции русской литературы и художественного перевода Союза писателей Татарстана.

Автор десяти книг стихов, в том числе в переводе на английский, польский, румынский и турецкий языки. Первая книга «Черный жемчуг» опубликована в начале 90-х с предисловием А. И. Цветаевой.

Известна и как переводчик татарской поэзии на русский язык. Составитель ряда антологий русской и татарской поэзии.

Стихи переводились на английский, арабский, немецкий, польский, сербский, македонский, турецкий, армянский, румынский, латышский языки.

Стихи вошли в ряд зарубежных антологий, переводились на английский, французский, немецкий, польский, сербский, македонский, турецкий, армянский, румынский языки.

Публиковалась в журналах «Знамя», «Арион», «Дружба народов», «Октябрь», «Современная поэзия», «Кольцо А», «Дети Ра», «Крещатик», «Сибирские огни», «Юность», «Зинзивер», «ФутурумАРТ», «Поэзия сегодня» (Польша), «Татарстан», «Идель», «Казань», в «Литературной газете», «Литературной России», альманахах «Истоки», «День поэзии» и других.

Лауреат литературных премий им. Г. Державина, им. А. Ахматовой (журнала «Юность», 2012), им. В. Берестова (2012), премии «За вклад в культурное сотрудничество» Международного фестиваля

«Европейская весна поэтов» (Кишинёв).Дипломант всероссийского конкурса им. А. Боровика («Честь. Мужество. Мастерство»).
Организатор Международного поэтического фестиваля им. Н. Лобачевского (Казань) и Международного Хлебниковского фестиваля ЛАДОМИР (Казань – Елабуга).
Участник международных литературных фестивалей в Польше, Румынии, Черногории, Армении, Турции, Молдове и др.
Член Союза российских писателей.
Живёт в Казани.

Творчество Л.Р.Газизовой.

Надо отметить, творчество Лилии Газизовой известно многим. Первый сборник стихов «Черный жемчуг», который вышел в 1995 году, был замечен не только казанскими любителями русской поэзии. В предисловии к сборнику Анастасия Ивановна Цветаева так охарактеризовала творчество молодого поэта: «Стихи Лилии Газизовой настолько не похожи на стихи других поэтесс, настолько оригинальны, что даже найти им название, было нелегким делом. Они одновременно тянутся и к старине, к истории своего народа, - вместе с тем являются новаторством».

«Меня нельзя не полюбить!
Так хороша.
Полна преданий и легенд моя душа.
«Юность»
Я была почти инфантой
И княжной.
Милой карлицей пикантной
И смешной.
Я любила наряжаться
И любить
Восхищать и восхищаться.
Просто –быть.»
«Люблю деревья – не цветы
За высоту и необьятность,
Геометрическую ясность,
Их очертания просты…»

Отец Лилии Газизовой – РивкатКурбангалиевичГазизов родился в деревне ТингашиБуинского района. Его отец пропал без вести в ВОВ, мама Бибиасма вырастила его одна. Окончил …, профессор истории.
Любимой бабушке БибиасмаГафиатулловне , в гостях у которой проходили незабываемые летние деньки, посвящено стихотворение «Мимо дома своего..» . (1993)

Одна из глав сборника «Зимние арабески» называется «Внучка Буа», где автор в своих стихах часто упоминает о своем счастливом и безмятежном детстве, проведенном в деревне .

«Бабушка шепнула мне,
Что я княжна,
И род мой княжеский.
Но я была комсомолкой
И засмеялась только….»

Новаторством по форме и содержанию стала изданная в 2001 году отдельной книгой «Поэма беременности», которая сразу привлекла к себе внимание читателей. Потом была «Лирическая поза», где откровенность и грациозность, мастерство и безыскусность – вот поэтический сплав, придающий поэзии Газизовой неординарность.
«Меняюсь я, меняется мое представление о жизни. Был период, который, к счастью, не затянулся, когда по старому писать не хотелось, а по - новому не получалось. Стала писать прозу, казалось, что стихи покинули меня. Я ошиблась.», пишет поэтесса в предисловии своего нового сборника «В ладу с размирьем».

Еще не тридцать семь,

Уже не двадцать восемь,
И горькие слова
Я не роняю оземь.
Еще люблю весь мир,
И миром я любима….

Безграничной материнской любовью к своим детям пронизано стихотворение, посвященное сыну Эмилю и дочери Сююмбике

«Я люблю своих чудовищ
Безнадежно и светло,
Я люблю их лица, рожи.
Их проделки, редкость слез.
Я люблю их стыд и глупость
Нету чувства слаще, проще.
Я люблю своих детей.»

«Сын! И мой! Зеленоглазый
И смешной.
В каждую минуту разный
И родной.»

В самом центре Казани есть Гостиница «Булгар» - одно из мемориальных мест, связанных с жизнью и творчеством великого татарского поэта Габдуллы Тукая. Он жил здесь (с перерывами), начиная с октября 1907 года. В этом старинном доме на улице Кирова прошло детство Лилии Газизовой.

«Для меня этот город много значит. Люблю его закоулки, памятники, старинные дома и скверы. Я прожила двадцать лет в доме, где более ста лет назад жил Тукай. Но в то же время чувствую себя, как дома, почти в любой стране, сразу включаюсь в новые реалии. А отель, в котором останавливаюсь, называю домом.»

Она не может не упомянуть это в своем творчестве:

Я прожила в нем двадцать лет –
Старинном, трехэтажном, расном.
А век назад здесь сам Тукай
Сгорая, вспоминал о разном.
«Я шла по улице Тукая…
Там школа была,
Удивительно,
Как в моем городе
Все связано с Тукаем –
И детство,
И юность…»

Любимой сестре Ляйсан посвящены многочисленные стихи.

«Я и она – красивы и страшны
В ранимой гордости. Глаза – костры.
Нам снятся одинаковые сны.
Мы – две сестры.»
«Мы с тобой два ветра в поле,
Две сестры.
Намагниченные в ссоре
Две иглы.
Мы – две родинки смешные
На лице.
Две жемчужины речные
На венце…»

Как у любого человека, у Лилии тоже в жизни было много увлечений. В детстве - музыка, блестяще окончила школу по классу скрипки, медицина, хотя и не стала профессией всей жизни, дала определенный старт в жизни.

«…в школе номер одиннадцать
Я отличница и активистка.
Как рады ролители золотой медали!...
Еще я хочу стать
Самой красивой в мире
И олимпийских игр
Неоднократной чемпионкой…»

Лилия Газизова, хотя чемпионкой олимпийских игр не стала, но первенство среди леди автогонщиц никому не отдала

«А вместо коня мне машина дана,
Бескрайнюю степь заменила дорога.
Качу по асфальту – лихая княжна –
Быстрей и быстрей от родного порога…»!

Она любит смотреть на воду, быструю езду на автомобиле и бессонницу. А ещё она любит путешествовать, и в прошлом году побывала в 12 странах. Ее жизненный принцип «Если можешь помочь, помоги!».

«…и больше, чем раньше, я верю в людей.
Бывает, весь мир я люблю.
Обиды от жизни все чаще теперь
Я внешне спокойно терплю…»

Когда у поэтессы в одном из интервью спросили:
Татарская культура существует с вами параллельно или вы как-то взаимодействуете?
То она ответила так:
- В двадцать лет я написала: «Я третья поэтесса с фамилией татарской!». Мои - национальность и происхождение для меня не пустой звук. Я ощущаю себя частью татарского народа, как бы пафосно это ни прозвучало. В моих стихах и эссе прослеживаются татарские мотивы. Благодаря папе, профессору истории, который требовал, чтобы дома говорили по-татарски, я владею языком.
Перевожу татарскую поэзию на русский язык. При моём участии как составителя и переводчика вышли сборники переводов татарской литературы на русский язык: «Современная татарская поэзия», «Современная татарская проза», Антология «Из века в век. Татарская поэзия», избранное Габдуллы Тукая «Фаэтон весны».
В своих стихах Лилия Газизова старается заложить к людям следующее:
- Мне хочется, чтобы они удивляли, согревали, заставляли задуматься, иногда даже раздражали или возмущали. Главное, чтобы не оставляли равнодушными. И я ни в коей мере не ставлю целью кого-то учить.

При непосредственном ее участии в период 2007 – 2010гг. вышли в свет Антология русской поэзии Казани 1940-2005гг., солидный том татарской поэзии «Из века в век». Этих книг действительно нет в продаже. Чем они дороги поэту?
Работе над русской антологией она посвятила два года. Она быстро разлетелась по миру. Это своего рода поэтическая мозаика Казани. Там даже есть поэт, о котором никто не знал: Юрис Михеев, рано ушедший из жизни. О нем вспомнил лишь Рустем Кутуй и продиктовал по телефону 8 его строчек. Но каких! Этот поэт остался в истории, и это большая радость. Сборник татарской поэзии 20 века, изданный в Москве, содержит ее переводы. После 1957 года это вторая по счету антология татарской поэзии. А вместе с Сергеем Малышевым мы подготовили к печати также книги «Современная татарская проза» и «Современная татарская поэзия». И, конечно, книга стихов Гавриила Державина - целая Вселенная поэта в процессе работы над этим изданием.

На вопрос: какая из ваших поэтических строк лучше всего отражает ваш характер?
- «Я слишком часто смею сметь…».

Как относятся к ней земляки? С ее творчеством знакомы многие. В нашей школе вечера поэзии с ее участием проходят частенько, поскольку здесь ей всегда рады! Учительница татарского языка и литературы Каримуллина ГульгенаЗавдятовнаявляется кузиной поэтессы. Она вместе с библиотекарем школы организовывает литературные вечера, где учащиеся наизусть читают ее стихи, задают вопросы, обмениваются впечатлениями от прочитанных произведений.Имя Лилии Газизовой значится в энциклопедии знаменитых людей Буинского района и в книге «Буаягым – тау ягым».

- Чем занимаетесь, вернувшись из Парижа?
- Подготовкой к Пятому международному литературному фестивалю имени Велимира Хлебникова «Ладомир», который пройдет в Казани в конце апреля. Приедут поэты из Москвы, Красноярска, Эстонии. Также приглашены известный литературный критик и поэт Марина Гарбер из Люксембурга, поэт и редактор международного журнала «Интерпоэзия» Андрей Грицман из Нью-Йорка... Понимаете, чем больше езжу по миру я, тем активнее расширяется география участников моих казанских фестивалей. Получается, что сначала люди знакомятся со мной, а потом - с моим городом...

Выводы

Приступив к созданию проекта, я обратила внимание на то, что мои сверстники мало интересуются историей родного края, а многие не могут назвать людей, прославивших Буинский район. Я приняла решение – собрать материал о поэте, чье детство неразрывно связано с моим родным краем, чье детство прошло в моей родной деревне Тингаши. Проанализировав собранную информацию, я приступила к разработке варианта решения проблемы. Посетила дом, где прошло детство Лилии Газизовой, побеседовала с ее родственниками, собрала материал о его творчестве из различных источников и пришла к выводу:

Л.Р.Газизова - поэт, эссеист.Ныне – руководитель секции русской литературы и художественного перевода Союза писателей Татарстана.Лауреат литературных премий им. Г. Державина, им. А. Ахматовой (журнала «Юность», 2012), им. В. Берестова (2012), премии «За вклад в культурное сотрудничество» Международного фестиваля «Европейская весна поэтов» (Кишинёв).Дипломант всероссийского конкурса им. А. Боровика («Честь. Мужество. Мастерство»). Организатор Международного поэтического фестиваля им. Н. Лобачевского (Казань) и Международного Хлебниковского фестиваля ЛАДОМИР (Казань – Елабуга). Участник международных литературных фестивалей в Польше, Румынии, Черногории, Армении, Турции, Молдове и др.
Член Союза российских писателей.

Л.Р.Газизова– автор десяти книг стихов, в том числе в переводе на английский, арабский, немецкий, польский, сербский, македонский, турецкий, армянский, румынский, латышский языки.

Окружающий мир и человек неотделимы друг от друга, они сосуществуют естественно и органично на его картинах. Источником вдохновения для художника является красота родной земли, малой Родины. Картины Мадарина несут заряд бодрости и оптимизма.

Л.Р.Газизова – признанный поэт. Стихи проза публиковались в журналах «Знамя», «Арион», «Дружба народов», «Октябрь», «Современная поэзия», «Кольцо А», «Дети Ра», «Крещатик», «Сибирские огни», «Юность», «Зинзивер», «ФутурумАРТ», «Поэзия сегодня» (Польша), «Татарстан», «Идель», «Казань», в «Литературной газете», «Литературной России», альманахах «Истоки», «День поэзии» и других.

Личностью и творчеством поэта Лилии Газизовой по праву может гордиться Буинская земля и все, кого интересует ее поэзия.

Список использованной литературы

2009 – 2014 гг.

Г а л и м у л л и н а А. Образ лирической героини в поэтическом мире Лилии Газизовой // Татьянин день: сборник статей и материалов всероссийской конференции «Литературоведение и эстетика в XXI веке(21-24 янв. 2009 г., Казань). – 2009. – Вып. 6. – с. 171-177.

Ч е р н о у с о в а Е. Поэт в России – больше, чем поэт! Но целлюлоза, к счастью, в дефиците // «Казанские ведомости», № 32 (5002), 2010, 5 марта.

С и д о р о в а Т. Лилия Газизова:«Если можешь помочь – помоги!» // «Аргументы и факты – Регион», 2011, 23 марта.
Е р м а к о в а А. Долгое очарование // «Литературная газета», № 43 (6343), 2011, 02 ноября.
Г а л и м у л л и н а А. Поэзия казанской поэтессы Лилии Газизовой // Диалог культур: сборник статей и материалов Международной научно-практической конференции «Славянская культура: истоки, традиции, взаимодействие. Кирилло-Мефодиевские чтения»(17 мая.2011 г., Москва). – 2011. – с. 175-180.
С а в е л ь е в а С. Неевклидовы рифмы // «Литературная газета», №3 (6354), 2012, 25 января.
К о р я к и н О. Казанской поэтессе присудили премию Ахматовой // «Российская газета», 2012, 30 января.
Ф о н а р ё в Н. «Наследники давних традиций // «НГ EX LIBRIS», 2012, 22 марта.
К о р о в и н А. Казань учит толерантности // «НГ EX LIBRIS», 2012, 07 июня.
Л а р и н а М. Вкус поэтического мёда // Республика Татарстан. № 82 (6443), 2012, 27 апреля.
М и х а й л о в И. Татарская сирень по-английски и по-турецки // «НГ EX LIBRIS», 2012, 06 сентября.
К у л а к о в а М. Рифмы из углов и параллелей. // «Нижегородские новости», 2012, 11 декабря.
Г о р о в а я С. Февральские верлибры // «НГ EX LIBRIS», 2013, 07 марта.
Х а р ч е н к о В., Л е в и н а Е. Татарская сирень // «Homolegens», 2013, № 2.
Ч е р н я е в а Е. Хлебниковский фестиваль // «Звезда Поволжья», № 43 (634), 2013, 25 апреля – 7 мая.
Ч е р н я е в а Е. Волошинский фестиваль // «Звезда Поволжья», № 67 (648), 2013, 24 – 30 октября.
М о и с е е в В. Неевклидов интерес пересечения поэтов // «Оренбургская неделя», №50, 2013, 11 декабря.
Л а р и н а М. Пир поэтических планет // «Литературная газета», №50 (6443), 2013, 18 декабря.
С а ф р о н о в а Е. Простые вещи Лилии Газизовой// Казань. – 2013, № 12.
Е р м а к о в а А. Четверо в декабре // «Литературная газета», № 51-52 (6444), 2013, 25 декабря.
Х л е б н и к о в О. В своей ежедневной стране // «Дружба народов». – 2014, № 3.
Ч е р н я е в а Е. Поэты-передвижники // «Звезда Поволжья», № 12 (692), 2014, 3 – 9 апреля.
D a n i l o v N. OpoetadinTatarstan: LilyaGazizova // «Ziaruldelazi» (на румынском языке), 2014, 9 июня

Врач от бога
Врач -онколог Шайхелисламова Назия Шараповна

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Лицей №1 Зеленодольского муниципального района РТ»

Выполнила: ученица 8А класса Туранова Дарина Алексеевна
Проверила: учитель татарского языка и литературы
Абдуллина Фания Зуфаровна

Что самое главное для врача? Высокая квалификация, человечность, сочувствие чужой беде. Понимание и готовность оказать своевременную помощь. Всеми этими качествами в полной мере обладает Назия Шараповна, - характеризует ее каждый, кто был у нее на приеме, кто сталкивался с бедой, связанной с болезнью. Многие знают ее как признанного Доктора с большой буквы, фанатично преданного своей профессии.

Яркий жизненный путь Назии Шараповны Шайхилисламовой — образец самоотверженной борьбы с тяжелейшими человеческими недугами. Гинеколог высшей квалификационной категории, хирург-онколог, Назия Шараповна внесла огромный личный вклад в развитие онкологической службы города Зеленодольска и Зеленодольского района Республики Татарстан.

Родившись в Средней Азии, Назия Шайхилисламова с детства мечтала стать врачом. В 1960 году после окончания с красным дипломом Самаркандского государственного медицинского института имени И.Павлова она работала в участковой больнице. В октябре 1960 назначена заведующей хирургическим отделением Ходжиабадской районной больницы Андижанской области Узбекской ССР. Пройдя в Ташкенте первичную специализацию по онкогинекологии, Назия Шайхилисламова стала врачом-гинекологом Андижанского областного онкодиспансера. Среди одиннадцати хирургов она была единственной женщиной.

Профессиональная карьера складывалась удачно, вышла замуж, родила четверых детей-словом, жизнь к сорока годам шла размеренным темпом по твердой колее. Однако тревожило-двойняшки, родившиеся последними, беспрерывно болели. «Я не ложилась спать без приготовленного стерилизатора со шприцем, в любой момент могла подскачить температура». Все испробованные способы методы лечения не приносили желаемого результата. И тогда мама, чтобы спасти своих малышей, решила сменить климат и уехать из Средней Азии. Решение далось нелегко. Поначалу не нашло оно поддержки и среди близких. Но отважная женщина, в 1974-м уехала с мужем и четырьмя малолетними детьми на историческую родину — в Республику Татарстан, где ей сразу предложили хорошую должность в казанской клинике. Не раздумывая, предложили остаться в столице. Но Назия Шараповна сказала, как отрезала: «Не за тем я сорвалась с насиженного места, чтобы жить в крупном загазованном городе. Мне нужен для детей чистый воздух, здоровая экология». В то время Зеленодольск еще имел славу одного из самых чистых и зеленых городов республики, поэтому на наше счастье выбор пал именно на него.

Горздрав Зеленодольска с удовольствием принял квалифицированного специалиста, оказал помощь в решении жилищных и бытовых проблем, чтобы Назия Шайхилисламова смогла окунуться в работу с головой. Назия Шараповна вела консультативные приёмы в роддоме Зеленодольской центральной районной больницы, с филигранной точностью выполняла сложнейшие операции, дежурила по ночам, трудилась в стационаре, где добилась открытия двух так называемых «опухолевых» палат, и тем самым положила начало созданию онкогинекологической службы города и области. Она наладила деятельность сети смотровых кабинетов во всех лечебно-профилактических учреждениях города и области.

По её настойчивой инициативе были организованы обходы «из дома в дом» (подворовые) и регулярные профилактические осмотры женского населения Зеленодольска. Ранняя диагностика опухолей позволила предотвратить развитие раковых заболеваний у сотен пациенток. Назия Шараповна лично обучала специалистов на местах, читала лекции по онкогинекологии в медицинском училище города и сама не переставала повышать свою квалификацию. Она окончила курсы по циклу «Химио-гормонотерапия злокачественных опухолей» в Ленинградском ГИДУВе и в Казанском ГИДУВе им. В.И. Ленина. В Одесском международном научно-медицинском центре «Здоровье семьи» прошла обучение методам криохирургии и кольпоскопии. В 1992 году Назия Шараповна перешла на должность врача-онколога в онкологическое отделение ЦРБ, чуть позже получила образование в Москве по курсу «Современная противоопухолевая химиотерапия». До 75 лет Назия Шараповна была практикующим хирургом, проводила сложные операции. А с 2009 по2016года она трудилась врачом онкологом-гинекологом консультативно-диагностической поликлиники МБУЗ «Зеленодольская ЦРБ».

Заключение

Её заслуги перед отечественным здравоохранением высоко оценены государством. Н.Ш. Шайхилисламова отмечена почётными грамотами президиума Андижанского обкома профсоюза медицинских работников, облздравотдела города Андижана, администрации родильного дома и медицинского училища города Зеленодольска, ей присвоено звание «Ударник коммунистического труда», она награждена медалью «Ветеран труда». Назия Шараповна удостоена грамот от общественной противораковой организации «Надежда», администрации городской больницы №2, благодарственных писем от общественного противоракового фонда Татарстана, МУ «Управление образования исполкома Зеленодольского муниципального района РТ», Министерства здравоохранения РТ. Врач-онколог Зеленодольской больницы включена в энциклопедию «Лучшие люди России», в 2010году Назия Шараповна стала победителем республиканского конкурса «Женщина года» в номинации «Гордость Татарстана».

Творчески щедро одарённый врач, цельная личность, учёный, блестяще знающий многие аспекты фундаментальных наук, Назия Шараповна пользуется заслуженным уважением в медицинском сообществе республики, и сегодня она в заслуженном отпуске.

Она –отзывчивый человек, которая готова помочь каждому, в какое бы время суток к ней ни обратились. Она-любящая мать, сумевшая воспитать четверых детей, для которых она-добрый друг, строгий критик и надежная опора. А еще она прекрасный садовод-огородник и цветовод. В конкурсе,

который проводился ко дню города 2004году, она стала победителем в номинации «Лучший палисадник».

И все таки главное ее призвание-заботиться о здоровье людей. Назия Шараповна доктор от бога, диагност от Бога. Человек с душой и большим золотым сердцем. К каждому пациенту очень внимательна, относится к своей работе на совесть. Пример для молодых докторов нашего времени.

Эта работа помогла мне понять, что наша земля полна великими и известными людьми, одним из есть Шайхелисламова Назия Шараповна. Я узнала много нового об этом человеке. В процессе работы я научилась работать с разными источниками информации, искать сведения и данные, записывать воспоминания со слов других людей .

Я думаю, что работа принесла пользу не только мне, но и людям которые интересуются о жизни Назии Шараповны. Я так же узнала биографию Н.Ш.Шайхилисламовой, интересные случаи из ее жизни, ее огромный вклад в медицину и здоровье земляков.

В ходе своей исследовательской работы я выяснила, что наш район прославили многие замечательные люди. Я поняла, что люди работают , чтобы изменить жизнь , стремятся к лучшему , верят в будущее. А еще я поняла, что в жизни можно многого достичь, прилагая усилия и упорства.

Список литературы:

1.Ирина Новикова «Она оперирует и в 70 лет» // Зеленодольская правда., 14.10.2004, №199-201, стр6.
2.Виктория Полосухина «Наша землячка-гордость Татарстана» // Зеленодольская правда., 5.09.2012, №70, стр19.
3.Аида Гуниятуллина «Онколог из Татарстана пополнила список «Лучших людей России» 116.ru/text/newsline/551892-print.html интернет-ресурс
4.Врач онколог Назия Шайхилисламова включена в энциклопедию «Лучшие люди России» http://minzdrav.tatar.ru/ интернет-ресурс

Якташ шагыйребез – Мансур Крыймов

Татарстан Республикасы Апас муниципаль районы
Чури – Бураш төп гомуми белем бирү мәктәбе
Башкаручы: 9 сыйныф укучысы Фәйзуллин Илдар Рәшит улы
Җитәкче: татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Шәфигуллина Гүзәл Фәрит кызы

Яктырта безнең тарихны

Нуры сүнмәс шәхесләр...(Ш.Галиев)

Кеше кайда гына яшәмәсен, хезмәтендә нинди генә биеклекләргә ирешмәсен, аның күңелен һәрчак җылытып, рухландырып торучы бер изге урын бар. Ул – туган җир!

Без – Апас ягы, Тау ягы кешеләре. Эшчән, кунакчыл, бай тарихлы төбәктә тууыбыз белән горурланып яшибез. Бәрәкәтле, борынгы болгар бабаларыбыз гомер учагын тергезгән Тау ягы бай андый нуры сүнмәс шәхесләргә.

Тау ягы - батырлык һәм илһам бишеге дә ! Ул татар дөньясына, илебезгә бик күп Советлар Союзы һәм Социалистик хезмәт Геройларын биргән. Биредә Ильяс Рахман, Габдулла Харис, Җамал Валиди, Мансур Крыймов, Гали Хуҗи, Шәүкат Галиев , Хәбир Ибраһим, Аманулла һәм башка олуг иҗат әһелләре, Сара Садыкова, Әгъзам Фәттах , Рәшит Кәлимуллин кебек танылган композиторлар, Габдрахман Таһирҗанов, Мөхәммәт Гайнуллин, Мәхмүт Ягъфәрев кебек фән өлкәсендәге казанышлары белән зур хөрмәт казанган галим - профессорлар, Фәхри Насретдинов, Бану Вәлиева, Илсур Сафин кебек атаклы җырчылар үсеп чыкты. Аларның һәркайсы тарихи төбәгебезнең күрке, горурлыгы . Әдәбият дәресләрендә якташларыбыз Чури – Бураш авылында туып – үскән, бүгенге көндә Мәскәү өлкәсенең Зеленоград шәһәрендә яшәүче, һөнәре буенча – югары категорияле табибә, хезмәт ветераны, Мәскәү өлкәсендәге татар диаспорасының актив эшлеклесе Шаһидә Салих кызы Сәйдәшеваны, ярлы крестьян гаиләсендә туып - үскән шагыйрь Мансур Крыймовны татар әдәбияты

дәресләрендә еш искә алабыз. Без аларның тормыш юлларын өйрәнәбез, аянычлы язмышлары турында сөйләшәбез.
Сүзем – әдәбият кыйбласында балкыган мәшһүр шагыйрь, журналист, җәмәгать эшлекклесе Мансур ага Крыймов турында. Ул – гомерен татар халкының милли горурлыгын, милли аңын үстерүгә багышлаган шәхес. Ул революция җиңүенең җырчысы булып әдәбиятка килеп кергән. Ил азатлыгы өчен көрәш кырларыннан әдәбиятка омтылучы яшь шагыйрь. Минем фикеремчә, М. Крыймовның тормыш юлы һәм эшчәнлеге өйрәнүгә лаек. Шуннан чыгып фәнни - тикшеренү эшемнең максаты – Мансур Крыймов шәхесенең татар әдәбиятында тоткан ролен ачыклау. Фәнни эшемне язганда М. Крыймов турындагы материаллар белән тирәнтен таныштым.

Максаттан чыгып, түбәндәге бурычлар билгеләнде:

- Мансур Крыймов турында материал туплау .
- Архив материалларын өйрәнеп системага салу.

Төп эшебездә өйрәнү объекты –Мансур Крыймовның тормыш юлы, эшчәнлеге. Предметы - әдәбият фәне.

Фәнни эшебездә: өлешчә эзләнү, тикшеренү, чагыштыру, анализ кебек метод - алымнарын файдаландым.

Фәнни эшебез кереш, төп өлеш һәм йомгаклаудан тора. Ахырдан кулланылган әдәбият исемлеге бирелде.

Төп өлеш

Мансур Крыймов тормышы һәм эшчәнлеге

М. Максуд, А.Шамов, К.Нәҗми, Ш.Фидаи, И.Йосфи шикелле яшьләр арасында ил азатлыгы өчен көрәш кырларыннан әдәбиятка омтылучы яшь шагыйрь Мансур Крыймов та бар. Ул инкыйлаб җиңүенең җырчысы булып әдәбиятка килеп кергән.

Мансур Кәрим улы Крыймов 1898 елда Татарстанның Апас районы Чури – Бураш авылында ярлы крестьян гаиләсендә туа. Әтисе үлгәндә, әнисендә йөктә кала. Әнисе улын ире ягыннан туган тиешле Җамалетдин дигән кешеләрдә калдырып, үзе Зур Күккүз авылына кияүгә чыга. Беркадәр торгач, улын үз янына алдыра. Ләкин әнисе үлеп китә. Әтисе аны кире туган авылы Чури - Бурашка җибәрә. Мансурның монда тормышы авыр була. Аны мәдрәсәгә торып укырга бирәләр, өйләренә кич кунарга да кайтмый. Иптәш малайлары икмәкләр, шикәрләр, тегәрҗепләр алып киләләр. Шулар өчен Мансур такмаклар чыгара. Ислам мулла, такмаклар чыгарганы өчен, аны мәдрәсәдән куа. Мансур өчен тагы да кыенрак көннәр башлана.

Авылның мөәзине Кәримнең ир баласы суга төшеп үлә. Хатыны Мәнсуфа Мансурны балалыкка алырга өнди. Мөәзин: ”Бүре баласын бүреккә салсаң да урманга карый”, - дип карша килә. Шулай да Мансурны ияләштерәләр. Базардан кайткач, төрле ризыклар бирәләр. Бала мөәзин кызы Хәят апага ияләшә. Баланы яраталар. Кечкенә Мансурны Кәрим мәзин гаиләсе тәрбиягә ала. Хәят апа аны мәктәпкә илтә, өс - башын ямый, юа.

Башка малайлар кебек, Мансур да өй эшләрендә катнаша, авыл мәдрәсәсендә укый һәм, аксакаллар сөйләвенчә, башка балалардан тапкырлыгы белән аерылып тора. Мансур авыл кызларына чигү өчен үрнәкләр эшләп бирә. Рәсемгә оста була. Аның турында “Алтын куллы, оста куллы” диләр. Үзенең такмаклары белән дә таныла башлый. Шагыйрь булып җитешкәч, үзенең бер шигырендә ул мохитнең аңа ят булуы турында сөйли, ”юкка гына мәзин “укытып” йөрдең, хәләл кәсебеңне ятка бирдем; кысып учлап чүкеч, йөрәкне”, дип язган.

Берничә ел авыл мәктәбендә укыганнан соң, 1915 нче елны яшүсмер Мансур, эш эзләп, Кавказга китә, Грозный нефть промыселларында кара эшче булып эшли. Булачак шагыйрьнең эшчеләр тормышы белән танышуы шуннан башлана. Авыр тормыштан зарланып, баш иеп елап ятмый. Танай - Турай авылы гражданы Мифтахов Гумәрдән язып алынган истәлектә авыр балалык еллары турында болай дип яза:

Шәһәр урамында капчык асып,
Иске бишмәтләргә төренеп,
Кабак төпләрендә йөри идем:
“Абый, бер тиен”, -диеп, тилмереп.
Зидә матур кыз ул бай баласы

Бишкә кадәр имчәк имгән кыз.
Ә мин, яшькен, ярлы маңка малай,
Унбишкәчә йөрдем штансыз.

Җәбер – золым эчендә үскән Мансур Крыймов Бөек Октябрь инкыйлабын шатланып каршы ала. Башыннан ук, Кызыл Армия сафларында Колчакка, Врангельгә каршы көрәшләрдә актив катнаша. Аның күп кенә шигырьләре һәм аерым хикәяләре шушы бөек көрәшне тасвирлауга багышланганнар. Мәсәлән, “Каф тавында”, “Өчтән бер” шигырьләре.

1918 нче елда Казанда татар - башкорт хәрби мәктәбен тәмамлый. Гражданнар сугышында политрук булып эшли. Казанны саклаганда, Мулланур Вахитов полкында хезмәт итә.

Гражданнар сугышыннан соң Мәскәүдә “Кызыл шәрык” типографиясендә наборщик һәм корректор була. Анда Ш.Мостай, Г.Ибраһимов, Әбелкәсыйм Лаути, иранлы Әхмәт Улекәй, Мәхмүт Маскуд, Муса Җәлил, Гадел Кутуй, Чыгытай, Борһан Мансуровлар белән аралаша. Әдәбият һәм культура эшлеклеләре белән якыннан аралашу иҗат активын тагын да көчәйтә. Ул 1921 нче елдан ныклы иҗат эшенә керешеп китә.

М. Крыймовның башлангыч иҗат чорына караган әсәрләре “Кызыл бәдәвам”, ”Чүкечем җырлары”, ”Авыл җырлары”, “Гармун көенә”, ”Кечкенәләр җыры”, ”Аллы – гөлле гөлчәчәк”. “Эш иртәсе”, “Шигырьләр” кебек җыентыкларда басылып чыкканнар. Шигырьләрен үзе җыеп, үзе бастыра. Бик күп төрле шигъри үрнәкләргә мөрәҗәгать итә, үз стилен формалаштырырга омтыла, халыкка аңлаешлы форма һәм шигъри стиль эзли. Аның әсәрләре Мәскәүдә чыга торган “Эшче”, “Кечкенә иптәшләр”, “Ударниклар”, “Яшь эшче” кебек газета һәм журналларда, Казан матбугат органнарында басылалар. Мәскәүдә Муса Җәлил җитәкчелегендәге журналларда актив катнаша. 1924 нче елга наборщик булып эшли. 1925 нче елдан “Эшче”газетасында әдәби сотрудник була.

Станок артында торып шигырьләр иҗат итә. Үзенең шигырьләрендә яңа стройга дан җырлый.
Яшьлегемне бирдем
Мин көрәшкә,
Кызганмадым йөрәк канымны,
Гомерлеккә минем йөрәгемдә
Кайнар көрәш уты кабынды.
Станоктан килдем
Җырчы булып,
Шагыйрь булып сезнең арага,
Дару таптым
Көрәш кочагында
Иске көннән килгән ярага, -
дип язган шагыйрь үзенең “Җырларымны бирәм күмергә” шигырендә. Ул ярлы халыкның киләчәген аларның хезмәтендә күрергә тырыша, иске дөнья киртәсен җиерергә кирәклеге турында әйтә.

Шагыйрь үзенең иҗатында совет иле дошманнарына ачулы нәфрәт белдерә, яңа авыл тормышына, техникага, артта калган илне яңабаштан коруга дан җырлый. Эшчеләр арасында танылა, аның шигырьләрен яратып укыйлар. Мансур Крымов пролетар шагыйрь дигән исем ала.

Балалар өчен дә әсәрләр иҗат итә. Мәсәлән, “Бал корты һәм Бала” шигырендә Бал корты Балага ялкаулык – ачлык, ирену – мохтаҗлык булуын әйтә. Әгәр дә син тырыш икән, киләчәгең яхшы булачагын искәртә.

“Мәктәп – умарта,
Баш миең - кәрәз,
Китап – тәмле бал,
Белем – зур тәрәз...
...Алгы көнеңә
Белем – зур азык...”

” Ике туган”, “Болында” һәм башка шигырьләрендә дә ялкауланмаска, тырышырга, ярдәмчел, белемле булырга өнди.

Шагыйрь Г.Тукай, М. Гафури, Ш. Бабич кулланган шигъри үлчәмнәрдән үрнәк ала. Рус поэзиясенә дә мөрәҗәгать итә, аларның күп кенә үрнәкләрен татарчалаштыра, алардан файдаланып

маршлар, җырлар яза. Аеруча Демьян Бедный иҗаты белән кызыксына, аның шигырьләрен үрнәк итә. Ләкин аның иҗатына күп кенә очракларда конкретлык җитмәгән.

Мансур Крыймов 20 еллар ахырында илебездә барган сыйнфый көрәш мәсьәләләрен чагылдырган. Шагыйрьнең лирик герое халык массаларының героик көрәшеннән аерылгысыз. Ул аларның күркәм сыйфатларын үзендә туплаучы образ булып күз алдына килеп баса. “Тракторчы кыз” кебек әсәрләрендә бу сыйфат бик ачык чагылган. “Җырларымны бирәм күмергә” җыентыгында эшчеләр темасы чагылдырыла. “Кызыл бәдәвам”, ”Яңа көннәр алдында”, ”Кызыл лачыннар”, “Онытылган җырлар”, “Партизаннар кебек” әсәрләрендә авыл тормышының яңабаштан корылуын революциягә күтәрелгән миллионлаган массаларның совет власте дошманнарына каршы героик көрәшен, эшчеләр һәм шахтерларның каһарманлыкларын гәүдәләндергән.

Шагыйрьнең шигырьләре үткен, ләкин кимчелекле яклары да бар. Ул кимчелекләр геройның, кешенең бай рухи дөньясын, эчке кичерешләрен сурәтләүдә игътибар итеп җиткермәү. Геройның бай рухи дөньясын, эчке кичерешләрен җылы лирик планда сурәтләүдә игътибар җитмәүдә, лирикага каршы чыгу фактлары да булгалаган. Тәнкыйтьче Гомәр Гали “Совет әдәбияты” журналында Мансур Крыймов иҗатындагы кимчелекләрне “Мансур Крыймовка ачык хат” мәкаләсендә каты тәнкыйтьләгән. Мансур Крыймов поэмаларында тормыш күренешләре, вакыйгалар, кешеләр арасындагы мөнәсәбәтләр берьяклы гына чишелә.

Озак еллар авыру сәбәпле 30 елларның яртысында сәламәтлеге начараю һәм матбугатта тәнкыйть сүзләре ишәю сәбәпле, аның иҗат активлыгы шактый сүлпәнләнә. Ул Мәскәүдән Уфага күчеп (Афзал Таһиров чакыруы буенча), гомеренең соңгы айларын шунда яшәп уздыра. Ләкин НКВД тырнагыннан качып котыла алмый. А.Таһиров кулга алынганнан соң, М.Крыймовка да чират җитә. Гөлшаһидә Сәйдәш истәлекләрендә шагыйрьнең гомере 1938 нче елның Октябрь бәйрәмендә өзелүе хакында әйтелсә, Рафаэль Мостафин язмаларында аның 1938 елның 1 августында Башкортстан Югары Суды карары нигезендә Уфа төрмәсендә атып үтерүләре турында мәгълүмат бирелә. М. Крыймовның “Шигырьләр һәм поэмалар” китабында 1940 нчы елны Мәскәү шәһәрендә үлүе турында язылган.

Мансур Крыймовның әсәрләре күп кенә җитешсезлекләренә карамастан, бүгенге көн өчен үзләренең әһәмиятләрен югалтмаганнар. Аларда заман белән бергә атларга омтылган, җиңеп чыгу өчен көрәш белән илһамланган шагыйрьнең ялкынлы йөрәге тибүе сизелә. Ул әсәрләр туктаусыз алга, якты киләчәккә бару рухы белән сугарылганнар.

Мансур ага Крыймов турында истәлекләр

Мин Мансур ага Крыймов язмышы белән кызыксынып, өлкән яшьтәге абый – апалардан аның турында сораштым, музей материалларын өйрәндем.

“Мансур абый безгә туган тиешле кеше. Чури - Бурашка кайткан саен безгә кермичә калмый иде. Без дә эти - эниләр белән көлешә - көлешә чәй эчеп утырганнары исемдә... Ә кайчагында сөйләшеп утырган җиреннән, кисәк кенә тукталып калып, өйнең бер почмагына текәлер иде... Һәм бер - ике мизгелдән, барыбыз да кычкырып көләрлек, шаян юллар сөйләп җибәрер иде. Бик шаян, тапкыр,үткен телле кеше иде ул! Аның авылда дуслары да күп булган. Алар Гали абый, Насрулла Сәйдәшев, Миңнулла Газиев,” – дип искә ала Абдрафиков Вәлиулла абый.

“Мансур абыйны бик яхшы хәтерлим, - дип башлап җибәрде сүзен Исламшин Хәмит абый, - чөнки безнең күршебезгә генә кунакка кайта иде. Ул озын гәүдәле, матур кеше булып хәтеремдә калган. Дөрес, мин ул чагында әле бәләкәй генә малай. Хәтердә бигрәк тә иртәнге таңда бергәләп балыкка баруыбыз истә калган. Якын итеп сөйләшеп, башымнан сыйпап, итәгендә утыртып көлдергәннәре истә әле.”

Ә Кәшаф ага Хаммадов үзенең истәлекләр дәфтәренә мондый юллар теркәп куйган: “Мансур безнең Крымов бабай тәрбиясендә үсте. Укыган чакта Кәримов фамилиясендә йөреп, соңыннан Крымовка алыштырды. Мин аның беренче яза башлаган вакытын хәтерлим. Ул миңа үзенең язган шигырьләрен күрсәтә, әмма анда шигърият юк иде. Һәрвакытта да үз өстендә эшләгәнлектән, язган шигырьләре һаман камилләшә барды. Без Крыймов белән җәй көне урманнарга һәм балык тоту өчен Зөягә бара идек. Ул русчадан үзе тәрҗемә иткән “Кирәшчики”не җырларга ярата иде. Мин ул дәвердә фольклор әсәрләре язу белән шөгыльләндем. Мәсәлән, “Албасты”, “Яшен” исемле мин язган һәм матбугатка чыккан әсәрләрне Мансур бик яратып укый иде. “Албасты”ны хәтта күңелдән сөйләде. Шулай да, ул фольклор әсәрләр язу белән шөгыльләнмәде. Мансур тормышка оптимистларча караучы,

һәрвакыт шат күңелле, мәзәк сөйләргә яратучан кеше иде. Мансур, апасы гармун алып кайтып биргәч, бер дә төлке тотканнан ким булмады: бик шатланды. Мансурда музыкага да талант бар иде. Бер – ике ай эчендә тальянкада татарның милли, моңлы көйләрен башкарырга өйрәнде.” Аңа багышлап “Яшә Кәшаф”исемле шигырен иҗат иткән.

Яшә Кәшаф!

Кәшаф дустым син бәләкәй идең,
Бураш суын бергә эчкәндә,
Такыялы тауның аланында
Җир җиләге җыеп үскәндә,
Дубәлдәшта алмын бодайларның
Караганда бөдрә балетын,
Без яшь идек, кем уйлаган иде
Карарбыз дип метрополитин.
Мин рәсемеңне күрдем газетада,
Батырларча төшкән ул рәсем.
Беркөнне алган Буденныйдан,
Син дә батыр булып күренәсең.
Бүген кичтә уйлар экраныннан
Бергә булган һәрбер истәлек
Мин сагынам Зиннәт нанымнарны,
Гарифларны бүген искә алып.
Алтын яшьлек Бураш кырларында
Бергә үткәнгәдер күрәсең.
Мин аларның бүген барысын да
Батыр итеп килә күрәсем.
Син беләсең мине, җырлар язам
Кирәгеннән артык калышмыйм.
Ударник син метрополитиндә
Җырларым да сиңа багышлыйм.

Музей материалларыннан да бер истәлек тәкъдим итәм:

“1918 нче елда Казанда татар - башкорт хәрби мәктәбен тәмамлый. Гражданнар сугышында политрук булып эшли. Казанны саклаганда, Мулланур Вахитов полкында хезмәт итә. Шигырьләрен үзе җыеп, үзе бастыра. Шул елларда Казанга “Татарстан” газетасына бастыру өчен шигырьләрен җибәрә. Шулай ук Уфага да җибәргәли. Театр эшләренә актив катнаша. Сәхнәдә кую өчен әсәрләр яза. 23 брошюрасы чыга. Шулар 4 том итеп бастырыла.

Мәҗит Гафури белән Башкортсанда курортта була. Башкорт эшчеләре тормышы белән таныша. Донбасста, Магнитогорскида, Надеженда, Свердловск, Уфада туристик командировкаларда була. Эшчеләр арасында таныла, аның шигырьләрен яратып укыйлар. Мансур Крыймов пролетар шагыйрь дигән исем ала. Композитор Александр Ключарев белән Магнитагорскида 2 айлык туристлык командировкасында була. Мәскәү язучылар союзында торган.

1933, 1934, 1937 нче елларда туган авылы Чури - Бурашка кайтып киткән. Бу вакытта язган шигырьләрен Апас районында чыга торган “Таң” газетасында бастырган. Үзенең шигырьләрен авыл сәхнәсендә укый. Авылдашлары шат күңелле, мәзәкчән Мансурны һаман искә алалар. (Мансур Крыймовның тормышы авылдашлары Газиев Миңнулла, Гыйсмәтуллин Мотыйк һәм апасы Хәят истәлекләреннән файдаланып язылды.)

Мансур Крымов шигырьләренең халык телендә калган өзекләре.

Әчкелтем җил - кышның хәбәрчесе
Агачларның башын идерде.
Кыш килде дә, ипләп танышкач та,
Башларыма бүрек кидерде.
Нигә соң син алай шаярасың,
Якалардан карлар кертәсең.

Нигә соң син,чалбар балакларыма
кысылып,
Тәннәремне зәһәр чеметәсен.
Ә мин инде күптән бөрешкәнмен.
(Чури-Бураш.Сиражов Низамнан язып алынды)
....
Серле күзле кебек күлләрең дә,
Шадраланды матур йөзләре,
Төн төренде болын юрганына.
Җемелдәми төннең күзләре.
Менә тиздән...
Төңге рәссам -кырау
Тәрәзәгә гөлләр бизәкләр.
Шуннан үрнәк алып
Рәсем ясар
Нәфисәләр, нәни Гыйззәтләр.
(Чури- Бураш. Айсин Гобәйдә сакланган)
Яратам ла туган авылымның
Салкын чишмә, такыя тауларын.
Җырларыма кушып, кушып җырлыйм
Сөзәк җыпкы,Граньстауларын.
Чури - Бураш авылы гражданы Шәфигуллин Хәертдин дәфтәреннән язып алынган истәлек.

Йомгаклау

Апас районы – күпләр өчен бик кадерле як. Мин дә бу төбәктә яшим һәм үземнең әлеге язмам белән якташым, авылдашым Мансур ага Крыймовның эшчәнлеген яктыртырга омтылдым. Аның иҗаты белән уртаклашасым килде. Шигъриятебезгә, халкыбызга мондый җаннар бик кирәк. Алар милләтебез рухиятенең сагында торалар, олы әдәбият белән халык, укучы арасында илче вазифасын үтиләр..
Апас төбәге үстергән, иңнәренә очар канат куеп, ил киңлекләренә озатучы минем кебек күп яшьләр Татарстан, Россия тарихында зур роль уйнар дип ышанам.

Кулланылган әдәбият

Г. Сәйдәш “Иманлы гомерем юллары”, Казан, 2008 ел
“Йолдыз”, “Таң” газетасы материаллары
Мансур Крыймов “Шигырьләр һәм поэмалар”, 1961 ел
Музей материаллары
Чури – Бураш авылы кешеләреннән язып алынган истәлекләр

Мини - сочинение
«Я снова здесь, в краю родном»

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Набережно-Морквашская средняя общеобразовательная школа»
Верхнеуслонский муниципальный район
Республика Татарстан
Выполнила ученица 8 класса Низамиева Айсылу Рамисовна
Руководитель: Григорьева Гульфия Акрамовна,
учитель начальных классов

Тянут нас к себе родные
Детства нашего места,
Как обители святые,
Если в душах пустота.
Манят ягоды лесные

И медовый запах трав,
Деревень огни ночные,
Палисадники в цветах…
В. Гужев.

Это стихотворение В.Гужева о деревне Кызыл Байрак я недавно прочитала в группе «Кызыл Байрак», в контакте, которая специально создана для тех, кто когда-нибудь был в этом прекрасном месте. Село Кызыл Байрак (Красное знамя) находится в Верхнеуслонском районе Республики Татарстан. Расположено оно на берегу реки Волга, на высоком яру под вековыми соснами. Это место изумительно красивое, тихое и умиротворённое.

Ежегодно в летние каникулы я приезжаю туда к своей бабушке Мадина апа. Село Кызыл Байрак известно тем, что там ежегодно проводится день памяти композитора и музыканта Салиха Сайдашева. Кызыл Байрак называют второй родиной Салиха Сайдашева. На поляне красивого берега Волги, недалеко от мечети, стоит памятник великому композитору в виде огромного мраморного камня-монолита. Сюда Салих Сайдашев приезжал постоянно в поисках вдохновения, отдыха. Здесь он написал и свое знаменитое произведение - «Марш Советской Армии».

К празднику «Путешествие в Сайдашстан», который проводится ежегодно в Кызыл Байраке, местные жители готовятся очень тщательно: убирают дворы, красят заборы, приводят в порядок палисадники. Музыка Сайдашева близка и дорога не только татарскому народу, но и другим народам, вот почему на праздник в Кызыл Байраке собираются люди разных национальностей. Я каждый год посещаю этот праздник, не стал исключением и нынешний. Количество участников праздника увеличилось, и он получился насыщенным и интересным. В этом году организаторы праздника связали творчество Салиха Сайдаша с творчеством Габдуллы Тукая. Неоднократно со сцены говорили, что «если Габдулла Тукай - классик татарской литературы, то Салих Сайдашев – классик татарской музыки». На концерте звучали стихи Г. Тукая, музыка композиторов Сары Садыковой, Рустама Яхина. Салих Сайдашев написал музыку к 60 спектаклям, поэтому выступления артистов театра имени Г. Камала оставляют неизгладимое впечатление, особенно для бабушек и дедушек села. Сама я люблю петь, и когда на сцене выступают известные исполнители песен Искандер Биктагиров, Эмиль Замалетдинов, Хамдуна Тимергалиева, с удовольствием подпеваю им.

Каждый год Кызыл Байрак становится местом общения любителей музыки нашего великого композитора Салиха Сайдашева. Проходит праздник в удивительно теплой, дружественной обстановке. Вот уже и солнце практически скрылось за горизонт, раскрашивая последними лучами воду, деревья в красный и желтый цвета, но музыка Салиха Сайдашева все еще звучит в этой прекрасной тишине над гладью реки Волга, как будто сам великий татарский композитор обращается к нам: «Я снова здесь, в родном краю…».

« Близко к сердцу» (о Ренате Сулеймановиче Акчурине)

Муниципальное образовательное учреждение «Основная общеобразовательная школа №17 Зеленодольского района Республики Татарстан»

Выполнила: ученица 8 класса Баймяшкина Анна Алексеевна

Руководитель: учитель татарского языка и литературы Миндибаева З.Т.

Глава 1. Страницы биографии Рената Сулеймановича Акчурина

Ренат Сулейманович Акчурин (род. 2 апреля 1946, Андижан) — советский и российский кардиохирург, академик Российской академии медицинских наук (РАМН) (1997) и Российской академии наук (2011), академик Академии наук Республики Башкортостан (1997), почётный член Академии наук Республики Татарстан (1998), руководитель отдела сердечно-сосудистой хирургии Института клинической кардиологии имени А. Л. Мясникова Российского кардиологического научно-производственного центра РАМН, руководитель государственной программы развития медицины высоких технологий с 1998 года. **Академик Российской академии медицинских наук, доктор медицинских наук, профессор, лауреат Государственной премии СССР.**

Родился 2 апреля 1946 года в городе Андижане Узекской ССР, в семье педагогов. Отец - Акчурин Сулейман Сафиевич (1909 г. рожд.). Мать - Акчурина Тазкира Киямовна (1912 г. рожд.). Супруга - Акчурина Наталья Павловна (1946 г. рожд.), работает в НИИ глазных болезней имени Гельмгольца. Сыновья: Максим Ренатович (1973 г. рожд.), Андрей Ренатович (1978 г. рожд.).

В 1964 году Р.С. Акчурин окончил среднюю школу № 1 в городе Андижане и поступил в Андижанский медицинский институт. В 1968 году он перевелся в 1-й Московский медицинский институт имени И.М. Сеченова. В 1970 году в составе студенческого медицинского отряда участвовал в ликвидации последствий землетрясения в Перу.

После окончания института с августа 1971 по сентябрь 1972 года работал участковым врачом-терапевтом в Реутовской городской больнице Московской области, после чего был переведен на должность врача-травматолога, проработав в ней до сентября 1973 года. По совместительству работал хирургом в 70-й больнице города Москвы и травматологом в Балашихинской районной больнице.

В 1973 году Ренат Акчурин был зачислен в клиническую ординатуру по хирургии Всесоюзного научно-исследовательского института клинической и экспериментальной хирургии Минздрава СССР, которым руководил академик Б.В. Петровский. В марте 1975 года после ее окончания его приняли на должность младшего научного сотрудника в отдел микрососудистой хирургии ВНЦХ АМН СССР. В 1978 году он защитил кандидатскую диссертацию на тему "Организация и показания к микрохирургической реплантации пальцев" и был переведен на должность старшего научного сотрудника отделения микрохирургии сосудов.

В 1984 году по предложению Е.И. Чазова Ренат Акчурин стал специализироваться в области кардиохирургии и был направлен на стажировку в клинику известного американского хирурга Майкла Дебейки (Хьюстон, США). После возвращения его назначили руководителем отдела сердечно-сосудистой хирургии Института клинической кардиологии имени А.Л. Мясникова Российского кардиологического научно-производственного центра РАМН. В этом качестве Р.С. Акчурин работает по сей день.

Известен как авторитетный специалист, развивший уникальные направления в восстановительной, сосудистой и кардиохирургии. Работает над такими направлениями, как реконструктивная и пластическая микрохирургия, реконструктивная и пластическая хирургия конечностей, реконструктивная микрохирургия коронарных артерий, хирургическое лечение ишемической болезни сердца, хирургическое лечение нарушений ритма, защита миокарда, лазерная ангиопластика, вопросы трансплантации сердца и комплекса сердце-легкие. Стал соавтором первых в стране операций по реплантации пальцев, пересадке пальцев стопы на кисть, сложносоставных пластических операций по восстановлению беспалой кисти и др.

В ноябре 1996 года выполнил операцию коронарного шунтирования сердца первому президенту РФ Б. Н. Ельцину.

В 2012 году избран членом Общественной палаты Центрального федерального округа.

Автор более 300 научных публикаций. является инициатором и одним из основных разработчиков Федеральной программы «Медицина высоких технологий». Избран членом совета директоров Международного хирургического общества имени М.Дебейки (1995), членом научного совета Всемирного общества ангиологов (1994), членом президиума Российского общества по сердечно-сосудистой хирургии (1994), членом Европейского общества сердечно-сосудистой хирургии (2000), членом Попечительского совета Государственного академического Малого театра России.

Женат. У него двое сыновей: Максим Ренатович (1973 г. рожд.) и Андрей Ренатович (1978г.).

Р.С. Акчурин является соавтором первых в стране операций по реплантации пальцев, пересадке пальцев стопы на кисть, сложносоставных пластических операций по восстановлению беспалой кисти, пересадке кожно-мышечных лоскутов взамен мышечных и кожных дефектов шеи, предплечья, нижних конечностей. В 1982 году за работу по реплантации пальцев и кисти с микрохирургической техникой ему была присуждена Государственная премия СССР. Работая в Кардиоцентре, он впервые в Европе внедрил операционный микроскоп и микрохирургическую технику в коронарную хирургию, микрохирургические операции на ветвях почечных артерий, позвоночных артериях.

В Кардиологическом научно-производственном центре профессор Р.С. Акчурин возглавляет работы по теме "Реконструктивная микрохирургия коронарных артерий". Он разработал в

эксперименте и клинике основные принципы коронарной микрохирургии и обосновал необходимость их внедрения в широкую медицинскую практику. Под его непосредственным руководством выполнялись все научно-технические исследования по основным и смежным проблемам данной работы. Впервые в стране он создал школу отечественной коронарной микрохирургии и обучил многих ведущих специалистов. Неслучайно в 1995 году именно он был назначен руководителем бригады хирургов, успешно прооперировавших Президента РФ Б.Н. Ельцина.

Высокую оперативную активность (6-8 операций в неделю на открытом сердце) Р.С. Акчурин успешно сочетает с преподавательской и научной деятельностью. Им подготовлено 6 докторов и более 20 кандидатов медицинских наук в области кардиологии и сердечно-сосудистой хирургии.

Р.С. Акчурин - автор более 300 публикаций по различным вопросам современной медицины (физиология и патофизиология, экспериментальные модели, микрохирургия сосудов, пластическая и реконструктивная хирургия, анестезиология и реанимация, кардиология). Он является инициатором и одним из основных разработчиков Федеральной программы "Медицина высоких технологий", которая была всесторонне изучена и обработана большинством ведущих научных и лечебных учреждений как Минздрава России, так и Российской академии медицинских наук.

Фактом широкого признания выдающихся заслуг профессора Р.С. Акчурина является его избрание действительным членом Российской академии медицинских наук, а также членом совета директоров Международного хирургического общества имени М. Дебейки (1995), членом научного совета Всемирного общества ангиологов (1994), членом президиума Российского общества по сердечно-сосудистой хирургии (1994), членом Европейского общества сердечно-сосудистой хирургии (2000).

Р.С. Акчурин награжден орденом Почета (1996), орденом Командора (Перу, 2000), а также орденом Орла III степени (1997) и международным орденом имени Пола Харриса неправительственной организации Rotary International (1998).

Ренат Сулейманович увлекается музыкой, спортом, охотой, рыбалкой, туризмом. Окончивший русскую школу, он свободно говорить на татарском языке и даже пишет. Для него важно, люди говорили на нескольких языках, понимали собеседника, были толерантными и успешными.

Живет и работает в Москве.

Глава 2.Звание и награды

Государственная премия СССР 1982 года в области науки и техники (28 октября 1982 года) — за разработку экстренных микрохирургических операций при травматических ампутациях пальцев и кисти.

Почётная грамота Правительства Российской Федерации (2 апреля 1996 года) — за большой личный вклад в развитие сердечно-сосудистой хирургии и в связи с 50-летием со дня рождения.

Орден Почёта (2 мая 1996 года) — за заслуги перед государством и многолетний добросовестный труд .

Орден Орла III степени (1997).

Международный орден имени Пола Харриса от неправительственной международной благотворительной организации Ротари Интернешнл (1998).

Командор ордена Заслуг (Перу, 1 июля 2000) .

Государственная премия Российской Федерации 2001 года в области науки и техники (5 августа 2002 года) — за работу «Хирургическое лечение сочетанных сердечно — сосудистых и онкологических заболеваний».

Премия Правительства Российской Федерации 2004 года в области науки и техники (2 мая 2005 года) — за за разработку, организацию производства и внедрение в медицинскую практику аппаратного вакуумного переносного комплекса для операций аортокоронарного шунтирования на работающем сердце «КОСМЕЯ».

Орден «За заслуги перед Республикой Татарстан» (2006 год) — за выдающиеся заслуги в области здравоохранения.

Заслуженный врач Республики Татарстан (2012 год) .

Орден Дружбы (31 марта 2016 года) — за достигнутые трудовые успехи, активную общественную деятельность и многолетнюю добросовестную работу.

Орден «За заслуги перед Кабардино-Балкарской Республикой» (31 марта 2016 года) — за большой личный вклад в развитие здравоохранения Кабардино-Балкарской Республики .
Почетная грамота Российской академии наук (2016) .

Глава 3. Документальный фильм «Близко к сердцу»

С 2011 года **Ренат Акчурин** возглавляет в Москве Клуб врачей, созданный при Полномочном представительстве Республики Татарстана. При поддержке Полномочного представительства РТ в РФ к 70-летию **Рената Акчурина** была издана книга об известном кардиохирурге и снят документальный фильм «Близко к сердцу»

Автор сценария фильма, руководитель проекта «Близко к сердцу» Фарида Курбангалеева и режиссер фильма Денис Красильников - уроженцы Казани. Они рассказали, что премьера картины состоялась 28 апреля в Москве , а им особенно приятно показать этот фильм в родном городе.

Фильм длится час. В нем собраны истории девяти пациентов, жизни которых в разные годы спас Ренат Акчурин. Каждая история действительно похожа на чудо. Съемочной группе удалось найти тех, кого врач прооперировал много лет назад. Эти люди живут не только в России, но и на Маврикии, в Перу, Израиле, США. Своего доктора везде помнят и любят. На Маврикии даже есть авеню, которое носит имя профессора Рената Акчурина.

Кстати, самая долгая операция, которую провел Ренат Акчурин, длилась 22 часа. Солдат-строитель из Каракалпакии попал под поезд и лишился кистей обеих рук. Ренат Сулейманович вместе с бригадой врачей руки парню пришил. После операции руки и пальцы у пациента работали нормально.

Талантливому режиссеру, сценаристу, продюсеру, оператору удалось за час показать то, что произошло за 30 лет. А что касается того, что здесь было показано, действительно все так и было. Это не чудеса. Это наша работа. Врач не может отвернуться от людей, он должен быть на острие проблемы, сочувствовать каждому пациенту независимо от его социального статуса, - сказал Ренат Акчурин . Судьбу каждого пациента Ренат Акчурин принимает близко к сердцу, и сам становится близким и родным человеком для спасенных людей.

В фильме принимают участие: летчик-космонавт Александр Александров, вдова первого президента РФ Наина Ельцина и другие.

Понятно, что такой проект не мог осуществиться без поддержки Президента Татарстана. По словам Минтимера Шаймиева, ему очень понравилось название фильма – «Близко к сердцу». «Оно заставляет задуматься. Ренат Акчурин близок нашему сердцу, и картина тоже. Создатели фильма, вы смогли до нас достучаться, это великое мастерство. Такие вещи нужно делать. И вам это удалось», – сказал он.

Бывший министр здравоохранения РТ Адель Вафин подчеркнул, что «Ренат Акчурин является автором словосочетания «медицина высоких технологий». «Благодаря поддержке Президента Татарстана, первого Президента республики модернизация в сфере здравоохранения у нас достигла таких масштабов, что высокотехнологичная медпомощь стала доступной. Наши коллеги из других регионов признают, что преимущество Татарстана – в доступности высоких медицинских технологий», – отметил он.

Как рассказал министр, ежегодно более 20 тыс. жителей РТ бесплатно получают высокотехнологичную медицинскую помощь. За 10 лет проведено 13 тыс. операций с использованием аппарата искусственного кровообращения. «Это наше конкурентное преимущество, которое создано благодаря непосредственной поддержке и при участии академика Акчурина», – сказал он. «Сегодня можно говорить о том, что школа Акчурина есть в Татарстане, и она спасает десятки тысяч жизней. Мы имеем эффективную модель здравоохранения. Несмотря на сложную экономическую ситуацию, можно утверждать, что модернизация здравоохранения РТ продолжается, у нас много талантливых учеников, известных хирургов, и мы с уверенностью смотрим в будущее», – заключил Адель Вафин. Ренат Сулейманович десятки лет поддерживает тесные рабочие связи с Татарстаном. На Медико-инструментальном заводе республики совместными усилиями даже разработали и сделали набор для коронарной хирургии. Он так и называется – «Набор Акчурина» .

Заключение

Когда я решила писать, то ни минуты не сомневалась, что буду рассказывать о Ренате Акчурине. Я убедилась в том, что это человек интересной судьбы, о его жизни и трудовой деятельности должно

знать не только старшее поколение, но и младшее. А ещё это и разносторонняя личность, интересный собеседник, талантливый человек.

Проведенная исследовательская работа позволяет сделать ряд **выводов:**

1.Ренат Акчурин явился для меня ярким примером того, как можно достичь успеха в любой деятельности, опираясь на свои силы и возможности. В результате исследовательской работы я пришла к закономерному выводу: главное ставить цель, а для её осуществления необходимо упорно учиться и самосовершенствоваться.

Однажды ,когда я просматривала статью про Р.С.Акчурина ,то мне понравилось одно из его высказываний :

«Как-то на вопрос, "что такое врач, каким он должен быть?", Ренат Сулейманович ответил: "Врач - это, прежде всего, сострадалец". Именно так и никак иначе: у человека боль, человеку плохо, значит, ему требуется помощь и сострадание.»

Если бы каждый врач думал так как Р.С.Акчурин , то в нашем мире стало бы меньше болезней и бед.

Я считаю, что Ренат Акчурин - это Человек с большой буквы. Россия держится на таких людях!

Использованная литература

Интернет ресурсы

Документальный фильм «Близко к сердцу » Фарида Курбангалеева и режиссер фильма Денис Красильников .

И.К.Комаров «Ренат Сулейманович Акчурин»

Р.У.Акчурин «Из истории рода Акчуриных»

“ Ренат Харис- тынычлык җырчысы”

МГББУ “Татарстан Республикасы Буа шәһәре 1 нче номерлы урта гомуми белем мәктәбе”

Эшне башкарды: 8 нче сыйныф укучысы Камалеева К.Р.

Җитәкче: югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Хәйретдинова Фәүзия Зариф кызы

Кереш өлеш

Сез тыңлагыз безне- яшәтегез,
Истәлектән тартып чыгарып.
Мәктәпләргә безне чакыралар.
Җыр җырлыйлар безгә багышлап.

Р.Харис

Сугыш! Никадәр кайгы- хәсрәт, югалту, бәхетсезлек китердең син тынычлык халкына. Син аның бәхетен урлап, рухын сындырырга, юк итәргә, колга әйләндерергә, кешеләрне тезләндереп, алар өстеннән явызларча хакимлек итәргә теләгәнсеңдер. Юк, җиңел бирелмәде безгә тынычлык, шуңа күрә дә без аның кадерен беләбез.

Безнең халкыбыз бәхетне туган иленнән, тынычлыктан башка күз алдына да китерми.Сабыйлар күз яше тамган, кешеләрнең канына буялган, аналарның йөрәгенә сагыш- хәсрәт салган, ятимнәрнең бәхетсез язмышлары бәрабәренә яулап алынган байлык, муллык, алтын- көмеш кызыктырмый безне.

Мин дә үземнең эшемдә бүген Ренат Харисның дәүләт эшлеклесе буларак сугышларга мөнәсәбәтен тикшерүне төп максатым итеп алдым. Аның “Кешене мәшәкать йөртә”, “Грозный, 1998 ел”, “Шөкер”, “Җиңүче”, “Бүре күзе” шигырь һәм поэмаларын анализлау , Р.Харисның чын сәясәтче, дәүләт эшлеклесе булуын исбатлау бурычын куйдым.

Төп өлеш

Чыннан да, берничә чакырылыш халык депутаты, 1995-1999 елларда Дәүләт Советы Рәисе урынбасары булган чорда Р. М. Харисовның, чын мәгънәсендә дәүләти шәхес буларак, халкыбыз өчен мөһим булган күп кенә мәсъәләләрне хәл итүдә ясаган адымнары бихисап булды.

“Татарстан Республикасы – республиканың күпмилләтле барлык халкы ихтыярын чагылдыручы суверен демократик дәүләт. Ә дүртенче матдә татар һәм рус телләрен тигез хокуклы дәүләт телләре буларак игълан итте. Төп канунның башка барлык гыйбарәләре әлеге ике матдәдә баян ителгәннәр

белән сугарылды. Бу очракта комиссия әгъзасы Ренат Харис улының әлеге мәсьәләләргә булган тирән уйланылган һәм үзе нык инанган карашларын кирәкле урында һәм нәкъ менә таләп ителгән мизгелләрдә әйтә белүе дә үзләренең кирәкле ролен уйнаганлыгын гадел икърар итәргә кирәк»,- дип язды филология фәннәре докторы Нурмөхәммәт Хисамов.

Татарстан Республикасының дәүләтчелеген торгызуга Р. Харис керткән тагын бер саллы өлеш турында искә төшереп китү зарур. Республика парламенты аңа Татарстанның дәүләт символлары буенча эшче төркемне җитәкләү кебек гаять мөһим һәм җаваплы эшне тапшырды. Дөресен әйткәндә, бу – бик тә дөрес сайлап алынган, шушы эшне тиешенчә башкарып чыгарга сәләте булган иң лаеклы депутат иде. Дәүләт символларын дөрес формалаштыру өчен халыкның тарихын, рухын, ерактагы традицияләрен, бигрәк тә киләчәген шактый ачык күз алдына китерү мөһим. Шуннан башка халыкны канәгатьләндерерлек, аның күңелен яуларлык, алар белән горурланырлык дәүләт символларын булдыру мөмкин түгел. Чөнки бу символлар сәясилек белән хиссилекнең ныклы кушылмасын тәшкил итәргә тиеш. Менә ни өчен бу очракта да Р. Харис әлеге миссияне үтәүгә аеруча җаваплы мөнәсәбәт күрсәтте. Кыска гына вакыт эчендә бик күп тарихи мәгълүматларны барлады, бу өлкәдәге дөнья тәҗрибәсен өйрәнде, галимнәр, бигрәк тә тарихчылар һәм әдәбиятчылар белән кабат-кабат очрашты.

Нәтиҗәдә, азмы-күпме чигенүләргә дә барып, әмма төп карашларга әлләни зыян китермичә, Татарстан Дәүләт флагы, Дәүләт гербы һәм Татарстан Республикасы Дәүләт гимны кабул ителә. Әлеге дәүләт символларының дөрес кабул ителгәнлекләрен тормыш үзе раслады. Аларны татарлар гына түгел, җөмһүриятебездә яшәүче башка халыклар да шулай булырга тиеш дип кабул иттеләр. Бу символлар белән халык горурлана, алар төрле рәсми мохитләрне бизи, билгеле бер тантаналы тирәлек тудыра.

Р. Яхин тарафыннан иҗат ителгән гимныбыз яшәешебезне матурлый. Әлеге
тантаналы музыка Татарстаннан тыш та байтак урыннарда һәм очракларда,
бигрәк тә төрле спорт чаралары вакытында яңгырый һәм һәрвакыт күңелләребездә горурлык хисләре уята.

Шагыйрь, дәүләт эшлеклесе буларак, сугышларга ничек карый соң? Берәр ничек үзенең мөнәсәбәтен белдерәме аңа карата? Ни өчен мине бу сорау борчыды соң? Бәлки иремнең Әфган сугышында катнашуыдыр, ә бәлки күптән түгел Чечня канкоешында үлеп калган элеккеге укучыбыз Юнысов Айрат этәргәндер.

Планета температурасын сугышлар күтәрәме, әллә канкоешлар җир температурасы күтәрелгән урында башланамы? Мөгаен, икесе дә дөрестер... Әмма бу мөһим түгел. Иң мөһиме – “кайнар нокта”ларның ничек һәм ни өчен барлыкка килүе, температураның күтәрелү сәбәбе нидә булу. Болар кем эше? Әмма тагын да мөһимрәк нәрсә – температураны ничек төшерергә соң?

Эзләнә торгач, Ренат Харисның “ Хәл- әхвәл” тупланмасындагы “Грозный, 1998” шигыренә тап булдым:

Сугышларны минем күргәнем юк.
Күп күрдем мин ләкин эзләрен
Үз илемдә, ерак Европада...
Бүген менә сугыш күзләре
Күзләремә минем карап тора
Чечен өйләреннән сызланып...

Ренат Харис “ Шөкер” поэмасында да үзенең сугышка карата кискен мөнәсәбәтен, кешеләрнең тыныч тормыш яшәргә теләүләрен белдерә:

Үлемнән дә һәрберебез курка.
Шуңа килә яшәп каласы.
Матур итеп бер үтмәкче кеше
Кендек белән кабер арасын

Мәгълүм булганча, “Илиада”, “Слово о полку Игореве” яки “Идегәй” дастаны чорыннан бирле әдәбият кешелек яшәешенең иң четерекле бу мәсьәләләрен йөзләрчә мең тапкыр төшенергә азапланды. Асылда, бөтен дөнья әдәбиятының үсеш юлы күп очракта – ул сугыш һәм солых проблемаларын аңларга тырышу юлы, һәм әлеге процесста халыкларның иң олуг талантлары катнаша һәм шуның нәтиҗәсендә Лев Толстой, Михаил Шолохов, Эрнест Хемингуэй, Анри Барбюс, Иван Вазов, Алексей

Толстой, Ярослав Гашек һәм башка күп шәхесләр кебек, кешелекнең бөек акыл иясенә әйләнә. Ни өчен алар шул дәрәҗәгә күтәрелгән соң? Барысына да өстәп, тагын шунысы өчен дә – аларның әсәрләре кешелеккә һәм дөньяның көч-куәт ияләренә искәртү, кисәтү булганга да, глобаль акылсызлыклар эшләүдән тыйганга да.
Барлык дәвер һәм халыкларның сугышлар турындагы бөек әсәрләре бүген дә: "Акылга килегез!" – дип чаң суга. Әмма без аларны ишетәбезме соң? Әллә ишетмибезме?.. Хәзерге планета масштабындагы сәяси амбицияләрнең колагы юктыр шикелле, булган очракта да, һәрвакыттагыча, алар затлы металл яңгыравыннан башка бернәрсәне дә ишетмидер... Нәтиҗәдә исә: кичә – бөтендөнья сугышлары, революцияләр, төрле дәүләтләрдә гражданнар сугышлары, Кавказ сугышлары (кайчандыр аларда Лермонтов та, Толстой да катнашкан), ә бүген – Әфганстан, Балкан, Гыйрак, Абхазия, Көньяк Осетия һәм, әлбәттә инде, Чечня, аларда безнең балалар, туганнар, дуслар катнаша...

"Кешене мәшәкать йөртә" шигырендә сугышның кешелексез булуына басым ясый шагыйрь:

Акланырга сүзләр эзләп йөдим.
Таммый ләкин телдән сүзләрем,
Яралы өй миннән эзләгәндә
Кешелеклелек хисе эзләрен...

Моңа бәйле рәвештә Р.Харис соңгы тапкыр Чечняга баруын искә төшерә: "Ике кампания арасындагы сугыш тынып торган чакта мин, Татарстан парламенты вице-спикеры буларак, Грозныйга эшлекле сәфәрем вакытында үземнең күптәнге танышымны – чечен язучысы Мөхәммәд Мусаевны табуда ярдәм итүләрен үтендем. Без аның белән хат алыша идек. Ул Казанда миндә кунак та булгалады, үзебезне дә гел кунакка чакырды. Тыныч вакытта һаман аның янына барып чыгып булмады. Аның иске адресы буенча Иваново тыкрыгындагы 4 нче йортны эзләп киттек. Анда Мөхәммәд Муса улы хатларында сурәтләнгәнчә бик матур йорт булырга тиеш иде, тик без аның урынында әллә бомба, әллә снаряд шартлаудан калган гаять зур чокыр гына күрдек... Әмма белгән кешеләр язучының исән калуын әйтте, ул тауларга киткән булган, аннары кире әйләнеп кайткан, диделәр. Чыннан да, шулай булып чыкты. Без аны икенче көнне могҗиза белән генә исән калган "хрущевка"дагы бер бүлмәле фатирда таптык. Ул ярымбуш фатирда, аягын сындырып, урын өстендә ята иде. Аның архивы, китаплары, басылмаган әсәрләренең кулъязмалары – барысы да янып көлгә әйләнгән." Шагыйрь "Бүре күзе" поэмасында нәкъ шул вакыйганы яктырта:

Чечен карты күзләренә чумдым-
Тау упкыны булса- түнтәрсен,
Диңгез булса, чоңгылына салып,
Күбегенә төреп күтәрсен.

Әмма бүген минем сүзем бу турыда түгел. Ә менә нәрсә турында: әсәрләре мәктәпләрдә өйрәнелгән 80 яшьлек фронтовик–язучы ул чакта ачынып болай дигән иде: "Алар Лев Николаевич Толстойның "Хаҗи Морат" повестен онытты микәнни? Әллә бөтенләй укымадылар микән?.." "Алар" дигәндә, ул илнең һәм Чечен Республикасының ул чактагы җитәкчеләрен күздә тота иде. Ә Мөхәммәд Мусаевның Лев Толстой повестеннан сөзеп алган төп идеясе мондыйрак: командующий Воронцовның эшлексезлеге һәм буш вәгъдәләре русларга Кавказ сугышын тизрәк төгәлләргә булышмакчы булган Хаҗи Моратның мәгънәсез үлеменә китерә. Мусаевның хәтеренә уелып калган тагын бер нәрсә – Хаҗи Моратның икесе дә ач калган ишәк һәм эт турында сөйләгән мәсәле: ишәк этне печән белән, ә эт ишәкне ит белән сыйлаган. Без ул чакта күпмилләтле, күпконфессияле Русиядә халыкларның теленә, гореф-гадәтләренә, тамырларына, мәдәниятенә хөрмәтнең һичшиксез зарурлыгы хакында, кешенең нәкъ менә шул югары кыйммәтләрне санга сукмавының конкрет территориядә вазгыятьне кискенләштерүе һәм амбициоз икътисади сәясәткә аны планетаның "кайнар нокта"сына әйләндерергә мөмкинлек бирүе хакында сөйләшәләр.

Йомгаклау

Йомгаклап әйткәндә, теләсә кайсы "кайнар нокта"ны да суытып була. Моның өчен кешелек тәҗрибәсе хәзинәсендә алым һәм ысуллар күп: хәрбиләре дә, сәясиләре дә, икътисадилары да җитәрлек. Кайчан да булса барыбер Балканда да, Гыйракта да, Көньяк Осетиядә дә, Днестр буенда да, Чечнядә дә тәртип урнаштырылачак – Конституция буенчамы, әллә башка юл беләнме, барысы да җайга салыначак, рәтләнәчәк. Әмма әлләни күзгә ташланмый торган бер проблема барыбер калачак –

ачу, үч белән йогышланган куркыныч, чирле хәтер. Нәкъ менә “кайнар нокта”ларда кеше хәтере (һәм халык хәтере дә дияргә җөрьәт итәм) шушы коточкыч бациллалар белән йогышлана. Кайвакыт ачу һәм үчлелек заманча террорчылык кебек явыз монстрга әверелә. Һәм, минем фикеремчә, нәкъ менә шул Төньяк Кавказдагы куркыныч яраның шулкадәр озак төзәлмәве сәбәпләреннән берсе булып тора.

Әйе, югарыда әйтелгәннәрдән чыгып, без Ренат Харисның чын дәүләт эшлеклесе һәм үз фикерен, үз сүзен кыю әйтүче сәясәтче, шагыйрь булуын күрәбез.

Ренат Харис шигырьләре – чынлап та тормыш күренешләренең олы мәгънәсен ачучы әсәрләр. Бу иҗат дөньясында фикер һәрвакыт тирәнгә, фәлсәфи катламнарга кереп китә, кешелек язмышы, җирдә тынычлык урнаштыру проблемаларына барып тоташа. Япь- яшь егетләребез хәрби хемәттән исән-имин әйләнеп кайтсыннар, аналары кайгы- хәсрәт күрмәсен. Ә Ренат Харис кебек шәхесләребез булганда киләчәгебез ышанычлы булыр дип уйлыйм, мин.

Кулланылган әдәбият

Дәүли Н. Ак янында кара. Әдәби тәнкыйть, публицистик мәкаләләр, очерклар. – Казан: Татар.кит. нәшр., 1974.

Фәйзуллин Р. Заманга иш иҗат. / Казан утлары. – 2001. №5. – 87-91б.

Харис Ренат. Тоткасыз ишек: Шигырьләр, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр.,1999.

Харис Ренат. Хәл-әхвәл: Шигырьләр, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2001.

Харис Ренат. Хисемнең исеме: Шигырьләр, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1996.

Хәсәнова Ф. Ренат Харис шигърияте. / Казан утлары. – 2000. №5. – 155-170б.

Роль Зинатуллина Габдульхамита хазрата в воспитании подрастающего поколения нашего города

МБОУ «Лицея №9 им.А.С.Пушкина ЗМР РТ»

Выполнила: Мухамедзянова Яна Эдуардовна ученица 10 Б класса
Руководитель: Габидуллина Дина Гаязтиновна,
Учитель татарского языка и литературы

В этом году нашему городу исполняется **85** лет. Зеленодольск красив не только своей природой, различными заводами, инфраструктурой, но и людьми, прославившие свой город. Среди них мой герой- Зиннатуллин Габдульхамит хазрат.

Зиннатуллин Габдульхамит Рауфович родился 2 сентября 1954 года в г. Казань в многодетной татарской семье. Свои первые знания об исламе он получил от своего отца Рауфа Зиннатулловича, который тогда работал имамом в Азимовской мечети. Позднее Габдульхамид хазрат окончил известное медресе "Мир-Араб", был мусульманским преподавателем, имамом мечети, казыем (богословским судьей), региональным имамом-мухтасибом, в конце восьмидесятых годов возглавлял мусульман Татарстана. Сейчас Габдульхамид хазрат является членом Президиума Духовного управления мусульман Республики Татарстан и имамом-мухтасибом Зеленодольского района Татарстана.

Под его руководством в городе Зеленодольск работают три мечети, начальное медресе, летний мусульманский лагерь, благотворительный фонд. Дважды в месяц выходит мусульманская газета «Рассвет». В гимназии №5, школах №7 и №16 регулярно проходят занятия по мусульманской этике, в детских садах №21 и №23 работают специальные группы для детей из татарско-мусульманских семей. Ежегодно проходят благотворительные акции в помощь детским домам и домам престарелых.

Хазрат- частый гость нашей школы. Я считаю, что Габдульхамит хазрат, тот человек, который прославил свой народ, наш город. Поэтому, я решила сделать репортаж, показать, какой он разносторонний человек.

Якташыбыз композитор Риф Гатауллин иҗаты

Татарстан Республикасы Югары Ослан муниципаль районы
Вахит тулы булмаган гомуми белем бирү учреждениесе
Эшне башкарды: 9 нче сыйныф укучысы
Гайфуллина Айсылу Илсур кызы
Җитәкчесе: татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Фәттахова Гөлназ Хәзби кызы

Төп өлеш

Әйе, Югары Ослан ягы –Тау ягы үзенең матур табигате, күренекле шәхесләре белән данлыклы.

Туган як. Туган җир. Туган авыл. Йөрәккә якын һәм кадерле сүзләр. Безнең һәрберебезнең газиз туган авылы бар. Һәр авылның үзенә генә хас, кабатланмас, истә кала торган урыннары күп. Сокланып туймаслык тугайлар, челтерәп аккан йөгерек чишмә буйлары, балыклы күлләр, куе әрәмәләр белән уратылган елга буйлары, туган ягыбызның кырлары, күңелләргә рәхәтлек биреп, туган илгә, туган җиргә мәхәббәт тәрбияли.

Кендек каны тамган изге җир. Әткәй-әнкәй, туганнар белән бергә гомер буе күңел түрендә торачак ул. Инде әткәй-әнкәйне кайгыртып, бер-бер яхшылык эшли алмасак та, без гомер буе туган як алдында бурычлы. Бер караганда, монда, шәһәрдә торып, туып-үскән төбәгебезгә нинди ярдәм күрсәтә алабыз инде?! Ныклап уйлап караганда, күрсәтә алабыз. Риф абый да күрсәтә. Ял, бәйрәм саен диярлек Югары Ослан районы Яңа Болгар авылында яшәүче әнисенең хәлен белергә кайта иде. (2016 нчы елда Әнисе Марзия апа бакый дөньяга күчте). Әнисенә багышлап, Госман Сәда сүзләренә “Укытучыма” һ.б. җырлар язуы тикмәгә түгелдер. Үзенең көләч йөзе, моңлы тавышы белән авылдашларын шатландыра, бәйрәм вакытларында, сабантуйларда сәхнәдән төшерми аны халык. Туган якның матурлыгы Риф абыйның җырларына да күчкән, шуңа күрә ул үзенең иң яхшы көйләрен туган якка багышлаган.

Гатауллин Риф Хоббул улы 1950 нче елның 25 нче февралендә Әтнә районында беренче бала булып дөньяга килсә дә, гомеренең күп өлешен Югары Ослан районы белән бәйли. Риф абый бала чактан ук бик шук һәм шаян була. Җитешмәгән җире, уйнамаган уены, эшләмәгән эше калмый. Җәен велосипедта йөрергә, кышын чаңгыда шуарга ярата. Әтисе һәр җәй саен улына бер велосипед алып бирергә мәҗбүр була. Авылдашларының бу чаклы да әрсез, тiктормас егеткә башта исләре китә. Клубта концертлар куйганда, оста итеп җырлаучы малайга озак итеп кул чабалар.

Әнисе бервакыт аңа гармун алып бирә. Бер-ике көн дә үтми, Риф абый гармунны икегә ярып ташлый. Әнисе: “Нигә алай эшләдең?”- дип сорагач: “Эчендәге кешеләрне күрәсем килде” , – дип җавап кайтарган.

Талантлы, энергиясе ташып торган егетнең авылда каласы киләме?.. Хыяллары аны калага дәшә. Ул Казан шәһәренә килә. Әтисе йогынтысы буенча Казанның химия-технология институтына укырга керә, чөнки әтисе гомер буе үзе механик булган, улын да инженер итәсе килә. Ләкин Риф абый институтта ел ярым гына укый. Әле студент вакытта ук аның сәләтен композитор Сара Садыкова күреп ала һәм үзе җитәкләгән “Чишмә” исемле вокаль-иструменталь ансамбленә килүен үтенә. Тиздән ул Казан шәһәрендә төрле фестивальләрдә катнаша башлый. Сара апа аңа: “Вакытыңны юкка исраф итмә”, - ди. Башта Риф абый музыка училищесына укырга керә. Аннан консерватория, вокал бүлеге. Берара җырчы булып йөри, аннары дәртле җырлар иҗат итә башлый.

Әнисе - Марзия апа – авыл укытучысы, гомеренең 34 елын балаларга белем бирүгә багышлады. Үз баласының тәрбияле булуын тели.

...Әнисе һәм авылдашлары әйткәнчә, көндәлек борчуларыннан аз гына арыну өчен, Риф Гатауллин Яңа Болгарга ашкына. Монда күңелле, саф һава... Ул кайтуга, өй артларындагы урманга юл тота. Күлмәк изүен ачып җибәрә, карашын еракка, бик еракка төбәп, тын гына әйләнә-тирәне күзәтә. Күңеленең кылдан нечкә тартылган андый минутларында ул сабый балага әйләнә. Йөгәнсез хыялына канат куя да, ашкынып, кабалана-кабалана, балачагы калган сукмакка йөгерә, үзе эченнән көйли-көйли өйгә йөгереп кайта да нота дәфтәрен алып көй язарга утыра. Шатлык та, кайгы да, сагыш та – барысы да кеше күңеленнән табигать кочагында түгелеп чыга бит.

Аның авыл табигатенә багышланган җырлары: Фәннур Сафин сүзләренә язылган “Безгә дөнья дәшә”, ”Без – Кояшның дуслары”, Рөстәм Ибраһимов сүзләренә "Минем серем", Фәнис Яруллин сүзләренә “Сөялдем сөяннәргә”, “Карауҗа авылы көе”, һ.б.

Риф абыйның һәр җырының үзенә генә хас аһәңе бар, аның һәр әсәре күңелнең нинди генә булса бер нечкә кылын чиертеп ала. Көйләрендә без шат күңелле яшьлек ашкынуларын да, юксыну, сагыну моңнарын да ишетәбез. Аның җырлары тыңлаучының күңелен күтәрә. Мәсәлән, Фәннүр Сафин сүзләренә язылган “Хушлашырга ашыкма!”, “Бир кулыңны”, ”Ялгыз көймә”, “Кал моңнарым булып”, “Безгә дөнья дәшә”, Мөдәррис Әгъләм сүзләренә “Серле йөрәк” , Г. Шакиров сүзләренә “Гармун алыйк әле, дуслар”, Н. Тукмачев сүзләренә “Торналар”, Э. Шарифуллина сүзләренә “Бергә чакларда”, Гөлшат Зәйнәшева сүзләренә “Вакытлыча түгел”, Равил Фәйзуллин сүзләренә “Нигә шулай?”, Ә.Зарипов сүзләренә “Ялгыз калып кара”, Ләйлә Дәүләтова сүзләренә “Гашыйк буласым килә” җырлары һ.б.

Күпләр Риф абыйны атаклы композитор буларак кына түгел, ә бик игътибарлы, тыйнак, ачык күңелле кеше булганга да хөрмәт итәләр.

Күбрәк композитор Риф Гатауллин шагыйрь Фәннүр Сафин, Равил Фәйзуллин, шагыйрә Гөлшат Зәйнәшева, Эльмира Шәрифуллина һ.б. сүзләренә музыкалар иҗат итә.

Балалар өчен язылган җырларга килгәндә, Муса Җәлил, Бари Рәхмәт, Шәүкәт Галиев, Роберт Миннуллин, Габдулла Тукай иҗатларына өстенлек бирә. Композитор буларак, ул сабыйларга нинди әсәрләр кирәклеген, аларның эчке дөньясын, башкару мөмкинлекләрен дә яхшы белә. Габдулла Тукайның “Кызыклы шәкерт” шигыренә, Роберт Миннуллинның “Өлкәннәр”, Күңелле тәнәфес” шигыренә, Эльмира Шәрифуллинаның “Җырланмаган җырым” шигыренә һ.б. музыка язган.

Сара апа оештырган хорга йөреп иҗади яктан рухланган Риф Гатауллин 1992 нче елларда Халык иҗаты һәм агарту эшләре буенча фәнни-методик үзәк каршында һәвәскәр композиторлар оешмасын оештыра, шулай ук 2002 нче елларда “Һәвәскәр композиторлар антологиясе”н төзеп чыга.

Соңгы елларда үткәрелгән “Дуслык моңы” , “Яшьләр дулкыны” һ.б. фестивальләрдә, җыр конкурсларында Риф Гатауллин жюри составында тора, хәйрия концертлары куеп йөри.

Күптән түгел композитор Риф Гатауллин җитәкчелендә “Пар алма” дигән җырлар җыентыгы дөнья күрде. Монда “Пар алма” җыры композитор Зөфәр Хәйретдиновның хәзерге көндә иң яратып җырлана торган җыр икәнлеге расланган. Шулай ук бу җыентыкта башка җырлар да урын алган.

Тиздән Риф Гатауллин җитәкчелегендә төзелгән һәвәскәр композиторларга багышланган китап чыгачак, анда 200 һәвәскәр иҗатчы, алар турында бай мәгълүмат тупланган.

Йомгаклау

Риф Хоббул улы иҗат уты белән янганда, дан турында да, мал турында да уйламый. Әйе, иҗатчы җырчымы ул, композитормы – иң беренче нәүбәттә кешеләр йөрәгенә иман, игелеклелек орлыклары салырга тиеш. Сәнгатьнең теләсә кайсы төренең иң югары күрсәткече – халык күңеленә юл таба алу. Мондый сәләткә ия кешеләр сирәк очраса да, нәкъ менә алар мәдәниятебезнең, җәмгыятебезнең яшәешен һәм үсешен билгели, халыкның рухи хәзинәсен баета. Тормышның һәр мизгелен, табигатьнең серле яшәешен, кешеләр күңелен нечкә йөрәгең аша үткәреп музыка телендә әйтә алу - ул зур бәхеттер. Композиторның кайсы гына җырын алма, алар табигыйлеге, аһәңле һәм моңлы булуы белән аерылып тора. Үзенә карата артык таләпчән, максатына ирешү өчен өзлексез иҗат утында янып, үзе сайлаган сәнгать юлында баручы тынгысыз кеше ул Риф Гатауллин.

Композитор Риф абый белән очрашканнан соң, әйткән сүзләре әле дә хәтеремдә саклана: “Әйе, гүзәл дә соң минем туган җирем! Чит илләрдән матурлык эзлисе дә түгел, ул үзебездә – Югары Осланыбызда. Урманнарда йөреп күңелгә рәхәтлек аласың, саф сулы чишмәләрдән салкын су эчеп сусауны басасың. Шуңа да кая гына барсам да, Яңа Болгар авылын сагынып кайтам. Дөньяда матур җирләр күп, әмма туган яктан да кадерлерәге юктыр. Ходай туган җирдән аермасын”, - дигән иде.

Сүземне йомгаклап, шуны әйтәсем килә: һәркем үз язмышын үзе яза. Тәкъдирдә язылганны көтеп ятсаң, ихтимал, бәхет үзе сине эзләп килеп җитә алмас. Яшәү кыйбласын, тормышын сәнгать дөньясы белән аерылгысыз дип исәплидер Риф абый Гатауллин да. Аның өчен бәхет – җыр-музыка, газиз халкыңа хезмәт итү. Риф абый – чын мәгънәсендә милләтебезнең күренекле шәхесе, атаклы композиторы. Ял көннәрендә әнисе йортына кайту, эш вакытында Казан җирлегендә яшәп, шунда иҗат итеп, безне искиткеч моңлы җырлар белән сөендерә алуы – безнең өчен чиксез горурлык!

Эзләнү чыганаклары

1. Гатауллин Риф - Композиторы Татарстана. – М.: “Композитор”. – 2009, 70 – 71 нче битләр.
2. “Җырлап ачыла күңел” җыентыгы, 1996 нчы ел.
3. “Җыр бишеге янында”- Казан утлары журналы, 1980, №12
4. “Миңа көндәшлек хисе ят”- “Ватаным Татарстан” газетасы, 2010, №47.
5. “Мәхәббәт сагыштан тора ул”-Шәһри Казан, 2014, 15.03.
6. Риф Гатауллинның гаилә архивыннан фотолар, аудиокассета, шагыйрьнең автобиографиясе.
7. Район газетасы “Волжская новь”. -2010, №68.
8. “Хәтер төпләрендә утлы күмер”- Казан утлары журналы, 2014, №1.

СЕЛО АГЗЕГИТОВО В ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ТАТАРСКОГО НАРОДА

ГАОУ «Лицей Иннополис»

Выполнил: Вертячих Роман Максимович, ученик 10 класса

Руководитель: Гайнуллин Рамиль Рашитович,

Учитель татарского языка и литературы

Введение

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что мы хотели изучить историю родного края через микроисторический подход и тем самым показать насколько сильна роль отдельных населенных пунктов, деревень или же исторических личностей в истории становления образовательной и воспитательной системы татарского народа.

Система образования татар берет свое начало с момента принятия Ислама. Начало создания сети мяктебе (начальных школ) и медресе Булгарии можно датировать XII в. В этих учебных заведениях получали образование ученые и религиозные деятели мусульманского мира.

Начиная с XVI в. особенности образовательной системы татар обуславливались тесной связью с православным Российским государством. В 1707 г. по инициативе митрополита Тихона в г. Казани была учреждена школа, в которой обучалось 32 мальчика, однако через два года из-за болезней детей она была закрыта.

В 1720 г. была открыта школа для 20 черемисских детей, а в 1724 г. в архиерейскую школу набрано было 14 татарских и черемисских мальчиков, обучавшихся русскому языку и Закону Божию вместе с детьми русских священнослужителей «в надежду священства»[11].

Во второй половине XVIII в. был сформулирован и реализован самостоятельный проект, опиравшийся на систему новокрещенских школ и соответствовавший стремлению правительства к массовой христианизации инородцев Казанского края: в 1734 г. архиепископ Иларион Рогалевский представил в Св. Синод предложения об учреждении в Казанской епархии четырех школ для обучения детей инородцев вне зависимости от их конфессиональной принадлежности. Они были высочайше утверждены указом от 26 февраля 1735 г.

В 1771 г. в Казани было открыто 2 медресе Ахуновское и Апанаевское, в 1780 г. было открыто медресе при доме Амирханова, а также в деревнях: Кышкар, Менгер, Саба и др. Это позволило не тратить время и денежные средства на поездку в Бухару, признанный центр мусульманской культуры и науки, соответственно, больше татарских молодых людей смогли получить духовное образование близко к дому.

Развитие образования в Татарстане связано так же и с именем М. В, Ломоносова, по инициативе которого в 1764 г. была создана кафедра восточных языков при Академии наук. Этот проект отражал политику правительства, заинтересованного в организации преподавания восточных языков в учебных заведениях, расположенных в городах с преобладанием мусульманского населения.

Главная роль в этом деле отводилась основанной в 1759 г. Казанской гимназии. Мысль о введении во вновь созданной в Казани гимназии преподавания татарского языка принадлежит первому ее директору М. И. Веревкину и относится к тому же 1759 г. Но получила свое реальное воплощение

[11] Можаровский А. Ф. Изложение хода миссионерского дела по просвещению казанских инородцев с 1552 по 1867 г. М., 1880. С. 39-40

лишь благодаря указу императрицы Екатерины II от 12 мая 1769 г.: «единожды навсегда» ввести класс татарского языка для практических целей - подготовки переводчиков с татарского языка[12]. Университет в Казани был открыт в ноябре 1804 г. В нем кроме татарского, преподавались персидский, арабский, монгольский и китайский языки.

Реформы эпохи Александра I затронули и инородческое образование, которое должно было осуществляться через систему сельских приходских училищ с опорой на родной язык учеников и широкое использование в качестве учебного и дидактического материала переводов вероучительных книг.

Благодаря реформам, инициированным Александром II, начался подъем образования всех российских народов, и национального образования в том числе. В системе образования татарского народа постепенно складывалось инновационное направление, которое вошло в историю под названием джадидизм. Происхождение термина связано с внедрением в обучение нового метода «усул джадид», возникшего благодаря реформе традиционного конфессионального образования при разработке звукового метода обучения.

Появление нового метода обучения в мусульманских медресе на территории Татарстана в XVII-XVIII вв. основным языком обучения в медресе был арабский. В основном изучалась арабская азбука, читали хафтияк на арабском языке
(одна седьмая часть Корана), книгу «Мухаммед-эфенди». У мусульман, как известно, существует особая наука «Теджвид», которая учит правильному чтению Корана, то есть фонетике арабского языка. В медресе основательно изучали арабскую морфологию (сарыф), синтаксис (наху), риторику (балагэт). Логика (мантык) так же была одной из главных дисциплин в медресе. В них так же преподавали основы счета, истории и географии. Кроме арабского языка, необходимого для понимания Корана, учили персидский, турецкий и другие языки[13].

Не существовало никакой гарантии, что окончив медресе, человек сможет объясняться на современном ему арабском языке или читать светскую литературу. Кадимистские школы основным методом обучения считали книжный. Обучение строилось на заучивании слов, фраз, аят и отрывков из книг наизусть. К тому же, в школах не существовало деления на классы или какой-либо стандартизации учебного процесса, что, безусловно, затрудняло познавательную деятельность и создавало в среде богословской интеллигенции прослойку преподавателей и мулл, которые так и не закончили обучение. Ученик, пришедший в медресе в восемь лет, мог оставаться в нем и до тридцати лет и далее.

В рамках же нового метода в учебные планы мусульманских медресе в противовес средневековой схоластике были включены светские культурологические и научные дисциплины. Школы-мяктебе стали делиться на классы. Существовали одноклассные мяктебе, двуклассные и четырехклассные. Появились стандартизированные программы обучения разным дисциплинам, ученики стали сдавать экзамены, что позволило достаточно адекватно оценивать их знания и контролировать весь процесс обучения.

Одним из подвижников осуществления таких реформ татарского образования был Каюм Насыри, ученик и последователь еще одного великого педагога, общественного и религиозного деятеля Ш. Марджани.

По совету инспектора В. В. Радлова, Каюм Насыри открыл начальную школу для татарских детей с преподаванием в ней русского языка, и 1871 г. стал важной вехой в развитии образования татар, началом этапа усовершенствования преподавания русского языка. Всесторонняя подготовка, хорошее знание традиций восточной культуры, с одной стороны, и европейской научной мысли, с другой, позволили ему сделать первые шаги для их интеграции.

Было ли село Агзегитово центром новометодного образования?

В 1913 г. В Казанской губернии всего насчитывалось 1938 мяктебе и 150 медресе. В двух чувашских уездах – Цивильском и Чебоксарском – в рапортах уездных полицейских управлений с

---

[12] Загоскин Н. П. История Императорского казанского Университета за первые сто лет его существования 1804 - 1904. Т. 1 (1804 - 1814). - Казань, 1902. С. 20

[13] Фукс Л. Ф. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях. - Казань, 1884.

1889 по 1905 гг. отмечается наличие 9 мяктебе (из них три в селе Агзегитово) и единственного медресе в селе Агзегитово.[14]

К 1909 году в селе Агзегитово проживало около трех тысяч человек. Село было поделено на три прихода. В первом приходе, действовавшем к этому времени более ста лет, проживало 514 мужчин и 469 женщин. Во втором приходе проживало 547 мужчин и 574 женщины. Приход был основан в 1891 году. В третьем приходе проживало 354 мужчины и 323 женщины. Этот приход был образован в 1902 году[15]. Таким образом, можно сделать вывод, что село было довольно крупным, однако не настолько, чтобы стать центром новометодного образования.

Загидулла Шафигуллин – предприниматель и меценат

Появление и успешная деятельность школ и медресе в селе Агзегитово связано с именем уроженца этого села Загидуллы Шафигуллина – предпринимателя и мецената. Он выстроил за свой счет целый ряд мечетей, медресе и мяктебе в Цивильском, Свияжском, Тетюшском уездах Казанской губернии. Именно благодаря ему были выстроены две новые мечети в селе Агзегитово, разрешение на строительство которых было достаточно сложно получить. С 1898 г. Шафигуллин одним из первых в Казанской губернии перевел обучение в медресе и мяктебе на новометодную систему.

Шафигуллин долгие годы лично контролировал процесс обучения в медресе и мяктебе для мальчиков, а так же очень серьезно относился к женскому образованию. При его попечительстве в селе Агзегитове было открыто женское медресе.

К 1913 году в мяктебе села Агзегитова обучались 300 мальчиков и 850 девочек.[16] Еще около сорока девочек обучалось женском медресе. Обычно девочки получали начальное образование в мяктебе, отдельно от мальчиков или ходили на индивидуальные занятия к женам мулл (остабикэ). Те обучали их арабскому алфавиту и чтению, письмо считалось ненужным. Девочки достаточно рано выходили замуж, поэтому на их образование родители не желали тратиться. Обучение в мяктебе не было полностью бесплатным, прихожане жертвовали определенную сумму на его содержание.

Революционное отношение З. Шафигуллина к образованию в целом и женскому образованию в частности, привело к тому, что он нанял для занятий с девочками специально подготовленную женщину-учителя М. Искандарову, которая окончила в 1910 году Ижбубинское медресе и получила звание мугаллими.

Основываясь на архивных данных мы можем сделать вывод, что учится в женском медресе села Агзегитова могли в некоторых случаях и замужние женщины, что было достаточно необычно.

З. Шафигуллин настаивал на том, чтобы в мяктебе и медресе были созданы русские классы, так как понимал необходимость давать подросткам не только классическое духовное образование, но и по возможности образование светское.

Однако, деятельность З. Шафигуллина не встречало поддержки у уездной и губернской администрации. Более того, администрация часто препятствовала развитию учебных заведений в селе Агзегитове.

З. Шафигуллину долго не давали разрешения на устройство русских классов при мяктебе и медресе. Мулла третьего прихода А. В. Абдул-Саттаров, который преподавал в медресе, даже был обвинен в неблагонадежности, отстранен от преподавания и уволен с должности муллы. Упомянутую выше М. Искандарову, обвинили в том, что она преподает без соответствующего разрешения и так же долго проверяли ее благонадежность.

Когда русские классы были все же открыты, возникла проблема с кадрами. З. Шафигуллин был против того, чтобы в них преподавали немусульмане, пусть по происхождению и татары. Администрация учебного округа же настойчиво предлагала православных учителей.

Если судить по архивным документам, то именно вероисповедание служило главным критерием отбора преподавателей. Так в 1912 г. Н. Тагиров был уволен с должности учителя русского языка из-за злоупотребления крепкими спиртными напитками. После чего в 1913 г. был вновь допущен до преподавания, несмотря на сопротивление со стороны З. Шафигуллина. Через некоторое

[14] Ф. 151, дд. 1078, 1430, 1438, 159, дд. 4846, 634, 713, 189

[15] Ф. 2. оп. 2, д. 8464 лл. 372-374

[16] Ф. 2. оп. 2, д. 8464 лл. 372-374

время Тагиров снова был уволен из-за пьянства, но заменен новой креатурой инспектора народных училищ. Ф. Сейфулиным.

Заключение

В конце XIX вв. Российская Империя вступила на путь бурного экономического развития. Это не могло не коснуться и Татарстана. Возникла острая необходимость в обучении и воспитании национальных кадров. Чувствовался серьезный недостаток в образованных людях, интеллигенции, грамотных чиновниках, предпринимателях.

К 1913 г. очень серьезно встал вопрос о недостаточном количестве двуклассных училищ. На весь Цивильский уезд с населением более 200 тыс. человек существовало всего три таких училища, в которых обучалось к первому января 1913 г. всего 112 учеников. Более того, несовершенная система обучения мешала своевременному переходу учеников во второй класс. Это свидетельствовало о том, что будущее несомненно было за новометодными школами. Такими, как были открыты в селе Агзегитово.

Новый метод обучения, хотя и продолжал делать упор на религиозное образование и воспитание в духе мусульманских ценностей, давал при этом возможность получить в медресе современное светское образование и продолжить его, при необходимости, в университете или ином другом учебном заведении. Из медресе выходили грамотные, знающие преподаватели, как мужчины, так и женщины. Таким образом, выполнение поставленных исследовательских задач позволило нам понять, что село Агзегитово стало одним из значимых центров распространения новометодного образования, центром подготовки улемов.

Источники

1. Архивный фонд Казанского губернского правления.

Литература

2. Владимиров В. Историческая записка о 1-й Казанской гимназии, ч. Ш. - Казань, 1867.
3. Гибб Х. А. Р. Арабская литература. Классический период. -М., 1960.
4. Горохов В. М. Реакционная школьная политика царизма в отношении татар Поволжья. - Казань: 1941.
5. Загоскин Н. П. История Императорского казанского Университета за первые сто лет его существования 1804 - 1904. Т. 1 (1804 - 1814). - Казань, 1902.
6. Ковалевский О. М. О знакомстве Европы с Азией. - Казань, 1837.
7. Можаровский А. Ф. Изложение хода миссионерского дела по просвещению казанских инородцев с 1552 по 1867 г. М., 1880.
8. Мухаметшин А. Г. Становление и развитие педагогической мысли в Волжской Булгарии (VIII-XIV вв). Дис. канд. пед. наук. - Казань, 1995.
9. Фукс Л. Ф. Казанские татары в статистическом и этнографическом отношениях. - Казань, 1884.
10. Шарафутдинов Ш. З., Ханбиков Я. И. История Педагогики Татарстана. - Казань, 1998.

Туган ягымның күренекле татарлары

МБОУ «Макуловская средняя общеобразовательная школа» Верхнеуслонского муниципального района Республики Татарстан

Татарстан Республикасы Югары Ослан муниципаль районы “Макыл урта гомуми белем бирү мәктәбе” муниципаль бюджет белем бирү учреждениес

Эшне башкаручы: *10нчы сыйныф укучысы Сибгатова Ландыш Роберт кызы.*

Җитәкче: *югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы Амутбаева Гөлзәр Абдулла кызы.*

Кереш

Җырлый-җырлый күтәреләм
Тормышның үрләренә
Шатлыгым да, хәсрәтем дә

Тик туган җирдә генә.
Хәкимҗан Халиков.

1. Туган як! Туган туфрак! Бу сүзләр кемнәрне генә дулкынландырмый икән! Нигә син шулкадәр йөрәккә якын, күкрәкләргә кысып сөярлек газиз икән?! Кеше кайда гына яшәмәсен, кем генә булып эшләмәсен, үзенең газиз туган ягын сагынып, иң олы хисләр белән искә ала. Кеше күңеле өчен туган як кирәк. Еракка китсә сагыныр өчен; картайса, балалыгына кайтыр өчен; дошман керсә, яклар өчен. Ерак җирләрдә йөргәндә, кеше читтәге матурлыкны әнә шул үзенең туган ягы белән чагыштыра. Туган ягы аңарга биеклеккә сикерү ноктасы, гүзәллек үрнәге булып хезмәт итә. Туган ягымда хезмәт сөючән, тырыш халык яши. Аларның һәрберсе аерым мактауга, ихтирамга лаек. Районыбыз кешеләре илебез тарихында үз эзен калдырды. Бүгенге көндә ,үткәннәрне барлаганда, аерылыбрак торган шәхесләрнең язмышын ил язмышы белән бәйләп, киләчәк буыннарга сөйлисе килә.Алар төбәгебез белән бәйләнгән кешеләрнең язмышын белергә, үткәннәне онытмаска тиеш. Халык күңелендә хәтер яшәргә тиеш. Бу-бүгенге көндә актуаль проблемаларның берсе булып тора.

Минем туган ягым –Югары Ослан районы. Ул табигатьнең иң гүзәл урынына - Идел елгасының уң як ярына урнашкан. Бездә зур, калын урманнар да, киң аланнар да, салкын сулы чишмәләр дә бихисап. Районыбызда күпчелек халык рус милләтеннән.. Татар авыллары да бар, ләкин алар бик аз күләмдә.

Мин бу эшемдә үземне кызыксындырган сорауга җавап эзләргә тырышып, безнең яктан да танылган шәхесләр чыкканмы икәнен ачыкларга керештем. Башта татар авылларының (алар бик аз санда) тарихы белән таныштым. Аларның район тарихында тоткан урыннарын билгеләдем. Берничәсе белән сезне дә таныштырып китәсем килә.

2. Кызыл Байрак авылы... Бу исем хәзер һәр татар кешесенең, алай гына да түгел, Сәйдәш моңын яраткан һәркемнең тел очында. Мәгърур Идел елгасы ярына урнашкан шушы авыл илаһи моң иясе Сәйдәшне шатлыклы вакытларында да, тормышның четерекле вә кыен чакларында да, үзенең назлы һәм җылы кочагына сыендырган, хәтәр җилләрдән дә саклап калган, әлбәттә, аңа иҗат рухы биргән. Югары Ослан районындагы Кызыл Байрак авылы барыбыз өчен дә якын һәм кадерле.

Кызыл Байрак авылы Иделнең уң як ярына – бакыр кәүсәле биек наратлар үскән, яшел ерымтылар, хәтфәдәй үлән белән капланган үрләр җәйрәп яткан урынга, табигатьнең иң гүзәл җиренә урнашкан. “Татар Швейцариясе” дип аталган Кызыл Байрак авылы турында ниләр беләбез соң? Авылга исемне татарның танылган әдибе Галимҗан Ибраһимов биргән, диләр. Ханнар яшәгән бу гүзәл җиргә язучы еш килә торган булган, ул биредә уйланырга, эшләргә, язарга яраткан.

Авылга нигез 1924нче салынган, нигез салучылар: Сәхипгәрәй Сәетгалиев һәм шул чордагы Тат ҮБК рәисе Гали Ганиев. Алар шул еллардагы күренекле шәхесләр – дәүләт җитәкчеләре белән киңәшеп, ерактагы, җиргә саран булган авыллардан татар гаиләләренең Иделнең уң як ярына күчеп килүләрен оештыралар. Нәкъ менә шул елларда Бөрек, Кызыл Байрак, Нариман, Бакчасарай авыллары калкып чыга да инде. Кызыл Байрак авылын оештыруда Гали Ганиевнең иң якын ярдәмчесе – танылган мәгърифәтче, нәшир, композитор Салих Сәйдәшевнең җизнәсе һәм тәрбиячесе Шиһаб Әхмәров бик актив эшли. Бу вакытта Шиһаб Әхмәров үзара кредит бирү җәмгыяте идарәсе әгъзасы була. Авылга күченеп килүче татар гаиләләренә ул саллы гына матди ярдәм күрсәтә, мәктәп төзү өчен җәмгыять аркылы акча туплый.

3. Социаль үзгәрешләр белән беррәттән, авыл кешеләренең рухи дөньясы да байый бара. Моның үзенә күрә сәбәпләре дә бар: Татарстанның күпчелек иҗат әһелләре, мәгариф . Шиһаб Әхмәров Кызыл Байракка Чүпрәле районында яшәгән туганы Хәйрулла Әхмәровны алып килә. Хәйрулла бик тә кешелекле, эшчән кеше була һәм авыл активистларының берсенә әверелә. Аның йорты гөжләп тора: кунакчыл гаиләгә, гадәттә, җәйге чорга Г.Ибраһимов кайта, аның янына бик күп башка язучылар, җәмәгать эшлеклеләре, дәүләт җитәкчеләре һ.б. килә.Соңыннан бу йортка терәп, тагын бер йорт салына.Анда Шиһаб Әхмәров гаиләсе яши. Ел саен аларга Салих Сәйдәшев кайта. Шиһаб Әхмәров-аның җизнәсе, Салихның апасы Әминәнең ире. Бу йортка артистлар, музыкантлар, язучылар гаиләләре белән кунакка киләләр. Шулай итеп, җәйге айларда Кызыл Байрак Шәриф Камал (Гарәфи Хәсәнов йортында), Гадел Кутуй (Сафиннарда), Һади Такташ һәм башкалар озак-озак кунак булып, ял итеп китәләр.

Ул чактагы тормышның кызыклыгы! Өй саен кунак, авыл тормышына алар актив катнаша, дустату булып, гөрләшеп яшиләр. Урманда берничә урында ашъяулык җәелгән, самоварлар кайнап тора. Кунаклар да, авыл кешеләре дә бергә утырып, көлешә-көлешә, күмәкләшеп чәй эчәләр.Шунда ук җанлы әңгәмә башлана, уен-көлке, музыка-җыр. Кичләрен урман аланына яше-карты уенга чыга. Үзәктә-Салих ага Сәйдәшев. Бөтенесе аңа тартыла, мәзәкләр сөйләү, ихлас көлешүләр... Ул Кызыл Байрактан Казанга ял итеп, илһамланып кайта.

Кызганыч, 1930-1940нчы елларда илдә барган фаҗигале хәлләр Кызыл Байрак өчен дә эзсез узмый. Авылга кайтып ял итеп йөргән кешеләрнең бөтенесе диярлек, милләтчелектә һәм башка уйдырма җинаятьләрдә гаепләнеп, Сталин репрессиясе корбаннары булалар. Гали Ганиев тә, Шиһаб Әхмәров та шул корбаннар арасында...

Куркыныч давыл булып, ил өстенә сугыш килә. Авылның асыл ирләре сугышка алына, сугыш һәм тыл йөгенең бөтен авырлыгы, фаҗигасе картлар, хатын-кызлар, балалар җилкәсенә төшә. Авыл бушап, сүнеп кала. Шулай да элекке традицияләрне югалтмаска тырышалар. Эштән арып кайткан яшьләр әтиләре, абыйлары, татарның олы шәхесләре ял иткән урман аланына чыгып, еш кына күңел ачу оештыралар.

.Сугыштан бик аз кеше исән кайта. Алтмышынчы елларга кадәр –Кызыл Байрак тормышында яңа үзгәрешләр бара. Авыр еллар. Хәерчелек, илдә барган сәясәт кешеләрне бер-берсеннән аера, ераклаштыра. Салих Сәйдәшев Кызыл Байракка соңгы тапкыр 1954нче елда – Мәскәүгә китәр алдыннан ялга кайткан була. Шуннан соң Кызыл Байрак Сәйдәшсез кала.

Төп өлеш

1.Сәйдәш моңын саклый Сәйдәш аланы

2000нче елда Идел елгасы буена урнашкан Кызыл Байрак авыл җиренә Сәйдәш истәлеге итеп Хәтер ташы куела, чөнки биредә мәшһүр композитор эзләре калган ямьле яр буйлары, ул ял иткән яшел алан, яшәгән, иҗат иткән йорт...Бу эшне оештыруда Галиаскәр Камал исемендәге театр коллективы җитәкчелеге район җитәкчелеге белән берлектә башлап йөриләр. Ел саен август аеның 3нче атнасында күренекле сәнгать әһелләре, артистлар, төрле кунаклар Сәйдәш аланына җыелалар. Алар 1920-1940нчы елларда җәй айларында монда яшәвен искәртеп, рухын саклап торган урында яңадан Салих ага Сәйдәшевнең үлемсезлеген искә төшерәләр. Театр коллективлары музыкаль әсәрләрен башкаралар, спектакльләрдән күренешләр күрсәтәләр, күренекле җырчыларыбыз, язучыларыбыз үзләренең чыгышларын Сәйдәш истәлегенә багышлыйлар.

"Әйе, бөек композитор һәм музыкант Салих Сәйдәшев – XXгасырның беренче яртысында татар халкының милли-мәдәни яңарышы күгендә балкып янган якты йолдыз. Ул –татар профессиональ музыкасына нигез салучы; дистә елларга алдан аның үсеш юнәлешләрен билгеләүче. Аның музыкаль даһилыгы гаҗәеп мелодизм, сулыш җиңеллеге, колачлы эчтәлеге, демократизмы һәм аңлаешлылыгы белән аерылып тора. Татар музыка мәдәниятендә Сәйдәшев кебек гадәттән тыш сәләтле шәхеснең булуы яңарыш үсеше юлына баскан татар милләтенең өлгергәнлеген раслый"- дип яза академик Мансур Хәсәнов.

"С.Сәйдәшев һәм татар әдәбияты. Аларны һич кенә дә аерып алып булмый. Бигрәк тә Кәрим Тинчурин, Таҗи Гыйззәт кебек зур драматурглар белән Сәйдәшевнең иҗаты тыгыз үрелеп барды, -ди Фоат Галимуллин. Кызыл Байрак Сәйдәш өчен генә түгел, бәлки татар әдәбияты өчен дә бик кадерле урын, чөнки 30нчы елларда биредә татар әдәбиятының үзәге булган. Татар язучылары да үзләренең җәйге ялларын, иҗат чорларын биредә уздырганнар..."

Кызыл Байракта ел саен Сәйдәш рухын зурлау татар халкының милли йоласына әверелеп бара. Ул хәзер Кушлавыч, Кырлайлар кебек изге урынга әверелде. Кызыл Байракның үзеннән дә, Югары Ослан районы авылларыннан да халык агыла. Ә Казанны әйтәсе дә түгел, махсус теплоходка төялеп тә, автобусларга һәм исәпсез –хисапсыз җиңел машиналарга утырып та, XXI гасырның Моң Мәккәсе – Кызыл Байракка агылалар...

2013нче елның августында Сәйдәш аланында бәйрәмне Югары Ослан районы үз көче белән уздырды. Монда районның "Иделкәй", "Тамырлар" ансамбльләрен, Мәдәният йорты , шул ук вакытта һәвәскәр җырчыларны да күрергә була иде.Күп санлы татар теле укытучылары, район мәктәпләренең укучылары, төрле милләт халкы Сәйдәшне искә алырга килгәннәр. Сәнгать мәктәбе оркестры

башкарган “Совет Армиясе маршы” Идел елгасы буенча таралып, Сәйдәш, аның көйләре, җырлары халык күңелендә мәңге яшәр дип әйтәләр сыман..

2. Асия Хәсән кызы Хәйруллина – Татарстан Республикасының Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт премиясе иясе, Татарстанның атказанган артисткасы, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, татар сәхнә теле укытучылары мәктәбен нигезләүче. Аның язмышы да Кызыл Байрак авылы белән бәйле. Үзенең “Ничек тиз узасың син, гомер” дигән китабында хәтирәләр - истәлекләр турында яза.

1921нче елда Апас районы Түбән Барыш авылында бүрекче Хәйрулла гаиләсендә бишенче бала булып туа. Бу елда бик каты ачлык булган. Яңа туган балалар ачлыктан үлә барганнар; авылда үлмичә Асия Хәйруллина, Карбай атлы эт һәм әтисе ягыннан туган кешенең Шәйхулла исемле улы гына кала. Әти-әниләренең тормышлары бик мул була. Аларның аты, сыеры, сарыклары, бозаулары, ишегалды тулы кош-кортлары булган. Шуның өстенә, янда гына таш кибет, тау башында –су тегермәне эшләгән. Ул елларда әтисенең ир туганнары Казанда яшәгән. Алар кулаклар турында начар хәбәр чыккач, абыйның да тормышы бик бай, сөргенгә җибәрүләре мөмкин дип, аңа авылдан тизрәк китәргә кушалар һәм Кызыл Байракка урнашырга тәкъдим итәләр.

Шулай итеп, Асия Хәйруллина кеше кулы тимәгән, бозмаган, таптамаган, гаҗәеп матур, әкиятләрдә генә сөйләнә торган чиста, гүзәл авылга килеп урнаша. “ Кызыл Байракта бер кеше капка бикләмәде, тәрәзәләрне япмады, әйберләрен яшермәде.Бөтен әйбер урамда,кешеләр курыкмыйча, рәхәтләнеп яши бирделәр”,- дип яза истәлекләрендә.

Тау башында Иделгә каршы урнашкан дүрт еллык мәктәптә белем ала. Аннары Кызыл Байрактан сигез чакрым ераклыкта урнашкан Берек авылында укый. Атна буе бу авылда торып укыганга күрә, буш вакытлары күп була. Аларны бушка уздырмый, мәктәптә оештырылган төрле түгәрәкләрдә катнаша. Аның өчен иң кызыгы, үзенә тартканы-драма түгәрәге була. Җиденче сыйныфта укыганда, укытучылар белән берлектә “Зәңгәр шәл” драмасын сәхнәгә куялар. Шул вакытта ук артистка булырга хыяллана. Берек мктәбен тәмамлагач, Спас педагогия училищесына укырга керә. Монда озак тормый, кечкенә Асияне чанага утыртып, толыпка төреп, Тәтеш педучилищесына укырга илтәләр. Бетереп кайткач, Нариман авылында укытучы булып эшли.Сугыш вакытында мәктәптә эшләү җиңел булмый. Асия Хәйруллина –директор да, завхоз да, идән юучы да, мичкә ягучы да, хәтта утын табучы-кисүче дә.Ул гына да түгел, авылда ирләре, туганнары сугышка киткән хатын-кызларны юатучы да, аларны солдатлар өчен оекбашлар бәйләргә кушучы да-барысы да аның бурычы була.Кич белән мәктәпкә хатын-кызларны чакырып җырлата, мандолинада уйный.

1944нче елда бу авылдан китә. Аннары Казанда, Мәскәүдә укый, артистка булып озак еллар Г.Камал исемендәге Татар Дәүләт Академия театрында эшли. Туган ягына еш кайта, балачак һәм үсмер еллары узган Кызыл Байрак урамнарыннан үткәннәрне искә төшереп атлый.

Әйе, табигатьнең гүзәл кочагында урнашкан авыл олы шәхесләрнең рухын бүген дә саклый!

3. Кәфил Фәхрәзи улы Әмиров – Татарстан Республикасының элекке прокуроры 1949нчы елның 24нче маенда Югары Ослан районының Нариман авылында дөньяга килә. Бу авыл да Идел елгасының уң як ярында урнашкан, Кызыл Байрактан сигез чакрым ераклыкта урнашкан. Балачагы, үсмер еллары Идел елгасында су коенып. табигать кочагында хозурланып уза.

1972нче елда Харьковта юридик институтны тәмамлый, аннары 1972-1973нче елларда Сарман район прокуратурасында өлкән тикшерүче, 1973-1980нче елларда Татарстан Республикасының өлкән тикшерүчесе, 1980-1989нчы елларда Казанның Вахитов районында прокурор, 1989-1992нче елларда Казан прокурорының беренче урынбасары, 1997-2000нче елларда-Татарстан Республикасы прокурорының беренче урынбасары. 2000нче елның 29нчы июненнән Татарстан Республикасының прокуроры итеп сайлана. 2013нче елның 21нче сентябреннән ул лаеклы ялга китә.

4. Сафин Марат Габдрахман улы – Казан Дәүләт Ветеринария Академиясе профессоры 1935нче елның 3нче мартында Югары Ослан районының Макыл авылында укытучы гаиләсендә туа. Сугыш башланганда аңа 6яшь була. Бу көннән башлап күп балалы Сафиннар гаиләсе өчен коточкыч авыр көннәр башлана. Бөек Ватан сугышы башларында әтиләрен “халык дошманы” дип Себергә сөргенгә җибәрәләр, ә 15ел үткәч, гаепсез дип кире кайтаралар.

Бу авыр елларда әниләре 6 бала (өч кыз, өч малай) белән берүзе кала. Олысына 16яшь, ә иң кечесенә 6ай була. Әниләре белән апалары көне-төне .колхозда эшлиләр, ә калган балалар укый. .Кимсетүләр дә аз булмый, “халык дошманы” балаларының ипи паегын тартып алалар, гаиләгә зур

гына салымнар салалар. Даирәләрдән куркып, этисенең туганнары да аларга кереп йөрүдән баш тарталар. Әниләре балаларын ачлыктан коткарып калу өчен барысын да эшли: өйдәге барлык булган әйберләрне сата, бары тик агач сәкеләр белән урын-җир генә кала. Барысын да җиңәләр: ачлык та , үлем дә артта кала.

1943нче елда иске бишмәт, чабата кигән Марат 1нче сыйныфка укырга бара. Авылда башлангыч мәктәп кенә, ә җидееллыкны 6 чакрым ераклыкта урнашкан Улан авылында тәмамларга туры кирә. 1950нче елда 7сыйныфны бетерә, ә бердәнбер урта мәктәп район үзәгендә генә була. Район үзәге Макыл авылыннан 30 километр ераклыкта урнашкан. Укырга мөмкинлек булмый һәм 15 яшьлек Марат үзенең хезмәтен Югары Ослан районының "Алга" колхозында башлап җибәрә. Башта әнисе белән сарыклар фермасында эшли, ә 1951-1952нче елларда колхозның атлар көтүен көтә. Менә шул вакытта Марат Габдрахман улының хайваннарга карата кызыксынучанлыгы һәм мәхәббәте туа. Ул иң яхшы атта йөрүче булып санала һәм ел саен сабантуй ярышларында призлы урыннарны ала.

Укуга омтылыш аның беркайчан да сүнми һәм ул 1952нче елда Казанның 15номерлы кичке яшьләр мәктәбенең 8нче сыйныфына укырга керә. Мәктәп аны Казан механик заводына слесарь укучысы итеп җибәрә. Чит кешеләр почмагында яшәп, көндезләрен эшләү, кич белән уку аңа бик авырга туры килә. Марат Габдрахман улы бернәрсәне бик яхшы аңлый: аның башка юлы юк, ышанырлык, ярдәм күтәрлек кешесе юк." Заводта эшләгәнгә хезмәт хакы алгач, -дип искә төшерә Марат әфәнде, шунда ук 2 ипи һәм 1 килограмм маргарин мае сатып ала".Моны күреп, хуҗа хатын яшь аралаш "Ни өчен болай күп сатып алдың?-дигән сорауга: "Туйганчы ипи белән май ашыйсым килде"-, дип җавап биргән.

1955нче елда 10нчы сыйныфны тәмамлап, Казан ветеринария институтына укырга керә. Институтта уку дәверендә үзен бик сәләтле оештыручы итеп таныта, 5 ел буе ул комсомол комитеты әгъзасы булып тора, ә соңгы елларында сәркәтибе була. 1957нче елда яңа сөрү җирләрдән уңыш җыеп алуда катнашкан комсомол-яшьләр бригадасының җитәкчесе була. Яхшы эшләгәннәре өчен барлык бригада кешеләре Мактау кәгазе һәм ВЛКСМ ҮК ның значоклары белән бүләкләнәләр. Җитәкчесенә-шәхси бүләк, азкалиберлы ТОЗ-8 винтовкасы.

1958нче елда партия сафларына керә. 5 ел уку чоры бик тиз үтеп китә.Укуын тәмамлагач, институт юлламасы буенча "Татарстан" совхозында баш ветеринар табиб булып эшли. Шулай аның хезмәт юлы башлана. Аннары ул институт җитәкчелеге чакыруы буенча аспирантуранга укырга керә. Монда 1981нче елда докторлык диссертациясен яклый һәм үз эшен профессор буларак, төрле фән өлкәсендә эзләнүләре белән дәвам итә. Аның бик күп санлы фән өлкәсендә эшләнгән эшләре гамәли яктан кулланыла.

Бүгенге көндә ул лаеклы ялда, шуңа да карамастан ,озак еллар хезмәт иткән Казан Дәүләт Ветеринария Академиясе аның эшләгән эшләрен онытмый, Сафин Марат Габдрахман улы белән аралашып тора . Туган ягына да еш кайта, авылдашлары белән аралаша, үткәнннәре турында искә төшерә.. Без дә аңа нык сәламәтлек, озын гомер телибез.

5. Композитор Риф Хаббулла улы Гатауллин Россиянең һәм Татарстанның композиторлар берлеге әгъзасы, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Муса Җәлил исемендәге республика премиясе лауреаты

безнең районыбызның горурлыгы 1952нче елның 24нче маенда Яңа-Болгар авылының укытучы гаиләсендә дөньяга килә. Бу авылның табигате дә аңа җырчы, композитор булып китәргә ярдәм иткәндер, чөнки кечкенә генә татар авылы урман уртасына урнашкан. Табигатьнең гүзәллегенә сокланып, кошлар сайравын тыңлап, Риф Гатауллин иҗат итү сәләтләрен үстергәндер.

Мәктәпне тәмамлаганнан соң, Казан музыка училищесында укый. Аңа композитор булып китәргә татар халкының яраткан композиторы Сара апа Садыйкова зур этәргеч ясый. Риф Гатауллинның "Ялгыз көймә", "Хушлашырга ашыкма!" һ.б. җырлары халык күңеленә тирән кереп калды. Ул еш кына туган якларына кайта, район мәктәбе укучылары белән төрле очрашулар, иҗат кичәләре, фестивальләр үздыра. Без аны бик хөрмәт итәбез, яратабыз, безнең төбәктән чыгуы белән горурланабыз. Киләчәктә тагын да иҗат уңышлары телибез!

III Йомгаклау.

Татар халкы шәхесләргә бик бай. Халык язмышы ил язмышы белән бәйләнгән. Рус милләтле районда татар авылларының булуы, анда яшәгән халыкның нинди генә тарихи вакыйгалар булуга карамастан

нык булуы, безне сокландыра. Язмыш күпме генә сынаса да, алар югалып калмыйлар, милләтнең гореф-гадәтләрен, телен саклап, бүгенге көнгә кадәр җиткергәннәр. Күренекле шәхесләрнең язмышында төбәгебез авылларының нинди урын тотуы бездә горурлык хисе тудыра. Бигрәк тә Салих Сәйдәшев яшәгән йорт янында Хәтер ташы куелу, ел саен татар халкының монда җыелып аны искә төшерү-безнең төбәгебез өчен шатлык та , горурлык та. Мондый шәхесләр булганда милләтебез яшәр, без моңа ышанабыз

Нәтиҗә: Югары Ослан җирлегенең күренекле шәхесләре һәм Кызыл Байрак авылының алар язмышында тоткан урыны турында өйрәнеп, мин түбәндәгеләрне аңладым:

1. Югары Ослан төбәге күренекле шәхесләргә бик бай;
2. Кызыл Байрак авылының тарихы ил тарихыннан аерылмый, ул үзендә мәшһүр композитор С.Сәйдәшев һәм башка бөек шәхесләрнең рухын саклый.
3. Башка авыллар тарихын һәм аннан чыккан күренекле шәхесләрнең тормыш юлын өйрәнүне дәвам итәргә кирәк;

Файдаланган әдәбият:

1. Г.Ризванов, К.Әмиров “Сәйдәш аланында”
2. С.Сәйдәшевкә багышланган сайтларга сылтамалар.
3.Татар энциклопедиясе Казан 2008
4. «Татар иле» мәгълүмати –ресурслы татар социаль челтәре.

Тукай эзләре буйлап.

Татарстан Республикасы Балтач муниципаль районы
муниципаль бюджет гомуми белем учреждениесе
“Субаш төп гомуми белем мәктәбе”
Эшләде : 9 нчы сыйныф укучысы Васильева Гөлинә Ильвир кызы.
Җитәкчеләр : югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучылары :
Васильева Гөлназ Фазил кызы,Галиева Раилә Мәсхүт кызы

I Кереш өлеш.

Фәнни – тикшерү эшемнең темасы: Тукай эзләре буйлап. Максатым: Тукай тормышында билгеле бер эз калдырган Сосна Пүчинкәсе, Тукайның әнисе Бибимәмдүдәнең әлеге авылда яшәү чоры турында тулырак күзаллау булдыру. Максаттан чыгып түбәндәге бурычлар билгеләнде: Тукай эзләре буйлап сәяхәт итү, Бибимәмдүдәнең тормышын архив материаллары буенча җентекләп өйрәнү. Эшемнең актуальлеге: заманында төрле фикерләр кузгаткан Бибимәмдүдәнең Сосна Пүчинкәсендәге язмышы, Тукайның безнең яктагы тормышы турында тулырак мәгълүмат бирү. Әлеге хезмәтне тормышка ашыруда төп чыганак булып, Татарстан Республикасы Балтач районы “Халыклар дуслыгы” музеендагы документлар, архив материаллары, өлкән аксакаллар язып калдырган истәлекләр тора.

Тукай хакында сүз чыктымы, еш кына күңелгә бер сорау килә: ничек итеп гади генә бер авыл ятиме санаулы еллар эчендә күп гасырлык тарихы булган татар әдәбияты күгендә балкыр йолдызга әверелгән? Ничек итеп ул замандашларын һәм килер буыннарны үзенә берьюлы җәлеп итә алган? Каян шундый көч һәм бетмәс-төкәнмәс җегәр табылган? Шагыйрьләрнең җирдәге тормышы һәрвакыт кайгылы һәм еш кына кыска була. Аларның күнелләре сизгер, тиз җәрәхәтләнүчән була һәм ялгыз була – йөрәк әрнүләре гүзәл сүзләр булып ташып чыга.

Гомер юлы нибары 27 генә ел булса да, җисми яктан тормыштан китсә дә, Тукай шагыйрь буларак, бу дөньядан китмәде. Аның авазы һаман да яңгырый һәм халык күңлендә теләктәшлек таба.

Ул авазны яхшырак ишетергә омтылу бездә шагыйрь яшәгән урыннарга аеруча бер мөнәсәбәт тудыра. Ул урыннарда булган вакытта без, шагыйрьне чолгап алган табигать дөньясын, кайчандыр аныкы булган әйберләрне күреп, хыялыбыз белән үткәннәргә сәяхәт кылабыз, нәтиҗәләр ясыйбыз, бөек шагыйрьнең тормышын якыннанрак белергә, дөньяга аның күзләре белән карарга омтылабыз...

II Төп өлеш.

II.1. Сосна Пүчинкәсе тарихы.

Эзләнү эшенә керешкәнче үз алдыма план – маршрут төземдем. Планның төп юнәлешләре: беренчедән, Тукай эзләре калган Сосна Пүчинкәсе авылы тарихы, Бибимәмдүдә язмышы белән тулырак танышу, икенчедән, Бибимәмдүдә каберенә зиярат, өченчедән, Арчадагы "Әдәбият һәм сәнгать" музеена сәяхәт, дүртенчедән, Кушлавыч авылына бару. Юлыбызны, әлбәттә, Сосна Пүчинкәсе авылыннан башлау бер дә гөнаһ булмастыр.(Сәяхәт фотосурәтләрдә бирелә).

«Тол калган анам янында мин берничә вакыт торгач, анам мине авылымыздагы Шәрифә исемле бер фәкыйрә карчыкка вакытлыча асрарга биреп калдырып, үзе Сасна нам карьянның имамына кияүгә чыкмыштыр» [1]

Без Тукайның "Исемдә калганнар" исемле истәлек – очеркыннан шушы юлларны, андагы шагыйрь әнисенең тиздән шушы авылда вафат булуы, шунда җирләнүе, кечкенә Габдулланың "яланаяк, яланбаш хәлендә, капка астыннан үкереп җылый – жылый йөгереп чыгып: "Әнкәйне кайтарыгыз, әнкәйне бирегез!" – дип, шактый гына җир мәет күтәрүчеләрдән калмый барганын укып үссәк тә, әле Сасна нам карьянның кайдалыгы, кабернең ни хәлдә саклануы турында киң җәмәгатьчелек бары Равил ага Фәхретдинның өзлексез эзләнүләре аша гына белә алды. Сосна Пүчинкәсе авылы Г.Тукай биографиясенә соңгы елларда килеп керде.

Г.Тукай турында басылган күп кенә хезмәтләрендә "Сасна нам карья"не (Сасна исемле авылны) Балтач районының Сосна авылы (Зур Сосна) дип язып килделәр. Сасна авылы ничектер әдәбият белгечләре, Тукайчылар игътибарыннан читтә калды. Журналист Риф Якупов бу мәсьәләгә шактый әһәмиятле төгәллек кертте: республика Үзәк архивында һәм Балтач районы загс бүлегендә сакланган элекке документлар нигезендә, Тукайның әнисе Мәмдүдәнең Сосна Пүчинкәсе дигән авылның Мөхәммәтшакир атлы мулласына 1888 нче елның 22 нче декабрендә кияүгә чыкканлыгын һәм шул авылда 1890 нчы елның 18 нче январенда (яңа стиль белән 30 нчы январенда)
26 яшендә үлгәнлеген ачыклады. Кечкенә Габдулла исә Сосна Пүчинкәсенә
1889 нчы елның март – апрель айларында килеп, ягъни бер елга якын яшәгән.
Димәк, Тукай безнең авыл җирлегендә, аның чирәмле урамнарында, җиләкле тау буенда, саф һавалы йөзьяшәр наратлыгында үзенең илһамын, серле каләмен калдырган.

Сосна Пүчинкәсе (русча Починок Сосна – рәсми документларда шулай атала) үткән йөзнең урталарында Зур Сосна авылыннан күченеп утырган кечкенә генә авыл; баштарак Күчкән Сосна, Кече Сосна дип тә йөртелгән. Инеш буенда, яшеллеккә күмелеп утыручы, таза – таза йортлы, бүгенге көндә 37 хуҗалыктан торучы, бу матур авыл Балтач районының Г.Тукай исемле колхозы составына керә. Колхозга бу исем 1976 нчы елда, шагыйрьнең 90 еллык юбилее уңае белән, авыл халкының, колхозчыларның теләгеннән искә алып бирелә. Сосна Пүчинкәсе Казан артында Тукай тормышы белән бәйле булган, ул яшәгән дүртенче авыл (вакыт ягыннан икенче: Кушлавыч – Сосна Пүчинкәсе – Өчиле Кырлай).

"Исемдә калганнар" исемле автобиографик әсәрендә: "Үги әтиемнең мине сөюе, миңа чәй янында кәрәзле балны ак күмәчкә ягып бирүе, минем шунда куанганнарым, биш минутлык төш шикелле генә, әле дә булса хәтеремдә", - дип искә алган. Фәкыйрә һәм мәнсез карчыктагы кадерсез көнкүрмештән соң, чынлап та, мәңге онытылмаслык җәннәт сые булгандар. Шунысы мөһим: Шакир мулланың умарталыгы, буыннан буынга күченеп, бүгенгесе көнгә кадәр саклана. Чәчәк исе, бал исе бәләкәй Апушның куанычлы көннәрен хәтерләтеп тора. Бу авылда ике генә вакыйганы - баллап ак күмәч ашавын һәм җылый – жылый әнисенең җәсәде артыннан йөгерүен хәтерли бит ул. Иң бәхетле һәм иң бәхетсез көннәрен! Мулла йорты күптән юк инде, урам якта ул утырткан карт тал гына аның истәлеген саклый. "Ризкы аз" ана белән бала да шушыннан үтеп йөргәннәрдер. Мәмдүдә абыстай үлгәч, Шакир хәзрәт Сосна авылыннан бер улы булган хатынга өйләнә. 1916 нчы елда, мулла үлгәннән соң, йортны шул үги малай үз авылларына күчереп салдыра. Истәлекле өй шунда бетә.

II.2. Бибимәмдүдәнең Сосна Пүчинкәсендә яшәү чоры тарихы.

Зиннәтулла кызы Мәмдүдәнең сабыен бер фәкыйрә карчыкка калдырып, Сосна Пүчинкәсенә кияүгә килү вакыйгасы кайберәүләрдә каршылыклы фикерләр кузгата. Ләкин бичара ананы аңлау өчен аның язмыш юлын һәркемгә
үзенә үтәргә кирәктер (тьфү – тьфү). Күңеленнән генә булса да! Үксез ана язмышы һәм шул үксезлек язмышы кабатланган бала язмышы...

Заманында Бибимәмдүдәнең Сосна Пүчинкәсе авылында яшәү чоры турында матбугатта күп кенә тавышлар, ямьсез “фараз”лар булды. Имеш, Шакир хәзрәт бик кырыс кеше булган, Мәмдүдәне кыйнап үтергән дигән сүзләр дә булды. Ләкин... Балтач районы архивында сакланган метрика кенәгәсендә Мәмдүдә абыстайның вафат булуы турындагы мәгълүматны Көшкәтбаш имамы Әсхетдин Ибраһимов теркәгән, үлү сәбәбен дә “эч китү” дип нәкъ ул язган. Ялган “фараз”ларга каршы кире каккысыз дәлил түгелме? Икенче дәлил булып, 1966 нчы елда Сосна Пүчинкәсе карты Галимов Гайнаннан язып алынган истәлек тора.

“Мин Габдулла Тукайдан өч яшькә кече, шунлыктан олылардан ишеткән кайбер нәрсәләрне әйтә алам. Беренчесе. Минем ишетүем буенча, Шакир мулла Мәмдүдә абыстайны җәберләп торган, хәтта аның үлүенә дә шул сәбәпче булган, дип язалар. Бу турыда минем Мәмдүдә абыстайда укыган, үзебезнең авылда туып үскән Вильдан кызы Гыйльмивафадан сораганым бар. Ул әлеге фикерне кире какты. Шакир мулла абыстайга (23 яшьлек) ишек алдына чыкканда да, перчатка кияргә куша иде, кулың ярылмасын, дип әйтә иде. Мулла абзый (69 яшьлек) аны бик ярата иде һәм тату яшиләр иде”,- диде.

Икенчесе. Минем әтиемнең энесе Мөхәммәтша Ибраһим улы, балалары булмау сәбәпле, хатыны белән сөйләшеп, Шакир хәзрәттән ятим калган Габдулланы үзенә балалыкка сораган, Ләкин мулла абзый: “Габдулланың бабасы да, әтисе дә муллалар булган, мин аны бабасына тапшырырга тиешмен”,- дигән. Шул ук Гайнан бабай һәм башка олы кешеләрдән, колхозның элекке председателе Х. Борһанов ишетүе буенча, Мәмдүдә абыстай бик чибәр булган, аны “матур абыстай” дип йөрткәннәр. Тукай үзе моңлы бала булып хәтердә калган, әнисе үлгәч тә, авылдан китәргә теләмәгән. Хәдичә апа Мөхәрләмова язып калдырган истәлекләр буенча, аның бабасы Нури Тукайны бик яхшы хәтерләгән, алай гына да түгел, Тукай шул авылда яшәгән елның җәй аен алар бергә уйнап уздырганнар. Нури олырак булса да, Габдулла аңа нык ияләшеп киткән, ә инде әнисе үлгәч: “Нури абый, мин сездә генә калыйм инде, әтиеңә әйт әле, зур үскәч, мин аның эшләрен дә эшләр идем”,- дигән. Димәк, Кушлавычның Шәрифә карчыкта кагылып – сугылып яшәвен онытмаган шушы үксез баланың каядыр кеше кулына барып керәсе килмәгәндер, күрәсең. Өчиледәге үги әбисенең “алты күгәрчене” арасында “бер чәүкә” булып кайтып керәсен сизгән диярсең... Нәни сабый Сосна Пүчинкәсендәге кебек бәхетле көннәрнең бүтән кабатланмаячагын йөрәге белән гүя сизгән диярсең....

Бибимәмдүдәнең Сосна Пүчинкәсендә яшәү чоры бары тик җылы истәлекләр белән генә телгә алына. Бәхетле көннәре бик аз гына булган шул. Аннан соңгы еллардагы Тукай язмышы күңелллләрдә бары тик авыр хатирәләр генә калдыра.

Тукайның әнисе белән аерылышу көннәрен болайрак күз алдына китерергә мөмкин булыр иде.

Каты авырып, Мәмдүдә урын өстендә, хәл әчендә ята, көннәр үткән саен хәле начарлана гына бара. Соңгы көннәре килеп җитүен сизенеп, әледән - әле Габдулланы янына чакыртып ала. Баласының башыннан сыйпап, көчсезләнгән куллары белән күкрәгенә кыса, күзләреннән үбә. Бала күңеле сизмәсен, дип күпме генә тырышса да, күз яшен яшерә алмый, күзләреннән мөлдерәп яшь ага... Булмады, бердәнбер баласын үзе үстерә алмады, нинди ятлар кулына гына калыр бу нарасый, сабый бала.... Соңгы күз яшьләре, соңгы үбү. Шушы үзәк өзгеч авыр вакыйганы Тукайның үз сүзләре белән тәмам итәсе килә: “...энкәмнең җиназасын күтәреп алып киткәннәрен сизгәч, үкереп елый – елый, йөгереп чыгып: “Әнкәйне кайтарыгыз, әнкәйне бирегез! – дип шактый гына җир мәет күтәрүчеләрдән калмый барганымны хәзер дә тәхаттыр иткәнемне (хәтерләвемне) язамын.

II.3. Бибимәмдүдәнең каберенә зиярат .

Тукай эзләре мине, ниһаять, әнкәсенең каберенә илтте. Яшь тирәкләр дә, йөзәр еллык мәһабәт агачлар да тынып калган. Йөрәк кенә гадәттәгедән катырак тибә шикелле. Каршымда Габдулла Тукайның әнисе Бибимәмдүдә кабере. Өстенә зәвыклап эшләнгән биек кабер ташы куелган.Чак кына яндарак – кара кайгыдай кара таш. Анда Тукай шигыре уелган. Бибимәмдүдә абыстай, Тукайлар рухына дога кылып, баш иеп, күңелемнән кайбер хатирәләрне яңартам.

Бибимәмдүдәнең каберен ачыклау эшен якташ тарихчыбыз Равил Фәхретдинов, авыл картлары, хуҗалык җитәкчеләре башлап җибәрә. Авыл картлары Тукайның үги әтисе Мөхәммәтшакирның гаилә каберен, шул исәптән Мәмдүдәнең дә күмелгән җирен күрсәттеләр. Аларның сүзе тагын да олырак

булган картлардан язып алынган мәгълүматларга да туры килә. Тик, и ачы тәкъдир, бичара анага каберендә дә тыныч кына, догалар тыңлап кына ятарга язмаган икән. Әледән - әле гайбәт ишетеп тә борчыласы икән. Беренчедән, кабер тау өстендәге иске зиратта дигән фикер бар. Икенчедән, кабер авыл эчендәге зиратта дигән фикер бар. И Ходаем, "бу дөнья газап, кайгы, изү йорты" булу өстенә, мәгънәсез гайбәт йорты дамы әллә?"

Кабернең урынын ачыклап, таш куйдыру чорында биредәге Субаш авыл Советына Нурислам Газыймов җитәкчелек итә. Мин үземне кызыксындырган сорауларымны аңа бирдем."Ул елларда Сосна Пүчинкәсенең авыл тарихын әйбәт белгән берничә карты, мисалга, бик мөхтәрәм Гайнан абзый исән иде әле. Без алардан сорашып эшләдек. Мәмдүдә абыстайның кабере, һич бәхәссез, авыл эчендәге яңа зиратта",- диде ул миңа. Сүз уңаеннан шуны әйтеп үтим: Г.Тукайның әнисенә мемориал проекты Махсус фәнни – реставрация мастерскоеның реставрация советында, Татарстан Язучылар союзы җитәкчеләре катнашында тикшерелә һәм бертавыштан кабул ителә. Мемориалның авторы – мастерскойның фәнни советы җитәкчесе, архитектор Рафик Билалов. Димәк, мөхтәрәм авыл картлары Мәмдүдә кабереңең яңа зиратта булуына тамчы да шикләнмиләр. Дәлилләре – мәгълүматлы Гайнан бабай сүзләре "Менә шушы ике кабер, һич хатасыз, Шакир хәзрәтнең ике җәмәгатенеке, кайсысы Мәмдүдә абыстайныкы икәнен генә әйтә алмыйм",- дигән ул. Киң җәмәгатьчелек истәлек ташын ике кабернең "яшьрәк" күренгәненә утырткaннар. Мәмдүдә абыстай җәсаде төп – төгәл шул таш турысында җирләнгәнме, әллә берәр карыш читтәме – рухына барып ирешсен өчен боларның бернинди аермасы юктыр, мөгаен. Догаларыбыз гына укылып торсын да рухын рәнҗетерлек сүзләребез генә ишетелә күрмәсен! Мәрхүмәнең изге рухы каршында тын гына баш ию – иң акыллы гамәлебез булыр, мөгаен.

Дөньяга бөек шагыйрьне биргән ана күмелгән һәм нигәдер югалып калган кабер минем өчен якын бер әйбер. Дөреслекнең тантана итүе күңелемә бер ышаныч, анага карата кадер – хөрмәт, заманында шагыйрь үзе куярга өлгерә алмый калган һәм гомеренең авыр бер чорында "Өзелгән өмид" исемле шигыренең соңгы юлларында кабер ташы турында тилмереп әйткән сүзләре тормышка ашты:

Бар күңелләрдән җылы, йомшак синең кабрең ташың,
Шунда тамсын күз яшемнең иң ачы һәм татлысы!"

III. Йомгаклау

Тикшерү эшемне йомгаклап, шуны әйтәсем килә: мин бик бәхетле!. Беренчедән, минем авылым сукмагында нәни Апуш эзләре, Тукай илһамы калган. Икенчедән, бөек шагыйрьне тудырган ана кабере безнең якта. Өченчедән, һәр яз саен галиҗәнәп Шигырь бәйрәме безнең авылдан башлана. Дүртенчедән, Тукай рухы алдында баш иярге, Тукайны дөньяга бүләк иткән Изге Ана кабереңә зиярат кылырга, даһи Ана рухына изге догалар укырга күп кенә шагыйрьләр, язучылар, күренекле сәнгать осталары килә. Бишенчедән, Г.Тукай исемемендәге Дәүләт премиясе лауреатлары безнең авылда игълан ителә. Алтынчыдан, шигъритебезне зурлау иманлы адәм балалары күңеленә һәр яз саен тагын бер яктылык, сафлык алып килә. Янәдән, Сосна Пүчинкәсендә кабаттан Мәмдүдә мәчете ачылды. Авыл өстен бар дөньяны яктыртып, пакьлап алтын ай балкый. Димәк, Бибимәмдүдә язмышында дөреслек тантана итә.

Г. Бәшировның "Җидегән чишмә" исемле әсәрендә "И Казан арты" дигән бүлек бар. Шунда әсәрнең герое язучы Камилнең туган авылына чираттагы кайтуында күргән – хәлләре, кичергән кичерешләре сөйләнә. Камил үзен озата килгән энекәшенә, еракта күренеп торган шәһәрчек уртасындагы күперне күрсәтеп, болай ди: "Янә дә килеп, әнә шул күпернең теге ягына, тауның иң биек урынына Тукай фигурасын куйдырыр идем. Яшь егет кыяфәтендә. Казанга барырга чыккан итеп"

Биредә Арча турында сүз бара. Тауны менгәч, күпер янында өч юл чаты бар. Берсе – Казанга, икенчесе Әтнә ягына китә, Кушлавыч яныннан уза, өченчсе Балтач һәм Кенәр якларына бара, - Кенәргә барганда Кырлай яныннан үтә. Балтачка борылсаң, Сосна Пүчинкәсенә илтә. Чыннан да, менә шул өч юл чатында, кулына кәрзинен тотып, Тукай басып торса? Ә һәйкәл куелган постаментта әлеге канатлы сүзләр дә язылган булса:

Аерылып китсәм дә синнән гомеремнең таңында мин,
И Казан арты! Сиңа кайттым сөеп тагын да мин....

Әлбәттә, минем юлым инде Тукай эзләре буйлап Арчага юнәлә. Гүя Тукай үзе дәшеп, чакыра сыман....

Кулланылган әдәбият
Тукай. Г. Исемдә калганнар.-Казан: Татарстан китап нәшрияты. 1990 -3б.
Тукай Г. Әсәрләр, IV томда. Казан,1956 - 13б.
Исәнбәев С.Г. Тукайның замандашлары – Казан-1960-43б.
Р.Якупов -Казан утлары-1976-№3
Фәхретдинов Р. Бар күңелләрдән дә җылы...// Социалистик Татарстан – 1981 -16 июль.
Фәхретдинов Р. Үпкәнеңнән бирле, әнкәй...//Азат хатын-1982 №11-8-9 б.
Халит Г.Тукай үткән юл.//Тат. Кит. нәшр.-1962-228б.
Шәрәфиев Р. Ни сәбәптер, и Ходая, ризкы аз, гомре тәмам//Сөембикә2006

ФӘҮЗИЯ БӘЙРӘМОВА –
татар милләтенең легендар шәхесе

ЯШЕЛ ҮЗӘН МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ
ТҮБӘН УРЫСБАГА ТӨП ГОМУМИ БЕЛЕМ БИРҮ МӘКТӘБЕ
Эшне башкаручы: 8 сыйныфы укучысы Сиражиева Әдилә Илшат кызы
9 сыйныф укчысы Гимадиева Ләйлә Айрат кызы,
Җитәкче: Тарих укытучысы, китапханәче Фәсхетдинова Миннисa Нәҗип кызы.

I бүлек. Тема өйрәнүнең теоретик нигезләре
1.1Татар милләте тарихында Фәүзия Бәйрәмованың урыны

Фәүзия Бәйрәмова... Тарихчы, әдәбиятче - галимә, сәясәтче, нәфис сүз остасы, бөек демократ, җәмәгать эшлеклесе, милли хәрәкәт җитәкчесе, төрле милли оешмаларда оештыручы лидер, гаилә терәге, ике бала анасы...
Аның титулларын, исемнәрен санап, атап бетереп булмый.
Чынлап та, кем соң ул Фәүзия Бәйрәмова? Каян соң аның тамырлары?

Фәүзия Бәйрәмова 1950 елның 5 декабренда ТАССРның Саба районының Сабай авылында туган. Урта мәктәпне тәмамлагач, ул белемен башта Казанның театр училищесында, аннары Казан Дәүләт университетының филология факультетында дәвам итә (1983-1989)еллар. Профессиональ эшчәнлекне Фәүзия Бәйрәмова Казан телестудиясендә башлый. Соңрак ул китап нәшриятында эшли. Журналист һәм мөхәррир буларак, ул күп газета-журналларда яза.

1986 елда ул СССР язучылар берлегенә әгъза итеп алына.

1988 елда ул Татар иҗтимагый үзәгенең беренче корылтаенда катнаша, сәяси эшчәнлеккә кереп китә.

1.1.1. Фәүзия әдибә

Фәүзия Бәйрәмова әдәбиятыбызга үткән гасырның сиксәненче еллар башында килеп керә. Аның беренче зур күләмле әсәре “Болын” “Казан утлары” журна-лында басылып чыга һәм укучыларда җылы кабул ителә. Әдәбиятыбыз аксакал-лары Әмирхан Еники, Гариф Ахунов, Аяз Гыйләҗев, Фәрваз Миннуллиннар яшь язучының тәүге адымнарын хуплыйлар.

Бу китапка кереш сүзне язган әдәбиятебезнең олпат язучысы Әмирхан ага Еники менә ни ди:”..Фәүзия бик талантлы, һәм аның таланты гаять үзенчәлекле ... ул үзен һич аямыйча, гүя бөтен нервылары белән бик кабынып- кайнарланып яза... Көчле яза. Аны укыганда инде салкын, битараф калу мөмкин дә түгел. Килешәсеңме - килешмисеңме, яратасыңмы- яратмыйсыңнмы, ләкин барыбер аңардан аерыла алмыйсың. Укучы кәефенә җайлашып тормый ул! Күтәрелгән проблемасы һәм алган вакыйгасы белән дә ул, әйтергә кирәк, укучының йокысын калдыра... кыю керә тормышка. Бәйрәмова, һәр әсәрендә диярлек кеше язмышының фаҗигале якларын ача.. ул укучыны аяп тормыйча кешенең эчке җанына бик тирән үтеп керә” .

Ә Фәрваз Миннуллин:”Фәүзия Бәйрамова повестьларының һәркайсы мавыктыргыч һәм үзенчәлекле, һәркайсы үзенчә кызыклы. ”Болын” – “Битлек”кә, “Битлек”- “Чакырым баганалары”на охшамаган кебек, “Күл балыгы” әлеге өч повестьнең барысыннан да нык аерылып тора. Шул ук вакытта һәрберсе

дә Фәүзиячә кабынып-кайнарланып, дуамалланып язылган. Барысыннан да хис ташкыны бөркеп тора. Повестьларын укыганда, үзеңне әле кайнар җилләр искән ком чүлендә итеп сизәсең, әле бер-бер артлы ишелеп, тәгәрәшеп килгән диңгез дулкыннары уртасында калгандай буласың...”

Фәүзия Бәйрәмованың үз сүзендә нык тора белүе, халык тормышына битараф булмавы сәяси көрәшкә хәтле әсәрләрендә урын тапты. “Болын” повестендагы Алсуның Табигатькә – димәк, иркенлеккә, димәк Иреккә ни дәрәҗәдә гашыйк булуын күрсәтә. Болынны сукалап ташлаган Алмазга ни хәтле нәфрәт, ни кадәр ачу ташый яшүсмер Алсу йөрәгендә!

“Күл балыгы”н алсак, биредә инде тар даирәдә йомылып калу, түбән дәрәҗәдә мескенлек, коллык күренеше бик тә үтемле итеп тасвирланган.

Татар халкының бөек шагыйре Һади Такташ язмышына багышланган “Атылган йолдыз” драмасында да кешенең үз-үзенә хыянәте төп проблемпа итеп алына. Шагыйрь шәхесен шундый түбәнлеккә дучар итүчеләргә карата нәфрәт тудырыла.

Сәяси мәйданга, парламент трибуналарына чыкканчы Фәүзия Бәйрәмова иң элек үзенең әсәрләрендә көрәш тәҗрибәсе туплаган, үзенең һәм үзен тудырып үстергән татар милләтенең язмышына битараф булмавын әсәрләре аркылы күр-сәткән язучы була. Аның беренче китабы “Болын” 1986 елда дөнья күрә, ә инде 1991 елда “Моң” исемле икенче китабы басыла. Язучы Айдар Хәлим әйтүенчә ул әдәбиятка “символ” төшенчәсе алып килә.

Шул ук 80 елларда Фәүзия Бәйрәмова драматургия өлкәсендә дә актив эшли. Аның “Аллалар ялгышы яки яңа матриархат”, “Һәркемгә бер кояш”, “Атылган йолдыз”, “Сандугач балалары”, “Безне онытмагыз” һ.б. драма әсәрләре языла. Бу әсәрләр Минзәлә татар дәүләт драма театрында, Казандагы яшьләр театрында һ.б. куела, Казан телевидениесеннән күрсәтелә. 1998 елда “Безне онытмагыз” дип аталган пьесалар җыентыгы Татартстан китап нәшриятендә дөнья күрә.

Фәүзия Бәйрәмова, татар әдәбиятында беренчеләрдән булып, шәхес культы елларының корбаннары булган татар хатын-кызларының язмышларын өйрәнә, бу хакта әдәби һәм документаль әсәрләр тудыра, «Кыңгырау» дигән повестен һәм «Безне онытмагыз» пьесасын иҗат итә, бу хакта дистәләгән публицистик мәкаләләр яза, телевизион тапшырулар эшли.

Фәүзия Бәйрәмованы әдәби тәнкыйтьче буларак билгеләп үтми булмый. Аның хезмәтләре нәтиҗәсендә Һади Такташ язмышы һәм рус тарихчысы Михаил Худяков хезмәтләре турында ул күләмле фәнни-публицистик һәм тирән эчтәлекле мәкаләләр язып чыгара.

Аның язмаларында татар халкының тарихи үткәне, бүгенге хәле һәм киләчәк язмышы ислам дине тәгълиматы күзлегеннән торып карала, кеше шәхесенең рухи дөньясы, чынбарлык белән даими бәйләнеше Коръән, шәригать канун-нарына таянып аңлатыла. Бу темага авторның махсус балаларга атап язган хезмәтләре дә бар. Мәктәп укучыларына ислам дине нигезләрен аңлаткан «Бәхет ачкычы» (2002) китабы, балаларны иманга, әхлакый сафлыкка чакырган «Алыплар илендә» (2002) исемле маҗаралы повесть әнә шундыйлардан. Ул шулай ук балаларны борынгы болгар-татар рухи һәм матди ядкәрләре белән таныштырган «Сәнгать дөньясына сәяхәт» (1989) исемле фәнни-популяр китап авторы буларак та билгеле.

1994-1995 елда “Аргамак” журналында бастырылган “Кара урман” әсәре өчен Фәүзия Бәйрәмова Сажидә Сөләйманова, ә 2001 елда шушы әсәре һәм «Соңгы намаз» романы Гаяз Исхакый исемендәге премиягә лаек була.

Тарихи романнарны язучылар : Нурихан Фәттах, Мөсәгыйт Хәбибуллин, Вахит Имамов һ.б. арасында ул бердәнбер хатын-кыз.

Язучылар берлеге идарәсе утырышларында берничә тапкыр аны Габдулла Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә тәкъдим итә, ләкин аның кандидатурасы яшерен тавыш биргәндә төшеп кала торды. “ Фәүзия, горур шәхес буларак, андый бойкотларга исе китми, ялынып-вакланып йөрми — эшлисен эшли, язасын яза бирә. Мин аның язганнарын даими укып барам. (Даими укып барган язучыларым

биш-алтыдан узмый). Язганнарына бәям югары. Талантлы кызыбыз, чын көрәшче шәхес, кыйбласы төгәл билгеләнгән”- ди шул уңайдан Туфан Миннуллин.

1.1.2. Фәүзия сәясәтче

80 еллар ахырында Татарстан да, татар халкы да үзенең бәйсезлеге өчен көрәш башлагач кайнар йөрәкле иҗатчы Фәүзия Бәйрәмова бу көрәшнең үзәгендә кайный. Бер төркем мииләтпәрвәрләр белән бергә ул 1988 елда Татар иҗтима-гый үзәген оештыра һәм 1991 елга хәтле бу оешманың рәис-координаторлары-ның берсе була. Ә инде 1991 елда ул “Иттифак” милли бәйсезлек партиясенең рәисе итеп сайлана. 1994-1997 ел арасында ул Милли Мәҗлес рәисе булып эшли. Аның инициативасы белән “Татар кануны”, “Гаилә кодексы” кебек мил-ләт өчен мөһим булган зур хезмәтләр эшләнә һәм халыкка җиткерелә. Аны хәтта татарның “Җанна д, Арк»ы дип тә йөретәләр.

1990 елда Фәүзия Бәйрәмова Саба районыннан Татарстан Югары Советына депутат булып сайлана һәм 1995 елга хәтле республика парламентында тынгы-сыз эшчәнлек алып бара. 1991 елның җәендә Татарстанның мөстәкыйльлеге, суверенлыгы өчен көрәштә ул Татарстанда Рәсәй президентын сайлатмас өчен , ундүрт көнлек ачлыкта тора һәм аны халык массалары урындыгы белән күтәреп югары совет залына алып керәләр. Ельцин Татарстанда президент булып сай-ланмый кала. Ул шул еллардан башлап төрки-мөселман халыклары мәсъәлә-ләре буенча уздырыла торган зур халыкара корылтайларда, конгрессларда катнаша һәм чыгыш ясый.

1990 елда Германиядә, 1991 елда Бельгиядә һәм Голландидә, 1992 елда Америка Кушма Штатларында, 1991-1998 елларда Төркиядә, Кипрда, 1996 елда Даниядә уздырылган форумнарда делегатлар аның чыгышын тыңладылар.Ул хәзер дә Кавказ, Кырым, Себер, Алтай, Идел буе, Австралия төркиләре белән тыгыз элемтәдә. Ул бүген дә актив иҗади тормыш белән яши, иҗтимагый-сәяси вакыйгаларга катнаша, һаман да милләтебез мәнфәгатен кайгыртып йөри.

“Сөбханалла, кайларга гына барып чыкмаган ул. Әгәр дә Галимҗан Ибраһимов исән булса, теге заманда язган «Татар хатыны ниләр күрми» хикәясен ертып ташлар да, бүгенге татар хатынының күргәннәрен исе китеп, сокланып язар иде. Мин үзем дә йөрим татар арасында, мин дә күрәм Фәүзия күргәннәрне, мин дә сөенәм, мин дә көенәм, ләкин язганнарым фәнни дәрәҗәгә күтәрелә алмый, күрәсең, мин тарихчы галим түгел. Фәүзия Бәйрәмова татар тормышын бүгенгесе һәм үткәне белән бәйләп карый, еш кына ул тарихка, тормышка галимнәр карашыннан күз сала. Бу аның күп укуын, тирән мәгълүматлы булуын раслый торган факт. Фәүзиягә тикшерү оешмаларыннан туктаусыз бәйләнеп торалар, ләкин гаепләрлек фактлар таба алмыйлар, чөнки аның һәр җөмләсе, һәр сүзе фактлар белән исбатланган була”- дип язган иде Туфан ага Миннуллин.

“Чигенергә хакыбыз юк, артыбызда милләт язмышы”- ди Фәүзия Бәйрәмова.

1.1.3. Фәүзия тарихчы.

Фәүзия Бәйрәмованың эшчәнлегенең төп эчтәлеген татар халкын уртак милли тормышка туплау мәсъәләсе алып тора һәм ул моңа тарихны тирән өйрәнү аша килә. Русның намуслы һәм затлы тарихчысы Михаил Худяков мирасын җентеклеп өйрәнеп, ул татар тарихын дөрес яктырткан өчен репрессияләнгән галимнең исемен яңадан фәнгә кайтара һәм аның турында “Михаил Худяков и итория татарского народа”, “Михаил Худяков и историко-культурное наследие народов Поволжья” дигән искиткеч тирән хезмәтләр язып бастырып чыгара. Кандидатлык диссертациясен дә ул Михаил Худяковның “Очерки по истории Казанского ханства” дигән атаклы, ләкин бүгенге көнгә хәтле бикләнеп торган хезмәтенә, тарихчының тормыш һәм иҗатына багышлый.Фәүзия Бәйрәмова туктаусыз хәрәкәттә, татар халкы тупланган өлкәләргә бара, милли активистлар белән очраша, музейларда өйрәнә, архивларда казына. Ул үзе җыйган мәгълүматлар һәм материаллар буенча фәнни хезмәтләр, китаплар яза һәм аның китаплары кызыксынып укыла.Аның бер урынга унар тапкыр да барганы бар. Өйрәнгән төбәкләре Себерне алсак, Тубыл, Төмән, Омск, Томск, Курган һәм Чиләбе өлкәләре, Пенза һәм Мордовия, Кыргызыстан һәм Башкортстан һ.б.

Татар халкының батыр улы Батырша турында “Батырша җитәкчелегендә милли-азатлык көрәше” дигән басма 2005 елда Чаллыда бастырылды. “Ачылмаган татар тарихы” дигән китабы 2011 елда

бастырыла. Аның тарихи очеркы “Чәрдан ханлыгы”, 2008 елда бастырылган “Туран иле”, 2006 елда чыккан “Алтын Урда – Алтын илем”, 2014 елда чыккан “Сахалин утравы һәм татарлар” күләмле зур әсәрләр.

“Дала Атлантидасы” дигән китабы хезмәт ике телдә төсле фотолар белән басылган. Чиләбе өлкәсендәге атом катастрофасы турындагы китабы өч телдә: татар, рус һәм алман телләрендә дөнья күрде.

Күпсанлы сәяхәтләре һәм кызыклы тикшеренүләрен ике концепциягә нигезләп алып бара. Аларның берсе: “**Төбәк тарихы – милләт тарихы”** һәм икенчесе **– “Бөтен Русиягә сибелеп утырган татарлар һич тә диаспора түгел, алар һәр җирдә үзләренең борынгы ватаннарын дәвам итә”.**

1.1.4. Фәүзия мөслимә.

Фәүзия Бәйрәмова тормышының иң авыр вакытында Аллаһы Тәгаләгә юнәлә. Үзенең дингә килүен ул менә ничек тасвирлый: “Бөтен ишек ябылды, берәү генә ачылды – Аллаһы ишеге”, – дидем һәм намазга тезләндем. Яңадан яшәсәм дингә иртәрәк килер идем. Телләр өйрәнер идем. Дин Аллаһы белән аралашу өчен кирәк булса, тел дөнья белән аралашу өчен кирәк. Үземне-үзем оештырып йөрмәсәм, әллә кайчан беткән булыр идем. Аллаһы Тәгаләдән кешегә күпме энергия, күпме гомер, күпме гамәл салынган, ул чыгып бетәргә тиеш. Менә шул Аллаһыдан бирелгән көч-куәт чыга да миннән”.

Ул 1998 елда фарыз гамәл- хаж гамәлен үти. Һәм шуның нәтиҗәсе буларак “Казан утлары” журналының 10, 11 саннарында ул “Хаҗ көндәлеге”н бастырып чыгара. “Бу көндәлегемне халыкка җиткерүнең төп сәбәбе- башкаларны да Хаҗ белән кызыксындыру, күңелләрендә изге урыннарга карата мәхәббәт уяту, аларны Ислам диненә тарту, иманга чакыру...Аллаһы ризалыгына ирешү”- ди автор. Шушы тематика буенча ул “Соңгы намаз” (2000), "Ислам яшәү рәвеше." (2004) китапларын яза. Аның «Гасырларга тиң фаҗига», «Гасыр һәм кеше», «Заман. Милләт. Кеше.» трилогиясенә кергән «Заман кемнең заманы? », «Без нинди милләт? », «Коръән һәм кеше күңеле», «Хаҗ көндәлеге», «Сайлаган юлың дөресме?» дигән һәм вакытлы матбугатта дөнья күргән күп кенә бүтән әдәби-дини язмалары Фәүзия Бәйрәмованың татар әдәбиятында өр-яңа жанрга — рухани әдәбият жанрына нигез салуы турында сөйли.

“Юк, мин беркайчан да бәндәдән курыкмадым, үземнең хаклы икәнемне белсәм, беркайчан да чигенмәдем, хәзер дә шулай булып калам. Адәм баласы бары тик Аллаһтан гына куркырга һәм аның алдында гына башын ияргә тиеш!- ди Фәүзия апа.

I.2 Татар милләтенең бүгенгесе һәм Фәүзия Бәйрәмова

Фәүзия Бәйрәмова, язучы һәм җәмәгать эшлеклесе: бүгенге көндә дә тулы көч белән халыкка хезмәт итә. Ул хәзер дә актив, һәрвакыт халык арасында. Әле күптән түгел генә Чыңгыз Айтматовның әнисе турында “Ана” дип аталган китап язды һәм ул китапны тәкъдим итеп үзенең туган ягында, республикабыз районнарында очрашулар үткәрде.
Камал театрының кече сәхнәсендә “Калеб” яңа буын җыены кысаларында “Яңа дулкын” исемле яшь иҗатчыларның шигъри бәйгесендә жюри составында булган Фәүзия Бәйрәмова менә нәрсә диде:“Татар яшьләре шигырь язып, шигырь укырга җыелганнар икән, димәк, милләт бар, милләт яши! Менә бүгенге көнгә аларның иң зур савабы шушы булды! Милләт дигән бөек әйбер бар. Әгәр милләт турында шигырьләр белән без халыкны уята алмыйбыз икән, милләткә өлеш кертмибез икән, дөньяда безне танымаячаклар! Без дөньяда бары тик “татар” дигән йөз белән, татар милләтен генә күтәреп чыга алабыз! Бу очрашудан мин бик канәгать калдым”.

Нәтиҗәләр.

Меңләгән ирләр эшли алмаган эшләрне хәзер дә Фәүзия Бәйрәмова башкарып килә, гәрчә аңа “милләт-милләт” дип тырышып йөргән көенә кайчак мәхкәмә буенда йөрергә туры килсә дә. Ул һаман иҗатта, ул һаман көрәштә. Фәүзия Бәйрамова һаман “Милләтем-милләтем”- дип кайгырта.

II. бүлек. Тема өйрәнүнең практик нигезләре

Быел без конференциянең яңадан буласын белгәч, февраль ае буе Фәүзия Бәйрәмова иҗатын әдәби китаплары буенча, өлешчә аның фәнни эшчәнлеген язма басмаларыннан, сәяси эшчәнлеге турында мәгълүмәтне мәктәп китапханәсеннән, Түбән Урысбага мәдәният йортында урнашкан авыл китапханәсеннән, укытучыбызның шәхси китапханәсеннән, интернет челтәреннән алып фәнни эш әзерләдек һәм аны сезнең хөкемегезгә тапшырабыз. Әлеге хезмәтебезне әзерләгәндә, нигездә, анализлау һәм тикшерү методлар кулланылды.

2.1.Эзләнү юнәлешләре

Бу фәнни эш – язмабыз күмәк эш нәтиҗәсе. Теманы сайлагач материал җыйган вакытта иң баштан Татарстан тарихы буенча булган мәктәп китапханәсендәге дәреслекләрне барлап өлешчә материал тупладык. Мәктәп китапханәсендә булган журнал, газеталар барланды. 1997 елдан башлап сакланган “Казан утлары”, “Мирас” журналларыннан алып соңгы айларда чыккан газета “Татарстан яшьләре” журналлардан , китапханәдә булган Фәүзия Бәйрәмованың китаплары, шәхси китапханәләрдән алган китаплар - "Болын" "Моң", "Күңел карлыгачларым", "Ачылмаган татар тарихы" , “Соңгы намаз” кулланылды. Шулай ук шактый материал интернет челтәреннән алынды.

2.2. Эзләнү нәтиҗәләре

Эзләнү нәтиҗәләре буларак анализ ясап, системага салынган язма фәнни эш әзерләнде. Барысы “Казан утлары” журналының 17 санына, “Мирас” журналына анализ ясалды, интернет сайтлардан 22 язма файдаланылды. Хәтта телефонга ватсабка килгән хәбәрләрне дә кулланып теманы күбрәк ачарга тырыштык.

2.3. Нәтиҗәләр

Эзләнү нәтиҗәсендә шушы фәнни –эзләнү эшен язарлык һәм шушы эшне күрсәтерлек презентация һәм доклад әзерләнде.

Йомгаклау

Фәүзия Бәйрәмова әле һаман эзләнүдә. Күптән түгел генә ул “Соңгы Туранчы” дигән китабын язды һәм шул уңайдан менә нәрсә диде:”Әйе, Һади Атласи – ахырга хәтле татар халкының азатлыгы өчен көрәшкән, гомере буе төрки халыкларны берләштереп, бер бәйсез дәүләт төзү хыялы белән яшәгән, шуңа омтылган, шушы уй-гамәлләре өчен гомере белән түләгән соңгы туранчы ул..”

Бөтен Рәсәй җәмәгатьчелеген, матбугатын шаулаткан: Мордовиянең Белозерье мәктәбендә кыз балаларының яулыкларына бәйләнгән вакыйгага да ул үз фикерен белдерде: “Татар хатын-кызлары беркайчан да яулыксыз да йөрмәгән, чөнки чәч-башны каплау, гаурәтне каплау –Аллаһның әмере! ТНВ каналында күрсәтелгән провокацион сюжетның төп мәгънәсе шуңа кайтып калды - җәмәгать урыннарында дини киемнән йөрү дөрес түгел, шуңа күрә Белозерье мөслимәләре яулыкларын салырга тиеш икән. Татарстан, татар конгрессы, диния нәзәрәте бу очракта беръялгызлары көрәшүче милләттәшләребезгә ярдәм итәргә тиешләр.

Кулланылган әдәбият.

Әхмәтова Г. Фәүзия Бәйрәмова драмалары. Шәһри Казан. – 2004. – 13 авг
Әдипләребез: биобиблиографик белешмәлек. 1 т. Казан Татарстан китап нәшрияте, 2009
Әйди Т. Хакыйкатькә яңа адым. Казан утлары. – 1990. – № 10. – 139 б.
Әхмәдуллин Ш. Рәхмәт, Фәүзия сеңелем! Ш.Әхмәдуллин. Яңа гасырга атлаганда. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1995. – 169–174 б.
Бәйрәмова Ф. Кыска хикәяләр. Казан утлары.1997, -№- 1. 130-135 б.
Бәйрәмова Ф. Тәгәри китте йомгагым. Казан утлары.1998, №9,127-145б.
Бәйрәмова Ф.Тәгәри китте йомгагым. Казан утлары.1998, №10,132-148 б
Бәйрәмова Ф. Караболак. Казан утлары.- 2005, -№- 11. 10-59 б.
Бәйрәмова Ф. Соңгы Туранчы Казан утлары.- 2016, -№- 8.
Бәйрәмова Ф. Болын. 1986,
Бәйрәмова Б . Моң. 1991,
Бәйрәмова Ф. Ачылмаган татар тарихы. 2011.
Бәйрәмова Ф. Соңгы туранчы. Казан утлары. 2016 ел, № 8
Вәлиев М. Фәүзия Бәйрәмова белән әңгәмә. М.Вәлиев. Тукайлар рухы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1998. – 61–74 б.
Дәүләтшина Л. Киләчәккә күз төбәп. Казан утлары. 2005. № 9.154–158 б.

Дунай Ф. Сөюнең сынаулары бар. Казан утлары. 1987. № 5. 151–155 б.
Закирҗанов Ә. Онытырга хакыбыз юк. Казан утлары.2000. № 8.137–141б
Ихсанова В. Таралып яткан Татар Иле .Шәһри Казан. – 2004. – 25 июнь
Исхакова К. Кырык сырт»ны кичкән татарлар. Татар иле. 2006. – № 11.
Миначев М. Талант фаҗигасе – милләт фаҗигасе Идел. 2003. № 2. 78 б.
Сверигин Р. Гасырлар чатында. Казан утлары. –2002. – № 4. 150–152 б.
Хәлим А. Бирегез мәйдан! Мирас. – 2003. – № 2. – 13–20 б
Хәлим А. Гаделлек сагында Мирас. – 2000. – № 12. – 49–53 б.
Хисамов Н. Милләт гаме белән янып. Казан утлары.2015, № 12.143-145 б
Хисмәтуллин Р. Саф дин җилләре. Шәһри Казан. – 2002. – 12 апр
Интернет ресурслар.

«Оборванная пулей песня…»
(Жизнь и творчество выдающегося татарского композитора Фарида Яруллина)

МБОУ«Нурлатская СОШ Зеленодольского муниципального района РТ»
Выполнила: Хайруллина Инзиля Рамисовна ученица 10 А класса
Научные руководители: Ягудина Р.И., учитель русского языка,
Абзалова С.С., учитель обществознания

Глава 1.Путь к большой музыке

Каждый человек рождается для того, чтобы оставить в жизни свой след, а в народе - добрую память.

Композиторы Яруллины вошли в историю татарской национальной музыки как яркие и талантливые личности. Отец - Загидулла Яруллин (1888-1964) - был народным музыкантом-самоучкой. Оба его сына тоже стали известными композиторами.

Фарид Яруллин родился 1 января 1914 года в Казани. Мальчик рос среди музыки, с детства впитывая звучание народной песни. Изредка на свои выступления его отец, Загидулла Яруллин, брал с собою сына. Эти вечера оказывали сильное эмоциональное воздействие на мальчика и определили его дальнейшую судьбу. Глядя на отца, он тоже мечтает стать музыкантом.

Мирсаид Загидуллович Яруллин (1938 года рождения), младший брат Фарида, окончил Казанскую консерваторию, аспирантуру при консерватории. Он известный композитор, педагог, заслуженный деятель искусств РСФСР, Каракалпакской АССР и Татарской АССР, директор Дома композиторов республик, Поволжья и Приуралья. В 1977-1989 годах - председатель союза композиторов ТАССР. Мирсаид Яруллин - учредитель музея Фарида Яруллина в селе Малая Сунь Мамадышского района.

В 1923-1930 годах семья Яруллиных проживала в Уфе. С ранних лет Фарид тянулся к музыке. Отец научил его играть на мандолине, скрипке, в десять лет мальчик сел и за пианино. Уже тогда он мечтал стать композитором, все серьезнее занимается музыкой самостоятельно.

Фарид Яруллин в Уфе учился в татарско-башкирской школе, где большое внимание уделялось литературе, пению, рисованию. Из ее стен вышло много замечательных деятелей культуры и искусства, среди которых балетмейстер Гаскаров, писатели А. Файзи и Р.Саттар, артистка З.Бикбулатова, художник Р. Гумер. В этой школе преподавал известный татарский писатель Н. Исанбет.

В 1930 году Фарид поступил в Казанский музыкальный техникум по классу виолончели к Р. Л. Полякову и параллельно занимался по классу фортепьяно у М. А. Пятницкой, которые считались лучшими педагогами в Татарстане.

Через два года (1933 год) Рувим Львович Поляков, разглядевший выдающиеся способности Ф. Яруллина, отправляет его в Москву для учебы в консерватории. В Москве талантливый юноша продолжает образование сначала на рабфаке при Московской консерватории (1933—1934 гг.) в классе сочинения Б. Шехтера, затем в Татарской оперной студии (1934—1939 гг.) и в Московской консерватории (1939—1940 гг.) в классе композиции профессора Г. Литинского, который стал для молодого композитора наставником и другом.

Фарид быстро овладевает профессиональным композиторским мастерством. В годы учебы сочиняет песни, романсы и инструментальные миниатюры и крупные произведения: сонату для виолончели и фортепьяно, струнный квартет, симфонию. Работа над различными по жанру произведениями способствует интенсивному творческому росту композитора. Уже тогда начал определяться его яркий творческий облик как композитора.

«Мне очень близок стиль композиторов - романтиков, но истоки этой музыки – в Татарии, в творчестве моего народа», - говорил он.
Прекрасно зная и чувствуя народную татарскую музыку, Фарид Яруллин сумел выработать на ее основе своеобразный и самобытный музыкальный язык.
В это время он пишет две симфонии, на слова А.С.Пушкина создает романсы «Цыган» и «Не пой, ты, моя милая», романс «Почему» на стихи Х. Такташа, а также начинает работать над оперой «Зульхабира».

Сохранились 15 песен Фарида Яруллина, среди них «Комсомолка-партизанка», «Годы 20-е», «Летчик», «Марш Тельмана», «На смертный бой» на слова Мусы Джалиля и др. Но главный труд композитора в период учебы – это балет «Шурале». Мысль о воплощении в музыке поэтической сказки "Шурале" Г.Тукая родилась у него в 1937-1938 годы.

Ф. Яруллин хорошо знал и любил поэзию Г. Тукая, в ней черпал вдохновение для своего творчества. Оставив недоработанной оперу «Зульхабира», композитор увлеченно берется за создание первого татарского балета «Шурале» на либретто классика татарской поэзии Г. Тукая.

«Шурале» - сказочный балет, повествующий о девушке – птице Сююмбике, попавшей в логово Шурале, и юноше Былтыре, спасшем ее от лесного чудища. В произведении выражена традиционная для сказочного сюжета идея борьбы человека с темными силами природы, и воспевается всепобеждающая сила любви, преодолевающей все препятствия.

«***Сколько там прелести, искренности, правдивости, кажется само «волшебство» влечет нас к этому удивительному сочинению, ставшему лебединой песней композитора»,*** - писал музыкант Д. Садрижиганов.

Глава 2. Оборванная пулей песня

Просмотр законченного варианта балета «Шурале» был назначен на 22 июня 1941 года, которому не суждено было состояться: за несколько минут до представления в кулуарах театра из репродуктора прозвучало сообщение о том, что началась война. Мечта автора балета осталась неосуществленной. Война перевернула все его планы, замыслы, всю молодую жизнь. Фарид Яруллин — восходящая звезда татарского искусства так не увидел своего шедевра.

В первые дни войны Ф. Яруллин создает яркую песню, призывающую народ на борьбу с врагом. «В смертный бой» называется эта последняя «лебединая» песня композитора-патриота, написанная на стихи поэта-героя Мусы Джалиля. Уже 13 июля 1941 года она была опубликована в газете «Красная Татария».

24 июля 1941 года композитор получает повестку из военкомата. Двадцатисемилетний Ф.Яруллин становится солдатом Советской Армии. В письме к отцу он признается: ***«…Я бы желал лишь только одного – быть полезным Родине в её борьбе против озверелого фашизма».***

Молодая жена Фарида, Галина Сачек, и маленькая дочь Наиля больше никогда не увидят своего самого родного человека.

Военные дороги сначала привели Фарида в Ульяновское пехотное училище. После четырех месяцев обучения его направили на фронт командиром пулеметной роты.

В Министерстве обороны СССР личное дело Фарида Загидулловича Яруллина не сохранилось. О его боевом пути можно было судить только по письмам к жене и дочери.

Письма от Фарида приходили редко: два-три в 1941, около 8 — в 1942 году. В одном из них, датированном октябрем 1942 года, Фарид называет свое местонахождение «самой горячей точкой» фронта. Это была оборона Сталинграда.

В феврале 1943 года он в своих письмах упоминал город Орел, в марте того же года — Курскую дугу, деревню Альховка. После письма, датированного 31 июля 1943 года, связь Фарида Яруллина с семьей оборвалась.

Композитор служил в 250-м стрелковом полку 82-йстрелковой дивизии в должности командира пулемётной роты. Ф. Яруллин был участником Курской битвы. В письме к жене 31 июля 1943 года, после завершения Курской битвы, он писал: ***«Прочь… иллюзии о музе! Настоящая музыка была здесь, когда шестнадцатиголосая контрапункция «Катюши» в ансамбле с «Лука – Лукичом» и «Марфушей» в общей симфонии рёва воздушных и наземных богатырей подняли вверх тормашками всех головорезов Гитлера. Такую симфонию я ещё не встречал ни в одной музыкальной литературе мира!»***

Находясь в самом пекле войны, Фарид Яруллин продолжал мечтать о постановке своего любимого детища, балета «Шурале», на сцене театра. В письме супруге из Ульяновска от 3 сентября композитор спрашивает, готовится ли балет к премьере. По-видимому, от нее получил ответ, что постановка состоится 20 сентября, т.к. в письме от 7 сентября он просит ее прислать рецензии на премьеру балета. По содержанию следующего письма от 3 октября выясняется, что премьера не состоялась. Причину определить довольно трудно. Композитор пишет: «***Я очень расстроен, что со II действием произошла такая неприятность***».

Балет Ф.Яруллина "Шурале" впервые был поставлен 12 марта 1945 года и поныне продолжается его постановка на сценах театров мира.

Через год в письме от 5 ноября 1942 года Ф. Яруллин пишет, что заболел тифом и 4 месяца лежал в госпитале в г. Куйбышеве, где он встретился с балетмейстером П. Гусевым. В этом же письме сообщает, что командование военной части предоставило ему 2-дневный отпуск, чтобы поехать в Саратов, куда была эвакуирована Московская консерватория.

Основная причина поездки – увидеться со своим любимым профессором Г.И. Литинским. В своих воспоминаниях Г.И. Литинский очень тепло пишет о Ф. Яруллине. Он обратился к руководителю военного факультета Московской консерватории комбригу А.Е. Гутору помочь отозвать Ф. Яруллина из фронтовой военной части. А.Е. Гутор тут же связался с командованием части, где служил Ф. Яруллин, и получил согласие на его перевод на военный факультет консерватории.

Для оформления бумаг понадобилось две недели. Однако композитору не суждено было дождаться перевода: он был отправлен на передовую фронта.

По воспоминаниям его однополчанина Дмитрия Самойлова, они летом 1943 года приняли участие в самых огненных боях под Курском. После освобождения Курска их дороги разошлись. «Наш корпус, – вспоминал Д. Соколов, – отправили эшелоном на юг, в Ново-Фоминск». В боях у Перекопа он был ранен, и после ампутации руки его комиссовали, а Ф. Яруллин ушел с 16 танковым корпусом на запад, где через два месяца погиб в бою.

Дмитрий Сергеевич Соколов, доктор технических наук, зав. кафедрой одного из Московских институтов, приезжал в 1984 г. в Казань на празднование 70-летия Ф. Яруллина. «Я впервые встретился с ним в марте 1943 года, – вспоминал Д.С. Соколов в своем выступлении. Он остался в моей памяти открытым человеком и очень смелым как командир взвода. Однако в отличие от других бойцов отличался интеллигентностью. Однажды я застал его сидящим на пеньке, а на другом пеньке он перебирал быстро пальцами. На мой вопрос, зачем он это делает, ответил, что он музыкант. Поскольку для нас слово «музыкант» ограничивалось понятием «гармонист»,- вспоминал Д. Соколов,- мы тут же нашли гармонь и принесли ему. Фарид улыбнулся и покачал головой, сказав, что он композитор. Этот его ответ мы тогда толком и не поняли.

Как-то, будучи студентом,- продолжал рассказывать Д. Соколов, – я увидел в Москве афишу Большого театра о постановке балета «Шурале» композитора Фарида Яруллина. Вспомнил младшего лейтенанта роты, которой я командовал. Однако тогда решил, что он тезка композитору, т.к., во-первых, я уже знал, что лейтенант погиб в 1943 г., а балет был поставлен в 1950 г., во-вторых, я подумать даже не мог, что автора такого выдающегося произведения могли отправить на фронт».

Дмитрий Сергеевич во время выступления повернулся к президиуму и с горечью воскликнул: «Как вы могли отправить на фронт такого гениального композитора!»

Удивительно, что композитор и на фронте не оставлял свое творчество.

Г.И. Литинский вспоминал, что при встрече Ф. Яруллин сыграл ему фрагменты из сюиты для симфонического оркестра, отдельные номера кантаты на собственный текст, посвященной Великой Победе. Рассказал ему о планах написать инструментальные концерты для скрипки, виолончели, детские песни для доченьки Наили.

Нет сомнения в том, что фашизм был бы побежден и без участия младшего лейтенанта Ф. Яруллина, а вот татарское музыкальное искусство в лице композитора такого яркого дарования очень многое потеряло.

Для того, чтобы оценить талант Фарида Яруллина, достаточно посмотреть балет «Шурале», послушать его задушевные песни. А вот, чтобы понять, каким он был человеком и гражданином, надо всего лишь прочитать его письма с фронта. Сколько в этих наспех набросанных строках нежности, доброты, трогательной заботы об отце, жене, дочке и друзьях, сколько патриотизма, мужества и веры в победу!

Мужественный воин-патриот, готовый отдать жизнь за Родину, любящий сын, муж и отец — таким предстает в них Фарид Яруллин. Фронтовые письма поведали о том, как тосковал он по своим родным — отцу, жене Галине и Наилюшечке — так ласково называл он свою дочурку. Из писем мы узнаем, что и на фронте Фарида Яруллина не оставляли мысли о судьбе своего балета «Шурале». ***«Как бы мне хотелось увидеть его на сцене. Хотя бы одним глазком… Музыка его во мне и всегда со мной»,*** — признавался Фарид в одном из последних писем к жене.

«...Гроза, нависшая над нашим существованием, требует от нас всех максимального напряжения. В нашей победе не сомневайся.» (из письма к жене 1943 г.) ***«…еду на фронт бить заклятого врага***.» (из письма к отцу 1941 г.). ***«…Я бы желал лишь только одного – быть полезным Родине в ее борьбе против озверелого фашизма».*** (из письма к отцу 1942г.)

Жена, балерина Галина Сачек, и дочь Наиля не знали ни дня смерти, ни места гибели Фарида Яруллина.

Поисками места гибели композитора занимались его родные и близкие, а также земляки, участник освобождения Беларусии- И.Б.Хасанов и заслуженный работник культуры Татарской АССР Т. Ш. Шайхиев. Они и решили «пройтись» по боевому пути тех воинских подразделений, где служил Фарид Яруллин.

Воины 250-го стрелкового полка 82-й стрелковой дивизии принимали участие в освобождении Смоленской и Витебской областей. Именно здесь и служил Фарид Яруллин. Они и нашли его имя в списках офицеров, погибших в районе небольшого белорусского городка Дубровно на Витебщине. Стало известно, что похоронен Фарид Яруллин на кладбище деревни Новая Тухинь 17 октября 1943 года. На этом месте позже установили мемориальный комплекс "Рыленки". Композитору было всего 29 лет, когда оборвалась его жизнь, оборвалась его песня…

Так было найдено место последнего пристанища молодого, но уже известного композитора Татарстана.

В июле 1985 года жена и дочь Фарида Яруллина приезжали в далекую Беларусь, чтобы поклониться праху своего мужа и отца. В Рыленках, где захоронены его останки, они рассыпали пригоршню земли с родины композитора. И такую же пригоршню с мемориального комплекса «Рыленки» они привезли в Татарстан.

Имя великого татарского композитора Фарида Яруллина не забыто. В 1958 году ему за балет "Шурале" была присуждена Государственная премия Татарстана им. Г.Тукая. Известный художник и скульптор Баки Урманче создал скульптурный портрет композитора. В Казани именем Фарида Яруллина названа одна из городских улиц в Кировском районе, рядом с Молодежным центром "Ак Барс" возведен Монумент в честь Ф. З. Яруллина.

В Альметьевске музыкальный колледж носит имя Ф. З. Яруллина, в Национальном музее Республики Татарстан хранятся уникальные экспонаты, связанные с жизнью и творчеством замечательной семьи Ярулиных.

В 1969 году Ф. Ахметовым написана симфоническая «Поэма памяти Фарида Яруллина». Именем композиторов Ф. Яруллиных названа Мамадышская школа искусств. Открыты музеи Яруллиных в Мамадышской школе искусств и в деревне Малые Суни.

Помнят Фарида Яруллина и в Белоруссии. Там установлена мемориальная доска в честь павшего воина Фарида Яруллина. Как в Татарстане, так и в Белоруссии, проходят мероприятия, посвященные композитору, автору балета «Шурале» Ф. Яруллину, погибшему, обороняя Беларусию и похороненного на белорусской земле.

Заключение

Трудно найти во всей мировой музыкальной культуре другого известного композитора с такой же короткой жизненной и творческой судьбой, как у Фарида Яруллина. Из 29 лет, прожитых Фаридом Яруллиным, на творчество было отпущено очень мало. Ему было всего 27 лет, когда прервалась его творческая работа, а в 29 он погиб. Однако исключительная природная одаренность его столь богата и столь плодотворен короткий творческий путь, что и сегодня он воспринимается как живой и творчески активный зрелый композитор.

Ф.Яруллин занял особое место в истории татарской музыкальной культуры, благодаря тому, что сумел выразить наиболее характерные черты своего народа, его нравственные идеалы. В историю музыкального искусства он вошел как автор первого татарского балета «Шурале» и стал известен народам нашей страны и других стран.

Уникальность, неповторимость, феномен… Эти слова можно с полным правом отнести и к Фариду Яруллину, чье творчество принесло татарской музыкальной культуре первое широкое мировое признание.

Жизнь и творчество талантливого композитора оказались короткими, но балет «Шурале» сделал имя Ф. Яруллина бессмертным. Это музыкально-сценическое произведение вошло в золотой фонд отечественной классики и положило начало становлению татарского хореографического искусства. Известные марши Ф. Яруллина исполняли духовые оркестры во время парадов на Красной площади в Москве, а его балет «Шурале» видели во многих странах мира.

Использованная литература:

1. Композиторы Советского Татарстана. – Казань: Таткнигоиздат, 1957.
2. Алмазова А. А. Фарид Яруллин и татарский балет. – Казань: Татарское кн. изд-во, 1987.
3. Низамиев Р. М. Фарид Яруллин: Роман – хроника. – Казань: Татарское кн. изд-во, 1990.
4. Садрижиганов Д. В мире музыки. – Казань, 1990.- с. 88-91,
5. Юнусова Г. «Я по-новому спою…»: О некоторых страницах жизни и творчества Фарида Яруллина. // Казань. – 2004. - №4. – с.84-88
6. Кадырова Р. Творчество композиторов Яруллиных: [композитор З.Яруллин и Ф.Яруллин] / Р. Кадырова // Фән һәм мәктәп=Наука и школа. – 2012. – № 6. – С.28-31
7. Музыканты, композиторы, певцы. Биография Яруллина Фарида Загидулловича http://www.biogr.ru/biography/?id_rubric=7&id=12771
8. Российская газета. Регион. Татарстан, Чувашия http://www.rg.ru/files/special_editions/data/229.pdf9. «Баллада о Фариде». Республика Татарстан. http://www.rt-online.ru/aticles/rubric-78/59157/
10. Назад в прошлое. http://www.dubrovno.by/

Виль Ганиев-мастер литературного перевода

МБОУ«Нурлатская СОШ Зеленодольского муниципального района РТ»

Выполнила: Харизова Рузиля Рамилевна ученица 10 А класса

Научные руководители: Ягудина Р.И., учитель русского языка,

Абзалова С.С., учитель обществознания

ГЛАВА 1. 1.1 «Я родом не из детства - из войны»

Ганиева Виля Халимовича по праву можно считать гордостью Татарстана, Зеленодольского района и села Нурлаты. Им гордятся его односельчане, родная школа.

Виль Халимович родился 10 августа 1934 года в селе Нурлаты Зеленодольского района ТАССР. Он был долгожданным первенцем в семье. После него появились на свет его сестры, Лена и Неля. Родители были интеллигентными людьми. Мать, Ягудина Сания Абдулловча, была известной учительницей татарского языка и литературы, заслуженным учителем Российской Федерации. Отец, Ганиев Халим Хакимович, работал бухгалтером, погиб на Курской Дуге. Вот как вспоминал о своем детстве Ганиев В.Х.: *«Я то и дело возвращаюсь к начальной поре своей жизни, к родной деревне, и точно так же, как говорил Антуан де-Сент - Экзюпери, уверенно говорю: Я родом из детства. Родился я в селе Нурлаты, что в 60 км от Казани...*

Много значила для меня поддержка матери. Она была школьным учителем -словесником, преподававшим татарский язык и литературу, обладала повышенной восприимчивостью к образному слову, к пословицам и поговоркам, учила меня ценить красивую речь и меткое слово. Своим пристрастием к литературе, чтению книг я обязан прежде всего матери...»

Виль с детства отличался мечтательностью, впечатлительностью, мягким, покладистым характером. Читать и писать он научился в 5-6 лет. Когда пошел в школу, уже умел плавно и выразительно читать. Любимыми произведениями мальчика были сказки и стихи Габдуллы Тукая. Многие из них он знал наизусть. Виль был очень дружелюбным и заботливым братом. Очень любил вместе с сестрами и двоюродным братом Ильдусом бегать по любимым полям и овражкам, забираться на самую высокую горку, кататься на самодельных лыжах, ходить в дальний лес за ягодами.

Вилю было всего 7 лет, когда его отец ушел на фронт. На всю жизнь запечатлелся в его памяти образ отца, которого они провожали всей семьей:

« У мамы на руках была годовалая сестренка Неля, а я и трехлетняя сестренка Лена крепко держались за руки отца. Он ушел, махнув рукой на прощанье, а мы еще долго стояли на пригорке, провожая папу прощальным взглядом».

Из своего военного детства Виль Халимович вспоминал, как он с соседскими мальчишками ходил в лес за дровами. Тяжесть этой маленькой тележки, груженной сухими ветками для топки, которую надо было тащить за 3 км, он запомнил на всю жизнь. Он помнил, как ждали писем с фронта, как радовались каждой доброй весточке от отца. До сегодняшнего дня Виль Халимович бережно сохранил фронтовые письма своего отца. На полях этих солдатских треугольников, написанных изумительно красивым мужским почерком, сохранились записи, сделанные детской рукой - это семилетний сын учился писать так же красиво, как и его папа, храбрый боец Красной Армии. Он помнил, как красиво играл отец на тальянке и мандолине, прекрасно пел татарские народные песни. Уже тогда Виль сочинял небольшие стишки, учился играть на мандолине своего отца.

Чтобы не умереть с голода, мама вынуждена была выменять гармошку на муку. Отец не вернулся с фронта.

«Я родом не из детства - из войны»,- так мог бы сказать о своем детстве и мой дядя. Виль учился в Нурлатской средней школе, там же преподавала и его мать.

Первые годы его учебы совпали с тяжелым военным временем, о котором он вспоминал*: «Моими первыми педагогами стали учителя- москвичи, эвакуированные из столицы во время войны. Позже, когда я учился в шестом классе, на работу в нашу школу приехал из Казани Василий Кузьмин- учитель немецкого языка, а сам он был из немцев Поволжья. Однажды на уроке мы читали стихотворение Ф.Шиллера «Радуга». Учитель, зная, что я пишу стихи, поручил мне сделать перевод этого стихотворения. Это была первая попытка попробовать свои силы в поэтическом переводе. Мне было 13 лет, но уже тогда стала определяться моя дальнейшая судьба».*

Юноша страстно мечтал стать поэтом: усиленно читал поэзию, переводил с татарского языка на русский народные песни, стихи Габдуллы Тукая. Это были его первые литературные переводческие опыты.

Окончив школу с серебряной медалью, Ганиев Виль поступил на историко-филологический факультет Казанского государственного университета. Его мечта стать студентом прославленного учебного заведения, хранившего следы великих сынов Отечества: Лобачевского, Л.Толстого, С. Аксакова, В.Ульянова- Ленина сбылась.

1.2. Переводческая работа В. Ганиева над «Моабитскими тетрадями»

М. Джалиля

В сфере переводческих трудов и интересов студента университета Ганиева Виля оказались тюркские языки. О своих студенческих увлечениях он писал: *«Моим первым опубликованным переводом стало стихотворение Мусы Джалиля «Перед казнью». В ту пору (1954г.) я был студентом историко-филологического факультета Казанского университета. Известно, что «Моабитские тетради» долгое время лежали в сейфе первого секретаря Обкома партии, и лишь в начале 1953 года было дано разрешение на публикацию. Я очень полюбил поэзию М.Джалиля и увлеченно переводил его, стихи, а затем и поэму «Алтынчэч» на русский язык».*

Перед казнью

Нас вывели - и казнь настанет скоро.
На пустыре нас выстроили конвой...
И чтоб не быть свидетелем позора,
Внезапно солнце скрылось за горой.
Не от росы влажна трава густая,
То, верно, слезы скорбные земли.
Расправы лютой видеть не желая,
Леса в туман клубящийся ушли.
Как холодно! Но ощутили ноги
Дыхание земли, что снизу шло;
Земля, не бойся: сердцем я спокоен,
Твое тепло я чувствую, храню.
Родное имя повторив, как воин,
Я здесь умру за родину свою. В
округ стоят прислужники Черчета.
И кровь щекочет обонянье им!
Они не верят, что их песня спета,
Что не они, а мы их обвиним!
Пусть палачи с кровавыми глазами
Сейчас свои заносят топоры,
Мы знаем: правда все равно за нами,
Враги лютуют только до поры.
Придет, придет день торжества свободы,
Меч правосудья покарает их.
Суровым будет приговор народа,
В него войдет и мой последний стих.

Молодого поэта- переводчика в поэзии Джалиля привлекали героический пафос, сердечность, выразительность и ясность языка, глубокий патриотизм и гуманизм. Работа над переводами стихов поэта –героя требовала от переводчика большого поэтического таланта, умения проникать в чувства и переживания поэта и передавать их средствами другого языка. Перу Ганиева В.Х. принадлежат замечательные переводы стихотворений Джалиля: *«Счастье», «Праздник Октября», «В.И.Ленин», «Сон», «Жизнь твоя до конца отгремела». «Вы, листья, шумите, звеня и ликуя...».* С особым усердием поэт- переводчик работал над «Моабитской тетрадью». Он перевел на русский язык следующие стихи из названного цикла: *«Песня девушки», «Платочек», «Пташечка», «Влюбленный и корова», «Капризная любовница», «В пивном зале», «Перед судом», «Дороги», «Молодая мать», «Последнее воспоминание», «Двуличному», «Угощение поэта», «Юность»* и другие. Каждый перевод - свидетельство большого мастерства поэта переводчика В.Ганиева.

ПТАШЕЧКА

Бараков цепи и песок сыпучий
Колючкой огорожены кругом.
Как будто мы жуки в навозной куче:
Здесь копошимся. Здесь мы и живем
Чужое солнце всходит над холмами,

Но почему нахмурилось оно?-
Не греет, не ласкает нас лучами,-
Безжизненное, бледное пятно.
За лагерем простерлось к лесу поле,
Отбивка кос там по утрам слышна.
Вчера с забора, залетев в неволю,
Нам пела пташка добрая одна.
Ты, пташка, не на этом пой заборе,
Ведь в лагерь наш опасно залетать.
Ты видела сама- тут кровь и горе.
Тут слезы заставляют нас глотать...
Свободной птицей пленного поэта
Спеши, моя крылатая, домой.
Коль сам погибну на чужбине где - то,
То будет песня жить в стране родной.

Поэт - переводчик сумел передать самые тонкие чувства пленного поэта Мусы Джалиля. Когда читаешь этот перевод, душу охватывает трепет и волнение, точно такие же, как при чтении стихотворения на татарском языке. Это, несомненно, свидетельство таланта поэта - переводчика.

О своей дальнейшей литературной деятельности Виль Халимович говорил:
« В середине пятидесятых было принято решение о проведении в 1957 году в Москве Декады татарской литературы и искусства, и за 3- 4 года началась подготовка к ней. Была составлена и издана «Антология татарской поэзии», одновременно шла подготовка к выпуску антологии на русском языке. Мои переводы на русский язык из М.Джалиля и других поэтов были одобрены и составителем, и редактором антологии; Среди переводчиков, участвовавших в ее подготовке, я был самый молодой и чуть ли не единственный - переводящий непосредственно с языка оригинала».

1.3. Виль Ганиев переводит произведения Г. Тукая

Весной 1957 года редактор журнала «Совет эдэбияты» Гази Кашшаф пригласил студента - дипломника Виля Ганиева на работу. *«Мне работа нравилась,- писал он позднее.- Радости моей не было предела - теперь я был в самой гуще татарской литературной жизни. Но меня так увлекла переводческая работа и вообще интерес к Востоку, что, воспользовавшись советом известного литературоведа Роберта Бикмухамметова, я поехал в Москву, поступил в аспирантуру к Мадине Искандеровне Богдановой в Институт мировой литературы и всерьез занялся изучением вопросов перевода и тюркских языков».* В этот период Ганиев В.Х. увлеченно переводил на русский язык произведения Габдуллы Тукая. Среди известных его переводов такие стихотворения, как: «*Не только для газеты «Фикер», «Братское наставление», «Из жизни редакции одной газеты», «В часы раздумий», «Слава Аллаху», «Сон», «Молитва матери», «Жалкий дед», «Не смешно», «На досуге»* и другие.

СОН

Однажды мне приснился странный сон:
Как будто я взошел на шахский трон.
Ужели прежде я поэтом был?
Ужели я стихи слагал, влюблен?
Склоняя венценосную главу,
Возлюбленную я к себе зову:
«Ты мне ответь, полюбишь ли меня,
Как прежде горячо, как наяву?»
Вокруг меня стоят войска стеной,
Все взгляды обратив тебе одной.
Ответа жду, дыханье затаив,
Меня любви и счастья удостой!»
Но в этот миг прервался странный сон.
Поэт проснулся, горем удручен.

Стеснилась от тоски его душа:
«Эх, злобная судьба!- воскликнул он.
- Сна не вернешь. Судьбе не прекословь»,
И юноша развеселился вновь:
«Пусть я лишился трона - не беда!
Ведь сохранилась прежняя любовь».

Известные переводчики стихов Тукая А.Ахматова, В.Тушнова, Р. Моран, В.Рождественский отмечали необычайность его поэзии и трудность перевода. Всем им приходилось переводить с подстрочников на русском языке, а Виль Ганиев переводил с оригинала, с любимого, родного татарского языка. И получались удивительно удачные, красивые переводы. Примером сказанному служит перевод стихотворения Г.Тукая *«Не смешно»:*

Если смех мой брызжет смехом, глубже загляни в него.
В нем кровавые проклятья, горечь сердца моего.
Над своей смеюсь печалью и смеяться буду впредь:
Слезы высохли от горя, и не в силах я скорбеть.
Лучезарной чешуёю взор людской прельщает змей,
Ядовит он и опасен, но глаза ласкает змей.
Я смеюсь, смеюсь иначе. Склад души моей таков,
Что галошами штиблеты я зову для простаков.

Глава 2. Виль Ганиев- международный переводчик

Проживая в Москве, Ганиев В.Х. продолжает писать статьи о татарской литературе и рецензии на новинки в журнал «Октябрь», в газету «Литература и жизнь», выступает как поэт-переводчик, когда в издательствах «Советский писатель», «Художественная литература», в «Библиотеке поэта» издавались татарские поэты - Г.Тукай, Ш.Бабич, М.Гафури, М.Джалиль, А.Ерикеев, А.Файзи. С.Хаким, З.Нури и другие. Об этом периоде своей деятельности поэт-переводчик писал: «Как знать, может быть, в этот период я был гораздо более полезен для родной культуры, чем в редакции «Совет эдэбияты». Вот один из наиболее известных переводов популярной песни на слова Сибгата Хакима «Родник Фазыла»:

Под горою, под крутою,
Серебрясь, бежит родник.
Я спускаюсь за водою-
Возвращусь в единый миг.

Заглянул Фазыл в глаза мне.
Душу взгляд прожег насквозь!
Не вода лилась на камни,
Пламя сердца полилось!..

Ганиев В.Х. 35 лет занимался организационно- творческой работой в Союзе писателей СССР, был одним из руководителей Совета по художественному переводу. Приходилось ему писать « внутренние рецензии для московских и ленинградских издательств, помогать татарским писателям пробиваться к всесоюзному читателю». Одновременно Виль Халимович преподавал в Литературном институте, обучал переводческому мастерству молодых литераторов- татар, башкир, тувинцев, туркмен, каракалпаков. Он перевел на русский язык стихи Махтумкули, Мискинклыча, Б.Кербабаева- с туркменского, Джамбула и С.Жиенбаева - с казахского, Н.Хикмета- с турецкого. Вот что он писал о своей переводческой деятельности: «Я переводил стихи с очень многих тюркских языков, и всегда непосредственно с оригинала. Переводческая работа помогала совершенствоваться в знании родных моему сердцу языков. В последние годы я был в Якутии, на Горном Алтае, в Хакасии. Как богата и разнообразна культура столь обширного тюркского мира, какой простор для исследователей и переводчиков!»

До апреля 2005 года Ганиев В.Х. продолжал работать в Литературном институте им. М.Горького и Институте мировой литературы РАН. За большой вклад в развитие литературы и культуры страны в 1994 году удостоен звания Заслуженный работник культуры Российской Федерации.

В 2004 году Ганиев В.Х. написал очерк «Татарская литература. XX век». Активно сотрудничал с редакциями Большой и российской энциклопедий. Оценивая состояние современной татарской литературы, он говорил: *«Сегодняшняя татарская литература, без сомнения, на подъеме. Особенно поэзия: в первую очередь назову имена Р.Файзуллина, Р.Миннуллина, Р.Харисова, Р.Валиева, Р.Мингалимова... Радует меня и создание новых издательств, и появление новых периодических изданий, например, литературной газеты «Мэдэни жомга», журналов «Мирас», «Мэйдан», «Салават Купере» и множества других. Все это является очень важным базисом для успешного развития. Литературный процесс стал богаче и разнообразнее. Нынче наша литература становится богаче не только за счет того, что создается писателями сегодня, но и за счет восстановления потерянных сокровищ. Прежде всего, я имею ввиду творчество Гаяза Исхаки, который умер в эмиграции, в Турции в 1954 году. Его творчество, несомненно, является достижением татарской литературы первой половины XX века...*

Следует выделить и то, что писателей объединяет,- это их остросовременный пафос. Их волнуют, прежде всего, судьбы нации, родной культуры, литературы, вопросы морального состояния общества. Все это будоражит литературную общественность. Поэтому сегодня роль литературы в обществе как никогда значима...»

Ганиев Виль призывал сохранять *« самобытную татарскую литературу, историю, не забывать родной язык, без которого нет ни народа, ни литературы».*

В своем последнем интервью газете «Татарские новости» на вопрос «Вы верите в действенность призывов о сохранении нации»?- поэт отвечал: *«Я оптимист, конечно, верю. Но для меня недостаточно того, что делается для сохранения родной культуры. Меня очень тревожит, что в Татарстане мало выходит теле- и радиопередач на татарском языке. Турецкие гости, побывавшие в столице Татарстана, писали и у нас, и у себя в газетах, что им горько оттого, что они мало слышат татарскую речь на улицах Казани. Часто на вопрос, заданный на татарском, там отвечают по-русски.». Он утверждал, что для развития родного языка в условиях широкого распространения двуязычия и глобализма необходимы срочные и действенные меры: необходимо издавать пособия, хорошие словари, нужны переводчики. «Одно для меня абсолютно ясно: пока крепостями родного языка остаются села. Они не только оберегают родной язык, но и сохраняют обычаи наших предков. Конечно, очень велика в этом деле и роль религии. Все - таки проповеди идут на татарском языке, и через них люди учатся языку. Я порою бываю восхищен татарской речью наших священнослужителей, когда они говорят с высокой трибуны. Так что это тоже фактор сохранения родного языка».*

Виль Ганиев - литературовед, критик, поэт - переводчик, один из создателей и ведущих рубрики «Татарская литература и искусство в Москве» в газете «Татарские новости». Он известен не только татарским знатокам литературы, но и многим поэтам, прозаикам и читателям нашей многонациональной страны.

В 2004 году Виль Халимович отметил свое 70-летие. По случаю этого юбилея он дал большое интервью московской газете «Татарские новости», в котором подводил итоги своей пятидесятилетней творческой деятельности в области литературы и культуры. У него были светлые мечты и гуманные планы. Он мечтал перевести произведения великого сына татарского народа Гаяза Исхаки на русский язык и помочь миллионам читателей открыть удивительный мир этого неповторимого писателя. Он писал: « Ясно каждому: нам свою гордость нельзя скрывать, необходимы переводы Г.Исхаки. Я представляю насколько это трудно, и какое мастерство требуется для этого».

Ганиев В.Х. высоко ценил труд переводчиков литературных произведений, он считал: «Только через переводы мы можем познать соседей и вообще другие народы, а они - нас. Недаром А.М. Горький говорил; *«Литература всего лучше и легче знакомит народ с народом».*

8 апреля 2005 года Ганиев В.Х. ушел из жизни. Болезнь настигла его на рабочем месте, во время ответственной работы. Это невосполнимая утрата для нашей литературы и культуры. Не стало талантливого поэта-переводчика, большого знатока литературы, защитника родного языка, поэтического миротворца. Но осталось его большое наследие: мастерски сделанные переводы стихов, прозаических произведений, десятки критических статей, журналистских работ, методических статей, мемуаров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ганиева Виля Халимовича по достоинству можно назвать славным литературным и общественным деятелем не только Татарстана, но и России, потому что он внес большой вклад в дело развития дружеских отношений между народами, в развитие татарской литературы, повышение ее международного авторитета и признания. Он помог подготовить немало талантливых поэтов - переводчиков для литератур братских республик. Большое образовательное значение имеют книги и статьи Ганиева В.Х., посвященные истории татарской литературы, методике переводческой деятельности, которые пользуются популярностью среди ученых, педагогов и студентов. Его жизнь прожита не зря.

Благодаря прекрасным переводам Ганиева В.Х. обрела широкую известность в литературном мире поэзия Тукая и Дэрдменда, Джалиля и С.Хакима, А.Файзи и М.Гафури и др.

Свою работу я хочу закончить стихотворением Г.Тукая «На досуге», мастерски переведенным моим земляком и дорогим родственником Ганиева Вилем Халимовичем. Оно будто написано и о самом переводчике:

Я немало смелых мыслей перевел на наш язык.
К переводу, как к молитве пятикратной, я привык.
Сердце горестное стало солнечным, как вешний дол,
И тогда «Слова Толстого» на досуге перевел.
Если скажут: «В том же духе был у нас «Гайнель- Гыйлем».
«Мы, бывало, все имели»,- отвечать я стану всем.

ЛИТЕРАТУРА

1.Габдулла Тукай. Избранное (Перевод с татарского), Казань, 1969
2. Муса Джалиль. Красная ромашка. Избранное (Перевод с татарского), Казань, 1984
3.Сибгат Хаким. Избранное. (Перевод с татарского), Казань , 1969
4. Татарские новости, № 8, стр. 13

«Асгат Галимзянович Галимзянов – великий благотворитель»

МБОУ «Татарско- Бурнашевская СОШ»
Выполнила Титова Екатерина Анатольевна, ученица 10 класса
Руководитель: Тимохина Наталья Владимировна,
учитель русского языка и литературы

Благотворение только тогда благотворение, когда оно жертва.
Лев Николаевич Толстой

В Коране можно прочитать такие слова: «… вы ни за что не станете благочестивыми, пока не будете делать пожертвование из того, что вам дорого…», «…Жертвуй и не считай, тогда и Аллах не станет ограничивать и считать благ Своих тебе. Не храни денег в сосуде, ведь тогда и Аллах станет хранить от тебя».

Читаем в Библии: «Не отказывай в благодеянии нуждающемуся, когда рука твоя в силе сделать его…», «Давайте, и вам будет дано; мерой полной, так что даже будет пересыпаться через край, вам будет отсыпано, ибо какой мерой отмерите, такой же отмерится и вам".

В данных Священных писаниях красной нитью проходит мысль о важной роли благотворительности и щедрости. Милосердие, щедрость по отношению ко всем, гостеприимство являются важнейшими качествами в системе ценностей мусульман и православных.

Есть люди, чья жизнь является воплощением истин, прописанных в главных книгах человечества. Даже если эти люди не являются глубоко верующими, не посещают регулярно церковь или мечеть, они становятся гордостью своего народа. Татарином современности, прославившим свой народ, преподавшим всем нам урок настоящего самопожертвования, я считаю известного благотворителя Галимзянова Асгата Галимзяновича.

Недалеко от Казанского Кремля есть памятник: человек в национальной тюбетейке ведёт под уздцы лошадь, катая ребятишек, сидящих в телеге. Прообразом этого возчика стал наш герой. Он действительно работал возчиком на Колхозном рынке. А посвятил свою жизнь детям, потерявшим родителей, и вообще – всем обездоленным людям.

Галимзянов Асгат Галимзянович родом из деревни. То ли деревенская жизнь, то ли тяжёлое послевоенное детство закалили его характер, воспитали в нём трудолюбие, хозяйственность, выносливость. Родители привили любовь к животным и стремление помогать тем, кто нуждается в помощи и поддержке.

Меня поразило в истории Асгата Галимзяновича то, что человек осознанно делает выбор не пользу собственного обогащения, накопительства, создания комфортных условий жизни для себя и своих близких, а в пользу благополучия совершенно незнакомых людей. Будни, наполненные тяжёлым физическим трудом, очень скромный быт, непонимание со стороны окружающих, с одной стороны, а с другой – бескорыстная помощь тысячам нуждающихся в течение многих лет.

Асгат Галимзянович считал себя счастливым человеком. Наверное, потому, что видел своё счастье в счастье и благополучии других людей. Каким добрым и щедрым сердцем обладал этот удивительный человек!

Галимзянову Асгату Галимзяновичу была присуждена Международная золотая медаль имени Л.Н.Толстого, которая является наградой за гуманистические, самоотверженные усилия в защиту детства, проявленные в любых сферах человеческой деятельности. Получая ее, он обратился к соотечественникам с такими словами: «Нам довелось жить в особенную эпоху – на стыке двадцать первого века и третьего тысячелетия. У каждого из нас была возможность проявить свои дарования в том или ином добром деле. Только работой с прилежанием, только честно и добросовестно. Именно такой работой на честном промысле сумел я заработать деньги и посвятить многие годы жизни заботе о детях-сиротах, тех, кто лишен настоящего полноценного детства. Поэтому я считаю себя самым счастливым человеком и жизнь свою прожил не напрасно. Давайте же, мои дорогие, ценить жизнь, помогать друг другу, проявлять в нужную минуту заботу и внимание, чтобы сделать нашу жизнь добрее и лучше».

2 марта 2017 года Асгату Галимзяновичу исполнился бы 81 год. Мы все в этот день должны обязательно вспомнить об этом необыкновенном человеке и, может быть, совершить пожертвование в адрес тех, кто в нём нуждается. Хотелось бы поблагодарить этого человека за его добрые дела, за безграничную любовь к людям, за смелость быть не таким, как все. Хотелось бы всегда следовать его заветам…

Туган ягым әдибе Туфан Миңнуллин - гаҗәп талант иясе.

Кама Тамагы муниципаль районы Кама Тамагы урта гомуми белем бирү мәктәбе

Фәнни эшне башкарды: Зәйнуллина Камилә Шәһит кызы.

Фәнни җитәкче: Хәсәнова Ләйлә Рәфгать кызы.

Кереш

“Туфан Миңнуллин – гаҗәеп талант иясе. Берсеннән-берсе оста,талантлы сәхнә әсәрләрен коеп кына куя, коеп кына тора... “

М.Ш.Шәймиев.

“Тау ягы. Шулай дип дәү хәрефләр белән язып куйдым да, бик зур эш кырган кеше шикелле, үз язуыма үзем сокланып карап тордым. Бигрәк тә күңелгә якын сүз инде- Тау ягы. Ләкин, без Тау ягы малайлары, дип мактануы кына җиңел икән. Ул як табигатенең матурлыгын, кызларының гүзәллеген, егетләрнең уңганлыгын, әбиләрнең аклыгын, бабайларның ныклыгын язар өчен шагыйрьбулырга кирәктер.

Их, юкка гына әйттем “шагыйрь” дигән сүзне. Казан артлары әйтерләр инде, безнең Тукаебыз бар, кыр яклары, Гаяз Исхакый исемен атап, хаклы рәвештә горурланырлар”,- дип язды Туфан Миңнуллин 1994нче елгы “Идел” журналында. Ә без, аның якташлары, легендар Туфан абыебыз бар дип горурланабыз. Язучы, драматург, Россиянең һәм Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Россиянең К.Станиславский, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премияләре, М.Җәлил исемендәге Республика премиясе лауреаты, Татарстанның халык депутаты, “Почёт билгесе” ордены иясе, Татарстан Республикасының халык язучысы – Туфан Габдулла улы Миңнуллин.

Тау ягының гөлбакчасы –гүзәл Кама Тамагының кайсы авылына гына барып кермә, легендага тиң күренекле шәхесләр турында ишетәсең: Армия генералы Мәхмүт Гәрәев, академик Р.Сәгъдиев, танылган хирург Фоат Әхмәтҗанов, сынчы һәм рәссам Бакый Урманче, артистлар: Илгизәр Хәсәнов,

Ринат Мифтахов, җырчылар: Әлфия Галимова, Флюра Сөләйманова, Зәйтүнә Әхтәмова, фән кандидатлары һәм докторлары: Н.Борһанов, З.Рәмиев, Җ.Миңнуллин, Э.Сәйфуллин, язучылар: Рәдиф Сәгъди, Ибраһим Гази, Ф. Халиди, шагыйрьләр: Хәмид Вәлиди, Мансур Саттаров, Нариман Камалов.Исемлекне тагын да дәвам итәргә мөмкин булыр иде, ләкин эшемнең төп максаты - укучымны Туфан ага Миңнуллин белән якыннан таныштыру.

Төп өлеш

“Кешенең нindилеген, кем икәнлеген аңлыйсың килсә, аның туган ягына барып кара”,- дип әйтәләр. Туып үскән нигезе, нәсел-нәсәбе, яшәгән мөхите, кешеләре нинди, димәк, ул да шундый. Башка төбәкләрдән үзенең матур табигате, саф һәм көр күңелле халкы белән аерылып тора ул Мәрәтхуҗа авылы.

1935нче елның 25нче августында шушы кечкенә генә авылда Габдулла абый һәм Халисә апа гаиләсендә сабый туа, һәм аңа Туфан диеп исем кушалар. Габдулла абый авылларында, укымышлы кеше буларак, хөрмәт казанган. Туфан Миңнуллин “Нәсел” дигән язмасында әтисе турында болай дип язган: “Мин Гафур учительнең школасында укыдым, дип сөйли иде әти. Гафур учитель ул Гафур Коләхмәтов була инде, дип горурлана да иде. Хәтта школага Габдулла Тукай килгәнен, яхшы укучы бер балага читек бүләк иткәнен дә тәмләп сөйләргә ярата иде. Әйтерсең лә ул читекне үзе алган. Школада ничә ел укыгандыр, анысын белмим, һәрхәлдә, өч-дүрт елдан артмагандыр. Ләкин шул белем әтигә гомере буена җитте. Русча шәп белә иде. Гарәпчә язуны да су кебек эчә иде. Авылда русча язылырга тиешле гариза, белешмәләрне – барысын да әти язып барган...”

Кичен Габдулла абый балаларына “Йосыф-Зөләйха”ны, Гали батыр, Салсаллар турындагы әсәрләрне кычкырып укырга да вакыт тапкан, үзе әле шигырьләр дә язган. Бәлки, Туфан Миңнуллинның әдәбият белән кызыксынуы да шул әсәрләрдән һәм шигырьләрдән башлангандыр.

Әнисе Халисә апа бик эшчән һәм таләпчән кеше булган. Хәтта кайчак балаларына кырыс та була белгән.

“Әнидә ирләр характеры булу безне сугыш сугыш вакытында ачлыктан – ялангачлыктан саклап калды. Ачыксак та, шешенмәдек, капчык тотып сораныргa чыкмадык, ямаулары матур ук булмаса да, өстебездә бишмәт, башыбызда бүрек булды. Сугыш башланганда сыерсыз калган булганбыз, бозаудан алып үстереп, бер-ике елдан соң әни безгә үз сыерыбызның сөтен эчертте.

Кайчакларда ялкауланып китеп, эшләргә тиешле эшем эшләнми торса, әнине искә төшерәм дә, оялып, эшкә тотынам. Эшкә уңганлык мәсьәләсендә әнинең иң борчылган баласы мин идем. “Йокыны бигрәкләр дә яратасың, үзең генә калгач, ачка үләрсең инде, хәерсез”,- дип ачулана иде мине. Иртән йокыдан уятканда: “Тор, оятсыз, өстеңә кояш төшкән бит. Кешедән оялмасаң, кояштан оял”,- дип уята иде...

Безне яхшы итеп күрергә һәм күрсәтергә теләве бик көчле иде әнинең. Ул әдәби, фәнни китаплар укып, философик категорияләр белән фикер йөртми иде. Философиясе бик гади иде аның: “Ил алдында хур булма, кеше көлдермә, яманатың дөньяга чыкмасын”-аның безне тәрбияләүдәгетөп принциплары шул булды. Балаларының кимчелекле яклары өчен бик борчылды. Икейөзлелекне яратмады әни. Хәер, икейөзлелекне күпләр яратмый, әмма яратмасалар да, кайберәүләр еш кына үзләре икейөзләнәләр. Кешенең алдында бер төсле сөйләп, артында икенче төрле сөйлиләр. Әнидә ул булмады инде...”

(Т.Миңнуллин. Нәсел.)

Шулай итеп, әти – әнисеннән барлык уңай сыйфатларны: намуслылыкны, таләпчәнлекне, эшчәнлекне, принципиальлелекне үзенә сеңдергән Туфан абый.

1952нче елда, урта мәктәпне тәмамлаганнан соң, башта районның Олы Кариле һәм Кама Тамагы сельполарында хисапчы-счетовод, аннары Казанда хисапчылар әзерләү курсларын тәмамлагач, Чирәм җирләргә китеп, Кустанай өлкәсендәге бер совхозрабкоопта баш хисапчы булып эшли. Ләкин сәнгатькә мәхәббәт үзенекен итә, ул 1956-1961нче елларда Мәскәүдә М.С.Щепкин исемендәге Театр училищесында укый. Училищены тәмамлап кайткач, аны Минзәлә дәүләт драма театрына актер итеп җибәрәләр.Бераздан ул Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрына күчерелә.Т.Миңнуллинга театрда озак эшләргә генә насыйп булмый. Төрле сәбәпләр аркасында аңа театрдан китәргә туры килә.

-Туфан училищеда укыганда ук үзен бездән ун башка өстен итеп күрсәтә белде,- дип искә ала еллар узгач Нәҗибә ханым. – Артист булса, Туфан үзен драматургиядә шуның кадәр күрсәтә алмас иде.

Театрдан китү аның бәхете булгандыр. Ул артык туры сүзле, үз фикерен һәрвакытта да ярып әйтә торган кеше иде.
Нәҗибә Ихсанова – Туфан Миңнуллинның таянычы һәм яраткан тормыш
иптәше.Туфан абый “Нәсел” исемле язмасында аның турында менәниләр язган: “Олы юлдан барганда миңа иптәш булганы өчен мин аны хөрмәт итәм. Мин ике сыйфатын аның бүген теркәп куям. Беренчесен яздым. Икенчесе – актриса буларак, иҗат кешесе буларак үз профессиясен фанатикларча яратуы, аңа турылыклы булуы, аңа аз гына да хыянәт итмәве. Әгәр дә безнең илдә һәрбер кеше үз эшенә Нәҗибә кебек караса, без әллә кайчан тау түбәсендә аякны салындырып җырлап утырыр идек инде, үзгәртеп кору, дип сөйләнмәс идек...”
1964-1967нче елларда Казан телестудиясендә Туфан Миңнуллин - баш редактор. Шул ук вакытта “Чаян”журналында да эшли.1968нче елдан башлап ул үзенең бөтен эшчәнлегеен язучылыкка багышлый. 1975-1977нче елларда Мәскәүдә СССР язучылар союзы каршындагы Югары әдәби курсларда укый. Туфан абый 1969нчы елдан СССР язучылар союзы члены.

Т.Миңнуллин әдәбиятка алтмышынчы еллар башында юмористик хикәяләр, шигырьләр һәм күләмле сәхнә әсәрләре белән килә. Соңрак ул драматургия жанрының олырак формаларында көчен сынарга керешә. 1962нче елны яшь авторның “Безнең авыл кешеләре” исемле өч пәрдәлек комедиясе Минзәлә театры, балалар өчен язылганөч пәрдәлек “Азат”(1963) исемле пьеса-әкияте Казан Татар дәүләт академия театры сәхнәләрендә куела һәм, тамашачыларның игътибарын казанып, театр җәмәгатьчелегендә һәм тәнкыйтьтә уңай бәя ала. Ә аннан соң, Татарстаныбызның беренче Президенты М.Шәймиев әйткәнчә, “талантлы сәхнә әсәрләренкоеп кына куя, коеп кына тора”: “Миләүшәнең туган көне”(1968), “Ир-егетләр”(1971), “Диләфрүзгә дүрт кияү”(1972), “Канкай углы Бәхтияр”(1975), “Әлдермештән Әлмәндәр”(1976), “Дуслар җыелган җирдә”(1977), “Адәм баласына ял кирәк”(19870), “Моңлы бер җыр”(1981), “Монда тудык, монда үстек”(1982), “Әниләр һәм бәбиләр”(1984), “Без китәбез, сез каласыз”(1986), “Вөҗдан газабы”(1987), “Ат карагы”(1989), “Авыл эте Акбай”(1989), “Акбай һәм сарык малае”(1990), “Илгизәр+Вера”(1991), “Акбайның яңа маҗаралары”(1991), “Акбай һәм Кыш бабай”(1991), “Хушыгыз”(1993), “Акбай нигә күңелсез?”(1993), “Гөргөри кияүләре”(1995), “Җанкисәккәем”(1995) һ.б.

Исемлеккә кергән һәм кермәгән драма әсәрләренең хуҗасының иҗаты өчен иң характерлы яклар нәрсәдә, дигәндә, күп сыйфат – үзенчәлекләрне санарга туры килер иде. Драматургия кануннары нык саклануышундыйлардан түгелмени?! Һәр әсәрне уку өчен дә, сәхнәдән карау өчен дә кызыклы булуы?! Яки форма яңалыкларыннан – шартлылыкка киң урын бирелү?! Шартлылык ярдәмендә фикер тирәнлегенә генә түгел, чын тормышчанлык билгеләрен ачыграк белгертү, ясалма белән чынлык берлегенә ирешү?! һ.б.

Ә эчтәлекнең асылы? Монда беренче урынга авторның кешегә кешелекле мөнәсәбәтен чыгарыр идем. Кешене, шәхесне дөньяның тоткасы санап, аның күңел байлыгына, акыл көченә, рухи мөмкинлекләренә ышану. Аңардагы миһербанлылыкны, яхшылык башлангычының өстенлек итүенә инанганлык.Болар драматургның бөтен иҗатына: тулы күләмле пьесаларыннан алып “Кызыл тышлы дәфтәрдән” исемле циклны тәшкил иткән вак – вак язмаларга – һәммәсенә хас. Кабатланмас характерлар – Т. Миңнуллин драматургиясенең иң көчле якларыннан. Ә кеше характеры – әдәбиятның һәм сәнгатьнең мәңгелек чыганагы.

Бу мирасның эчтәлеген көчле иткән, торган саен алга чыга барган тагын да бер як – милләт язмышына игътибарның артуы. Туфан абый да иҗатында шул юнәлештә хәрәкәт итә. Халыкны милләт итеп яшәтә торган сыйфат – билгеләр аның әдәби геройларында шактый ачык төсмерләнә. Әсәр геройлары белән бергә укучылар үзләрен борчыган күп сорауларга җавап таба алалар. Милләтнең киләчәге нидә? Кем гаепле? Белемле булу дәрәҗәме?Катнаш никахтан кемгә файда? Гаиләдә кем хуҗа? Ничек итеп сайланган һөнәргә тугры калып була? Кешегә туган ягы нәрсәләр бирә? Балалар кемгә кирәк? һ.б. Әсәр геройлары һәркемне уйланырга, борчылырга, шатланырга мәҗбүр итә. Үзең дә сизмәстән, алар белән бәхәсләшә, сөйләшә башлыйсың, аларның ялгышларын кабатламаска тырышасың. Минемчә, Туфан абыйның әсәрләре тәрбияви яктан үзенчәлекле һәм безнең өчен бай хәзинә.
Әлеге эшемә материал туплаганда, мин Туфан Габдулла улы Миңнуллинның бик күп яңа сыйфатларын, соңгы елларда майтарган игелекле гамәлләрен, үзенчәлекле гадәтләрен белдем.

Туфан абый беркайчан да самолётта очмаган, бары тик җир өстеннән йөри торган транспортта гына хәрәкәт иткән. Бервакыт алар Азнакайдан Мәрәтхуҗа авылына кадәр атта сәяхәт кылганнар.
Без Туфан Миңнуллинның Җир кешесе булуын беләбез. Аның бакчасында нинди генә чәчәкләр үсмәгән дә, нинди генә җиләк – җимеш, яшелчәләр булмаган. Чит илләргә, чит төбәкләргә барса да, авыл хуҗалыгы белән кызыксынган, аннан да орлыклар алып кайтып, үзенең бакчасында үрчеткән һәм барысына да өлгергән.

Инде якташым Туфан абыйның районыбыз өчен кылган игелекле гамәлләрен санап чыгарга да вакыт җиткәндер.
Заманында Мәрәтхужа "перспективасыз", ягъни, киләчәксез авыллар исәбенә кертелеп, фани дөнья белән хушлашу хәленә җиткән иде. Туган авылны ничек саклап калырга? Аның өчен нишләргә? Мин нәрсә эшли алам? Шундый уйлар белән борчылып йөргән Туфан абый авылга иң элек юл салырга кирәк дигән карарга килә. Мең мәшәкатьләр белән юл салынгач, электр челтәре яңартыла, мәчет – мәктәпкә чират җитә (Туфан абый үз йортын мәктәп итә).Менә, миннән үрнәк алыгыз, дигәндәй, шыгырдап торган нараттан төп нигезләренә йорт та салып куя. Аннан күреп, булдыклырак авыл агайлары да каралты – кураларын яңарта башлый. Шулай итеп,авылга әкренләп төс куна, җан керә.

Тора – бара масштаблары зурая барып, туган районындагы атаклы Олы Салтык авылында хан сараедай мәктәп салдырды, аны җиһазлауны өлешчә үз өстенә алды.(Хәзер ул мәктәп аның исемен йөртә). Кама Тамагындагы район китапханәсе, музей һәм китап кибете урнашкан мәһабәт бина да аның тырышлыгы белән җиткерелде. Китапханә киштәләре аның ярдәме белән яңа китаплар белән баетылды. Сабантуй һәм районыбыз бәйрәмнәре аның җылы котлаулары белән башланды. Гомумән, һәр чараның үзәгендә Туфан Миңнуллин иде.

Туфан абыйның вакытсыз безнең арадан китүе бик зур югалту.Ләкин без беләбез: Әлмәндәр карт кебек, ул – үлемсез. Туфан Габдулла улы Миңнуллин безнең күңелләрдә, безнең йөрәкләрдә саклана һәм сакланыр.

Районыбызда Т.Миңнуллин исемен йөртүче урам һәм парк һәм анда Туфан абыйның бюсте бар. Шулай ук, бистәбездә ике катлы итеп музей төзелде . Андагы күпсанлы экспотанлар, Туфан абыйның шәхси әйберләре – аның киләчәк буыннарга калган изге мирасы. Ул бөтен татар халкын яклаган сыман, безнең бурычыбыз – аның истәлекләрен һәм мирасын саклау.

Йомгаклау

Туфан абый Миңнуллинның үлеме барлык татар дөньясын тетрәндерде, һәркем өчен зур югалту булды ул.

Фәрит Бикчәнтәев, Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрының баш режиссеры: "Туфан абый... Аның китүе ничә буын артистларның, тамашачыларның, гомумән, Туфан Миңнуллин заманында яшәгән кешеләрнең зур югалтуы. Аның оптимизмы, заман белән бергә атлавы, яшьләрдән чын егетләрчә көнләшеп, яшьләрчә белүе генә дә ни тора иде бит...
Сүзен, фикерен дәлилләп, милләте өчен көрәшә белгән яңа Туфаннар кайчан туар? Бу сорау әлегә ачык".
Олег Ханов, Салават Башкорт дәүләт драма театрының баш режиссеры: "Туфан абыйны һич тә көтмәгәндә югалту тойгысын әтидән калгандагы ятимлек хисе белән генә чагыштыра алам.Өлкән абый, иптәш, остаз, синең үзеңне һәм иҗатыңны ихтирам итә торган ипле әңгәмәдәш, яшь аермасына карамастан, ихлас дус була белә торган кеше.Туфан абый минем күңел дөньямны тутырып, җылытып тора иде, ул барында миңа дөнья ямьле тоела иде. Ул китеп бару белән мин үземне очышында канатын җуйган кош кебек хис иттем. Ләкин мин таш булып җиргә томрылмадым, чөнки аның әсәрләре аша вөҗүдемнеяулаган тормыш зирәклеге, кешеләрне ярату тойгысы минем сынган канатларыма куәтле тормыш агымын, һава тыгызлыгын сизәргә мөмкинлек бирә. Аның белән аралашып яшәп калган елларымны Аллаһы бүләге кебек күрәм. Тамашачыларга драматург Туфан Миңнуллинның җан авазын, зирәк уйларын, күңел киңлеген, тынгысызлыгын тапшырырга ярдәм иткән иҗатымны олы бәхетем дип саныйм. Күңелдә бу кешегә карата фәкать олы ихтирам, чиксез ярату хисе генә урнашып калды. Бу игелекле хисләр Туфан Миңнуллин исемен әле бик озак онытмас".
Фоат Садриев: "Мәшһүр шәхесләрнең үлеме халыкка яшен суккандай тәэсир итә. Кешеләр әллә ничә көннәр әлеге кайгыдан айный алмыйлар, очраган саен шул хакта сөйлиләр. Вафат булучының исеме тора –бара телгә сирәгрәк алынабашлый. Тик бу аның истәлеге җуелды, дигән сүз түгел. Зур шәхес

кешеләрнеңэчке дөньясында яшәвен дәвам итә. Туфан Миңнуллин да, вафатына инде шактый көннәр узуга карамастан, гел янәшәдә кебек, калын кысалы күзлеге аша төбәлгән сынаулы карашы, мыек астыннан эчкерсез елмаючы иреннәре күз алдында тора, көр тавышы колакта яңгырый шикелле...”

Илгиз Зәйниев, драматург: “Татар халкының менталитетын, телен, гореф – гадәтен, йолаларын беләсең килсә, Туфан Миңнуллинның пьесаларын ач та укы. Бернинди энциклопедия кирәк түгел, аның иҗатында барысы да тупланган. Туфан ага татар кешесенең һәр күзәнәгеннән, җан хәләтен тоя белгән әдип.Әлмәндәрне карыйсың да, елыйсың...Ничек шулай гади генә итеп минем катлаулы күңелемә кереп була соң? Ә баксаң, сәбәп бер генә: Туфан абый үзен беркайчан да укучысыннан, тамашачысыннан өстен куймый. Аның әсәрләрен укып, үзеңне аңлыйсың. Ул алдашмый, тамашачы белән бергә аның да җаны әрнүенә, рәхәтләнеп көлүенә һич шигем юк. Миңа ул кайчандыр тумаган, ә гел булгандыр кебек...Алай гына да түгел, миңа ул һәрвакыт булырдыр сыман...”

Меңләп татар баласыннан
Актарып,табып алып,
Зирәклек, тапкырлык дигән
Мәгънәви орлык салып,
Аларны безнең күңелгә
Алган да чәйгән халык.
Гыйбрәтләр ала торган шул,
Таңнарга кала торган:
Әлдермештән – Әлмәндәр карт,
Мәрәтхуҗадан – Туфан.
М.Әгъләм.

Кулланылган әдәбият исемлеге

1.”Ватаным Татарстан” газетасы. 25нче август, 1995нче ел.
2. “Идел” журналы.№8,2005нче ел.
3.”Идел таңнары” газетасы.27нче сентябрь, 2000нче ел; август, 2005нче ел.
4.”Казан утлары”журналы.№9, 2005нче ел.
5.”Мәйдан” журналы.08, 12/2005.
6.М. Әгъләмов. Шигырьләр.
7.”Сәхнә” журналы.08/2010, 06/2012.
8.”Сөембикә”журналы.№8, 1995нче ел, №9, 2005нче ел, №8, 2010нчы ел.
9. Туфан Миңнуллин турында замандашлары. Дуслар җыелган җирдә. Казан, 1995.